

Jaka Torkar: Miha Klinar

Emil Cesar

O Klinarjevem Mrtvem bataljonu — prvi pesniški zbirki nastali na Koroškem

... Na Koroškem je sneg zopet nekoliko otežal situacijo, ker so Svabe takoj za tem izvršile v Rožni dolini hajko večjega stila. Pri tem je bataljon v Rožni dolini utrpel večjo izgubo v ujetih ... Ravno tako je četa, ki se je nahajala v Ziljski dolini, v prvih zimskih dneh odšla preko Karavank na Gorenjsko stran, ker so se ustrašili naporov, pred katere bodo v zimskih dneh postavljeni ... Takšno je bilo petnajstdnevno poročilo štaba četrte operativne cone o dogajanju v Ziljski četi oziroma bata-

ljonu med 15. in 30. novembrom 1944. Nastalo je 4. decembra, namenjeno pa je bilo glavnemu poveljstvu Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Bilo je kratko, napisano v značilnem jedrnatem vojaškem slogu. Vendar pa so bila ta dogajanja povezana z vrsto pretresljivih doživetij in spoznanj, ki so se ohranila v samosvojem dokumentu tistih dni, v pesniški zbirki z zgornjim naslovom Mrtvi bataljon.

Avtor Mrtvega bataljona je bil koroški partizan Marjan Klinar-Miha (1922—1983). Čeprav je bilo to obdobje zelo težko tudi za Klinarja, je bil po izpovedni plati čas njegovega bivanja med koroškimi partizani izredno plodovit. V kratkih dveh mesecih je napisal nekaj deset pesmi, kot da mu je bilo poglavito samo izpovedovati svojo privrženost narodu in svobodi ter s tem tudi boju. Med prvimi pesmimi je zagotovo *Koraki v dežju*, nastala septembra 1944 med Podklošтром in Ovčeno. Večina Klinarjevih pesmi s koroško tematiko je nastala med septembrom in novembrom, med Podklošтром, Kopajno in Kepo. Največ jih je nastalo na južni strani Karavank, v drvarski bajti blizu žičnice nad Belco. Čeprav je bila koč skoraj na pol razpadla in brez sten, so se je razveselili, saj jim je dajala dolgotrajno zavetje ob ognjišču. Stene so za silo nadomestila razprta angleška šotorska krila. Zaradi mraza je moralo na ognjišču vedno goreti, zato tovariši niso nasprotovali, da je Klinar ponoči prostovoljno skrbel za ogenj. Ta nočni čas, ko ga nihče ni motil, pa je izkoristil za pisanje. O nočnem pisanju govori tudi v pesmih (na primer *Pismo domov*). Podatki pod posameznimi pesmimi pa kažejo, da je pisal tudi že med nemško ofenzivo in pozneje med pohodom. Zanimivo je, da se je želel padlim borcem Ziljske čete oddolžiti že takrat. Pesem *Mrtvi bataljon* je nastala 30. novembra v eni izmed pastirskih koč na Belem polju. Pesem kaže, da ga je smrt soborcev veliko bolj prizadela kot lastno trpljenje.

Pesniška zbirka *Mrtvi bataljon* je nastala na Gorjušah, ki so tedaj že nekaj mesecev veljale za svobodno ozemlje. Klinar ga v kratkem predstavlja: »Tu so bile razne komisije, kurirji, transportni vod itd. Vsi so bili lepo oblečeni in mi smo se prve dni počutili med njimi kot resnični siromaki. Hrana, mir, počitek. Vse to nam je vračalo moči. Nastanili smo se pri Žvebu, ki slovi kot izdelovalec gorjuških pip.« Žvebovemu očetu je posvetil tedaj tudi pesem *Rožni venec*. Pozneje mi je pripovedoval, kako samosvoja je bila takrat njegova molitev. Zato se tudi ne čudimo, da so se po prepotrebem počitku začele njegove misli vse pogostjeje ustavljati na prežive-

(Nadaljevanje na 2. strani)

V 67. številki LISTOV s svojimi prispevki sodelujejo: Mihael CENC, Emil CESAR, Ivan CIMERMAN, Valentin CUNDRIČ, Branko ČUŠIN, Veno DOLENC, Milan DOLGAN, Marko HUDNIK, Damjan JENSTERLE, Jožef, Miha KLINAR, Sonja KORANTER, Simon KORANTER, Peter KOŠAK, Marko KRAVOS, Milan KRISTAN, Janez METERC, Slavomir MROŽEK, Tone PRETNAR, Marija ROBIČ, Mija ROBIČ, Branko SLANOVIC, Stanko ŠIMENC, Nataša TRNOVAC, Franci TUŠAR, Marinka URŠIČ, Franci ZAGORIČNIK, Milodar ZEVNIK, Aldo ŽERJAL. Risbe Pavel LUŽNIK, foto prispevki Polde Bijol in foto arhiv Železarna Jesenice.

tem, »doživetja zadnjega meseca (pa so se) začela zgoščati in oblikovati«. Tako je začel načrtno oblikovati zbirko, čeprav so posamezne pesmi v njej nastale že prej. Rokopis je nato izročil materi ob njenem obisku na Gorjušah. Verjetno zato, da je v nadaljnjih bojih — še vedno smo bili v letu 1944 in zaradi bolečih izkušenj v Ziljski četi, ko je v boju za življenje izgubil skoraj vse dotlej na Koroškem napisane pesmi — ne bi izgubil. Zbirka je potem izšla taka, kot si jo je zamislil leta 1944, vendar v izboru. Tako sklepam po zapisu v knjižici, ki mi jo je podaril. V njem pravi: »Zbirka tiskana brez mojega izbora in korektur« — to pa dopušča možnost, da so o uvrstitvi pesmi v izbor odločali po trenutnem občutju drugi. Pesnik je bil v času njenega nastanka borec našega odreda v coni A na Tržaškem in na natis ni mogel vplivati. Zbirko je natisnil — prav gotovo po posredovanju Klinarjevih staršev, njegov oče je bil namreč znan jeseniški delavski pesnik in dramatik — jeseniški tiskar Anton Blažej. Če bi bil tedaj Klinar na Jesenicah, zbirka takšna, kot jo poznamo, gotovo ne bi izšla. Pesmi je pozneje sicer popravljaj, vendar zato še ne moremo govoriti o povsem novih variantah. Bila je prva natisnjena pesniška zbirka Marjana Klinarja-Mihe. V zvezi s tem je tudi dragocen podatek, Klinar mi ga je sporočil v pismu z dne 5. maja 1959, ki po vsej verjetnosti ni nikjer zabeležen, da je zbirka izšla v 600 izvodih in da je bila takoj razprodana. Danes je na knjižnem trgu prava redkost.

Mimo zgovornega posvetila: **Zbirko posvečam padlim junakom Ziljskega bataljona in naši Koroški**, natisnjena je pod naslovom, je avtor dodal še posebno verzificirano posvetilo:

Ko pade večer in veter v vejah ihti, tedaj se mrtvi bataljon okrog Kepe zbudi...

Junaki prihajajo, taborni ogenj prižgo, v rožnatem siju gori večerno nebo.

Pesmi je razvrstil pesnik v razdelke: **Zemlja in ljubezen, Nagrobni spomenik in Pesem nad grobovi.**

Nastanka zbirke ni navdihovalo lastno trpljenje, kot bi lahko pričakovali, marveč predvsem spomin na mrtve tovariše. In to je tudi bilo značilno za pesnika Klinarja.

Tako kot je Miran Jarc v svojem avtobiografskem romanu **Čudež nad Bistrom** želel pokazati, kako se v vojni človekova usoda lahko v trenutku spremeni in kakšna je vrednost življenja v takem času, je tudi Klinarju nepojmljiva vojna krutost. Kot Jarc, ki ga nenehno zaposluje misel o usodnosti, se tudi Klinar po svoje vztrajno vrača k njej:

... Pred dobrim tednom dni bili smo bataljon.

Zdaj mrtvi bataljon pod snegom mirno spi.

Pobude za nastanek zbirke so bile kaj nenavadne. Oglemo si jih podrobneje.

Ziljska četa, njen borec je bil tudi Klinar, je bila zadnja partizanska enota v severozahodni Sloveniji. Ozemlje za partizanski boj ni bilo primerno, zato pa so borci imeli močno oporo v koroškem kmečkem prebivalstvu, zlasti v Rutah, Ovčini in Kopajni. Nekatere teh ljudi Klinar v svojih spominih, kot bomo videli, bolj ali manj konkretno tudi omenja. Pač odvisno od tega, ali so jih partizani bolj poznali, ker so zahajali v njihovo hišo nenehno, ali pa je bilo srečanje enkratno, bolj naključno. Konec oktobra 1944 se je četa sicer premaknila na južno pobočje Karavank, vendar z vojaškimi akcijami na Koroškem ni prenehala. Partizani so si našli razpadajočo drvarsko kočjo nad Belco, kakor smo že omenili. Koča je bila v tako slabem stanju, da jo Nemci leta 1942 že razorožili, vso na-

stirske kočje in senike na tem območju, niso požgali.

Ker je bila četa prešibka, da bi napadala večje postojanke in si tako preskrbela obleko in drugo za zimo, so se odločili za napade iz zased na cesti Beljak—Podkloster. Vendar prepotrebne obleke in obutve tako niso dobili, zato so 15. novembra sklenili, da napadejo manjše orožniške postojanke. Da bi napadi bili uspešni, so se odločili, da v akciji pošiljejo čim več borcev. Tako je ostala v taborišču samo desetina z nalogo, da ga varuje, morala pa je tudi patrolirati v smeri proti Koroški in Belci. Ker jih je v taborišču ostalo malo, je hodil v patroljo le en borec.

Tako je odšel v patroljo tudi nekdo, za katerega so šele pozneje ugotovili, da ga je v četo vrnil gestapo. — Na njegovo delo Klinar večkrat opozarja. Prvič ga je predstavil takole: »Ta dan [v mislih je imel 17. november 1944] je bil namreč za našo četo usoden. Nemci so že dalj časa pripravljali večjo ofenzivo proti IV. operativni coni (Unternehmen Schneegeströben). Prve akcije so se pričele na Koroškem in prav naša četa je naletela na prvi nemški nalet. To ofenzivo so Nemci pripravili zelo skrbno. Pri tem so se poslužili svojih agentov, ki so jih pošiljali med nas. Tudi v našo četo je prišel neki Slovenec, ki je rekel, da je pobegnil iz taborišča. Nasedli smo mu, kar se nam je bridko maščevalo.« (Pisna izjava Mihe Klinarja, 5. maja 1959.) — Po njegovi vrnitvi je odšla proti Belci tričlanska patrolja, ki je kmalu naletela na nemško zasedo in to po zaslugi omenjena izdajalca. V tem boju je padel Milan Preželj, enega borca so Nemci zajeli, tretji pa je bil ranjen in se mu je posrečilo vrniti se v taborišče, tako da je desetino obvestil o tragičnem dogodku. Spodaj je borec v kočji zelo presenetil, saj zaradi oglašujočega šumenja Belce bližnjega streljanja niso slišali. Zaradi čete, ki bi se bila morala vrniti v jutranjih urah tistega dne, se desetina ni smela oddaljiti od taborišča. Zato so se najprej odločili za zasedo nad žičnico. Ker pa so domnevali, da bodo Nemci še isti dan napadli taborišče, so sklenili, da se premaknejo na Koroško, da bi tam poiskali glavnino čete. To jim je uspelo, nato pa so se skupaj odločili, da se pridružijo partizanom pod Golico. Ko so se umikali proti Annahütte pod vrhom Kepe, so s planote pod vrhom zagledali ob požgani graničarski karavli dolgo sovražnikovo kolono. Ta se je od gorenske strani vzpenjala proti sedlu. Četi bi se bil umik posrečil, če se prav tedaj mitraljezu, gestapovskemu vrtnjenju, ne bi »sprožila« strojnica. Tako so bili Nemci opozorjeni na partizansko prisotnost. V četi so bili takrat že prepričani, da je do streljanja prišlo po naključju. Zaradi nenadno spremenjenih razmer jim ni preostalo drugega kot počakati nemško kolono in zavarovati umik čez pobočje pri planinski koči na avstrijski strani državne meje. Komisarjeva skupina — v njej je bil tudi Klinar — še ni prišla do planinske postojanke (Annahütte), ko so se Nemci že spopadli s komandirjevo skupino in s tem četi odrezali umik na južno pobočje Karavank. V boju, ki se je vnel, je Nemcem uspelo obkoliti partizane na planjavi pred kočjo. Z obstrlelvanjem v hrbet in z boka so jih hoteli prisiliti k umiku na skoraj neprehodno ozemlje, tam pa so jih namerali uničiti. Namera bi jim morebiti tudi uspela, če se partizanom ne bi posrečila rešitev v nasprotni breg. Pozneje je Klinar zelo podrobno opisal umik: »Spustili smo se po zasneženem skalnem kaminu. Sovražnik je takoj pritisnil za nami. Krogle so pršile sneg... Prišli smo do nove ovire. Kamin se je nenadoma spremenil v nekaj metrov globok prepad, preko katerega je visel zaledenel slap in ki je bil ravno toliko globok, da je človeku vzbujal strah, da bi se pognal nazaj. Bili smo v nevarnosti. Leta in

desno navpične skale, za nami sovražnik, pred nami prepad, edini izhod, ki nam je preostajal za premik. Ko nas je znova dosegel sovražnikov ogenj, nismo več razmišljali, kaj nas v prepadu čaka. Drug za drugim smo se pognali vanj in vsi skoro nepoškodovani pristali na dnu. To je bila naša rešitev. Nemci niso upali čez to oviro. Samo streljali so še za nami, a smo jim kmalu izginili izpred oči. Pognali smo se v gozd... Potem smo se spustili v ledeno mrzli potok in tekli po vodi... Ko se je znočilo, smo se ustavili nad Kopajno. Čeprav v vasi ni bilo Nemcev, so se zaradi varnosti ustavili v Ledenicah. Ko se je četa ponoči sešla s komandirjevo skupino, je štela le še šestnajst borcev. V bojih na Kepe jih je padla več kot polovica.

Šele tedaj je Klinar opazil, da se mu je pri preboju raztrgal žep na suknjiču. V njem je nosil svoje pesmi. Pisal jih je v posebno knjigo, vezano v platno. Izgubo je pozneje komentiral: »Bilo mi je, kakor da bi izgubil sebe.«

Četa je bila zelo izčrpana, zato sta se komandir in komisar odločila, da se začasno poskrijejo pri koroških aktivistih.

Skupina, v kateri je bil Miha Klinar, je odšla v Dob pri Dobskem jezeru. »Ime aktivista, ki nas je sprejel zelo prijazno, sem pozabil,« mi je pozneje pisal. »Ob prijaznem sprejemu smo pozabili na snežni vihar, ki nas je spremljal vso pot do Doba in na zamete, v katerih smo nekajkrat dobesedno utonili. Zakopali smo se v skedenj v seno, dobri aktivist in gospodar pa je poskrbel, da smo se najedli.«

Kako je vplivalo na Klinarja to vzdušje, o tem govori pesem **Obroč**, ki je nastala v Dobu 18. novembra.

Že naslednjega večera je prihitel gospodar z novico, da se vasi približujejo nemški vojaki. Podobno presenečenje so doživele tudi skupine v Ledenicah in Ločah. Samo koroškim aktivistom, ki so pravočasno opazili nevarnost, so se morali borci Ziljske čete zahvaliti, da so se rešili.

Tudi nadaljnji umik je Klinar podrobno opisal in s tem odkril delček boja koroških Slovencev. Enega izmed njih omenja celo z njegovim priimkom. V tej zvezi pripoveduje tudi o naslednjem dogodku, ki spominja na toplo upodobitev koroških kmetov v romanu Bratovska jesen Valentina Polanška: »Ker smo se umikali iz Doba naglo, nismo preveč pazili, kje hodimo, dokler nismo opazili, da smo zašli. Pred nami se je v snegu risala samotna hiša, pri kateri še nikoli nismo bili. Kljub temu pa smo se napotili tja, da bi se vsaj za silo posušili in ogreli. Potrkali smo. Oglasil se je slaboten ženski glas, ki se nas je vidno prestrašil. Kljub temu pa nam je starka odprla. Ko nas je ob svitu petrolejke zagledala, je vzkliknila: »Za Kriščevo voljo, kakšni božci!« Istočasno nas je pozdravil starec in kmalu smo bili v pogovoru. Govorili smo o partizanstvu in predplebiscitnih bojih, ki se jih je na slovenski strani udeležil tudi starec. Dolgo v noč smo se zasedeli, starka nas je pogostila z žganci in mlekom. Ko je starka videla moje noge, zavite v žaklovino, je ob slovesu rekla možu, da bi mi dal svoje čevlje. Ker je bilo že pozno in ker bi še pred svitom radi prišli do Kopajne, podarjenih čevljev nisem obul, marveč sem jih obesil preko rame kakor deseti brat. Čez pol ure, ko nam je starec pokazal pot, smo bili na Kopajni.«

V tem času so šele spoznali, da borec Peter ni pobegnil taboriščnik, temveč gestapovski vrtnjenec. Njegovo ime zvemo iz poznejšega Klinarjevega pisma. Ko so pozneje preživeli hoteli spoznati resnico in priti izdaji do dna, so ugotovili, da je vrtnjenec ostal v četi toliko časa, dokler ni spoznal judi, h katerim so partizani zahajali, zvedel za skrivališča streliva, raztresena po gozdovih in za začasno odločitev čete. To je bil najpomembnejši trenutek za

vele skupinice borcev odhajale h koroškim kmetom, naklonjenim narodnoosvobodilnemu boju; v trenutku torej, ko nadzor nad gibanjem posameznika skoraj ni bil mogoč. Kako so odkrili izdajo, pripoveduje Klinar ne brez upravičenega ogorčenja: »Svitalo se je, ko smo se umaknili s Kopajne. Naniki (Iličević), ki je delala za nas, smo svetovali zaradi Petrovega pobega, naj se umakne z nami. Rekla je, da se bo pripravila in prišla proti večeru za nami ali pa na OK Beljak, ki je bil na našem področju. Komaj smo bili nad robom gozda, ko je nekdo zagledal dolgo nemško kolo. Ni zavila v gozd. Odšla je na Kopajno in obkolila obe hiši. Med Nemci smo zagledali Petra. Kmalu so iz hiše prignali Naniko. Več nismo utegnili opazovati. Del nemške kolone se je usmeril proti gozdu.« Toda borci Ziljske čete so se umaknili proti nekemu rovtu. Ker so Nemci odšli v nasprotno smer, so se ustavili v pastirski koči, da bi si odpočili; toda niti pol ure niso počivali, že so Nemci napadli koč.

V naslednjih dneh so se vasem izogibali. »Naš položaj je bil iz dneva v dan bolj obupen,« pripoveduje o tem brezupu Klinar. »Začelo nam je primanjkovati municije in seveda tudi hrane... Kuriti zaradi Nemcev nismo smeli. Imeli smo vsega skupaj samo dve odeji in komandirjev plašč. Zato smo spali tesno drug ob drugem in se tako ogrevali. Da bi ne bil za toploto nihče 'prikrasjen', smo se vrstili tako, da sta spala na koncu tisti, ki je moral na stražo in tisti, ki se je vrnil iz straže. Stražili smo vsi. Zaradi hudega mraza vsak po pol ure. Tako so minevali dnevi, nemškega pritiska pa še ni hotelo biti konec. Vse zveze z nadrejenim štabom so bile pretrgane. Kurirjev ni bilo. Zato se je naposled komisar odločil, da odrine s skupino do Solčave, kjer je imel najti štab odreda in kamor je prihajala tudi zavezniška pomoč. Bil je skrajni čas, da pridemo do zimske obleke, saj bi drugače ne mogli vzdržati na tako izpostavljenem mestu, kakršno je bilo naše operativno področje.« Tako so po odhodu komisarjeve skupine ostali na operativnem področju Ziljske čete le še komandir Lovro Blažin-Dušan, Jože Homan, Rudi Pertot, Stojan Ražem, neki Maks in Marjan Klinar-Miha. Ker se komisarjeva skupina ni vrnila, so se zaradi mraza, snega in lakote odločili, da se začasno umaknejo na Gorenjsko.

Zaradi izčrpanosti borcev in ostre zime je bil pohod čez Karavanke izredno težaven. Zahteval pa je tudi veliko previdnost. Naleteli so na sledove okovanih čevljev — to pa je vedno pomenilo dobro opremljeno nemško vojaško enoto — torej jih je na sedlu pričakovala zaseda, zato so se odločili za daljšo pot, mimo nekdanjega taborišča ter čez dva tisoč metrov visok greben zahodno od Kepe. Kljub naglici so v taborišču opazili razdejanje, ki so ga za seboj pustili Nemci. Tudi o tem podrobneje izve mo iz Klinarjevega zapisa: »Nemška kolona, ki je prišla z gorenjske strani, je zajela nekega ranjenega partizana. Vrača se po isti poti, mimogrede pa se ustavi ob polrazpadli koči v grapi. Ujetnika privežejo k ognjišču, nato pa zažgo grmado drv. Tudi to kočjo zajame plamen in v njej zgori zajeti partizan pri živem telesu. Samo del suknjiča, ki ga je moral sleči in ki leži napol sežgan v snegu pred pogoriščem, priča, da so tu Nemci sežgali živega človeka.« — Prenočili so na Belem polju, kjer je 30. novembra v eni izmed pastirskih koč nastala Klinarjeva pesem Mrtvi bataljon. Cesto v Gornjesavsko dolino, železniško progo in Savo so prešli pri Hrušici, blizu kraja, kjer so Nemci 1942 ustrelili osemindeset talcev.

S tem pa težav ni bilo konec. Pred njimi je bil vzpon na Mežaklo, spust v dolino Radovne in nato spet vzpon na Pokljuko. Borci Ziljske čete so bili tretji dan na poti

Pavle Lužnik: Kranjska lilija ali zlato jabolko

in brez hrane. Tolažili so se, da bodo jedli na Mežakli, če bodo neleteli na partizane, prav gotovo pa v partizanski Radovni. Niso vedeli, da so Nemci septembra 1944 Radovno požgali, prebivalce — med njimi so bili celo dojenčki, majhni otroci in starčki — pa pobili. Požgana Radovna jih je prizadela. »Pogled na Radovno nam je izpil zadnje moči. Vlekli smo se čez dolino in se nismo zmenili za nekaj strelcev, ki so bili namenjeni nam,« je končal opis svoje poti Klinar. V mehkem snegu se jim je vdralo, zato je bil za vsak korak potreben velik napor. Izčrpani so se vdali celo misli, da bi prenočili v snegu, vendar je komandir to preprečil s strelci iz brzostrelke. Prepričani, da jih je napadel sovražnik, so planili iz spanja in nato v dobri uri prispeli na Gorjuše. S tem jih je rešil smrti.

Klinar gradi pesmi na dokaj samosvoj, dokumentaren način: pogosto nas seznanja s krajem dogajanja, z dogajanjem in splošnim občutjem, ki je dogajanje spremljalo. Hkrati ohranjajo pesmi zaradi pesnikov priskotnosti tudi lastnosti lastne izpovedi. Tako odkrivamo v njih visoko nacionalno zavest, ki ga vodi v boj, socialno osveščenost in etično vrednost boja, zaradi česar prihaja do tehtnih spoznanj, lahko pa se prav zaradi tega misli polemično ali bojevniško zaostrijo. Tako mu je kočja v grapi, ki mu je postala novi dom, ob vsej svoji skromnosti simbol in dokaz visoke idejne pripravljenosti za vrnitev k človeku in človečnosti, kot jo je proklamiral tudi narodnoosvobodilni boj:

Vstopil sem vate kakor v svetišče
in molil prastaro molitev,
ki jo srce iz vekov v veke izreka,
našo molitev,
molitev v človeka...

(Koča v grapi)

Zato je bil — kot drugi v tem času — pripravljen na lastno žrtvovanje, o čemer spregovori — tudi to je značilno za pesnika — v intimno izpovedni pesmi, namenjeni staršem, dekletu:

da bo lepo, zato je treba borbe,
za noč pregnati je potrebna luč,
a za svobodo je potrebna kri...

(Pismo dekletu)

Poetološko so taka spoznanja najčistejša, saj z izbranimi besedami komentirajo smrt, žrtvovanje bojevnikov. Kot se želi Kajuh v Ljubezenskih oddolžiti talcem s

šopom nalomljenih češnjavih vej, tudi Klinar odkriva v aktu žrtvovanja globlji smisel. Vendar, ker je čas boja za svobodo že veliko bližji uresničitvi — Kajuhov cikel je nastal leta 1942 — išče ustrezne primere v živi, aktualni problematiki, v ponovni svobodi, zlomu fašizma in svobodnem življenju. Tako si razlaga zadnji nasmeš soborca s poslednjo mislijo, uprto

v naš maj,
kjer cvetijo rožni vrti.

Kako globoko ga je zajel družbeni proces, odkrivamo tudi drugače: spomin na tragične boje Ziljske čete zasledimo v Klinarjevi poeziji večkrat. Ti dogodki so se tako vsadili vanj, da jih je pozneje do podrobnosti in pogostno oživljal, tudi v pripovedovanju. — Posebno mesto pripada sonetu, kot da ga zahteva monumentalnost dogajanja; bil pa je le še dijak, zato se je včasih preočito zgledoval pri Prešernu. — Občutje in pomembnost misli zelo pogosto interpunkcijsko označi. Značilna je prav neracionalna uporaba ločil, kar kaže na močno lastno čustveno prizadetost. Najpogostejše so to tri pike, ponekod postavlja ob njih tudi klicaj ali vprašaj. Pesnika in njegovo hrepenenjsko razpoloženje pa predstavlja pestra in plastična podoba, izraz čiste umetniškega doživljanja.

Pritegne tudi omenjena krajevna in časovna podčrtanost, podana zaradi bogatega doživljanja, brez odvečne metaforike, pripovedno skrajno racionalno, kar je bližje poznejši dokumentarni spominski vojni pripovedi, uveljavljeni v povojnem času. S posebnostmi v opisu doseže neposrednost in dokumentarnost hkrati, zlasti še, ker rad prepleta realistično upodobitev pokrajine ali širšo in ožjo časovno označitev z lastnim doživljanjem dogodka, saj je bil sam predvsem borec. To pa daje njegovi izpovedi posebno vrednost. Navedimo zglede za tako dokumentarnost:

Zarja med golim vejevjem
kakor tančica visi,
ilnata steza med drevjem
spolzka v dolino drži.

(V pozni jeseni)

Ustrezno poetično vzdušje pa najde tudi v povsem drugačnih trenutkih, v bojni akciji. Tudi tu se ne izneveri dvojnostni vloži — boju in pesniškemu poslanstvu:

Prilepljeni na zemljo po zasedah
ves dan ležimo... Jaz strdim v nebo,
kjer se pode oblaki v belih čredah,
a v mojem srcu je tako tesno.

(Tesnoba)

Hkrati pa zna biti v opisu tudi zelo konkreten. Rute opiše takole:

K robu gozda stiskajo se hiše
gledajo na polja po pobočjih,
tam med polji pasejo se krave
legla je jesen na golo drevje.

V pesmih odkrivamo tudi drugačne značilnosti, na primer pod vplivom narodnoosvobodilnega boja prebujanje koroškega ljudstva ali njihove težje po popolni svobodi. O njej govori pesnik zelo konkretno, vendar tudi kot o »ljudski volji«, ki ima na Koroškem posebno vrednost. Svoboda, kako samosvoja, preprosta in velika si hkrati! Njeno veličino slika Klinar takole:

Nad tabo spet bedela bo sinjina
neba in žarki sonca bodo ti sijali
vse lepše kot sedaj in se igrali,
odsevala jih jezer bo gladina.

(Koroška, 2)

V tej njihovi veliki težnji jih podpirajo tudi partizani, saj je bil to hkrati tudi eden poglobitvinih ciljev narodnoosvobodilnega boja. Zato mimo te naloge tudi pesnik ne

(Nadaljevanje na 4. strani)

more iti. Bila je tako velika, pomembna, da je morala dobiti mesto v pesmi:

... Dan za dnevom v mraku
hodimo iz hoste, tja med hiše
nosimo besedo gladnim srcem.

Kako potrebni so bili koroški Slovenci takih spodbud in prav takih stikov, dokazuje finale iste pesmi. S tem pesnik ne ohranja le vsebinskega smisla pogovorov, temveč s simboliko tudi enkratnost občutja ob tem:

Včasih prav do jutra govorimo:
Luč na vzhodu vstaja, dragi bratje!
Vigred nam prinesla bo vstajenje.

(Rute)

Sicer pa povezuje Klinar tudi svojo predačnost boju s silno ljubeznijo do slovenske Koroške. Kako globoko je bila v njem, dokazuje to, da je našel zanjo mesto tudi v pesmi:

Besede ne najdem, da bi ti zapel,
ker vsa si v meni, v moji globočini,
v ljubezni moji, v moji bolečini,
v bridkosti tvoji rad bi te objel.

(Koroški)

Visoko zavest poudarja tudi z nekaterimi koroškimi narečnimi izrazi.

Miha Klinar je bil leta 1941 in nekaj časa v letu 1942 edini pesniški glasnik trpljenja Slovencev na Gorenjskem, nato pa ga je spremljal domala ves čas okupacije. Izvzeti so le meseci, prebiti v Ziljski četi, in čas, ko se je kot borec devetega korpusa bojeval na Primorskem. Ta pesniški opus ni majhen.

Enako pomembno je bilo njegovo literarno delo na Koroškem. Bil je pobudnik prvega leposlovnega glasila, nastalega v letih narodnoosvobodilnega boja na tem področju, *Mlada rast*. Edini rokopisni izvod se je ohranil, vendar pa zamisli pozneje, po nemški ofenzivi in zaradi Klinarjeve vključitve v enote devetega korpusa, niso več skušali uresničiti. Glasilo je propadlo v opisani novembrski nemški ofenzivi, pravzaprav tik pred izidom. Pomen njegovega izhajanja bi bil nedvomno velik. Narekovalo ga je prepričanje, da bi vplivalo na bojevniško in nacionalno zavest borcev v četi oziroma v bataljonu, hkrati pa bi našlo hvaležne bralce med koroškimi Slovenci, vsaj na operativnem območju Ziljske črte.

Zbirka *Mrtvi bataljon* pa je prva pesniška zbirka partizanskega borca, ki je črpala snov iz bojov koroških Slovencev proti nacizmu. Hkrati je najpomembnejši pesniški prikaz partizanskih bojov v tistem delu slovenske Koroške, ki je pripadel republiki Avstriji. Zato zbujajo začudenje dejstvo, da je ne upoštevajo ne regionalno zastavljene antologije in ne prav taki priložnostni literarnozgodovinski prikazi. S tem delamo koroškim Slovincem veliko krivico, saj spregledujemo eno najsvetlejših strani v njihovi težki zgodovini. Čeprav so bili zatirani in izpostavljeni bolečim udarcem, vemo, da je ravnal Hitlerjev nacizem z njimi izredno kruto, je njihova skrb veljala veliko širšim človeškim interesom: boju za uničenje fašizma in nacizma, boju za pravico vseh narodov do svobodnega življenja. Za cilje torej, ki so se dali izbojevati samo z oboroženim bojem, še pomembnejšim, ker se za tako obliko odpora med drugo svetovno vojno v Evropi niso odločili celo nekateri veliko večji narodi.

MIHA KLINAR

Iz zbirke *Mrtvi bataljon*

TABORIŠČE

Oj, gozdovi, oj gozdovi,
naša domovina ...
Tam med smrekami v ognju
ena smo družina ...

Šotorske plahte so razpete,
to so naše hiše,
kadar dež nam jih premoči,
veter jih obriše.

Naše postelje so veje,
ko na njih zaspimo,
v sanjah se svoboda smeje,
v daljnih dnevih živimo.

VEČER

Mrak se vpleta med jesensko drevje,
v krvi zarje jezera blestijo,
voda pada v šumu čez pečevje,
naše misli v novi čas zorijo ...

Z mrakom spuščamo se tja v dolino,
tiho in neslišno skozi hoste ...
Bratje, nosimo vam domovino,
z nami skupaj jo ljubili boste! ...

PREZIR

Zagrizel sem z očmi se v belo plan,
z ledeno roko jezera pokriva mraz,
iz gostih megel se usipa sneg ...
Med golim drevjem dan je kot bolan,
srnjak se splasil je in spustil v beg,
a v naših srcih dalje bije čas ...

Čas bije, stiska, kleše nas v ljudi ...
Kaj zmrznila si v snegu, drobna ptica ...?
Čemu groziš nam, strmi beli breg! —

S prezirom grožnji gledamo v oči,
čeprav nas muči, z mrazom barva lica ...!

Iz gostih megel se usipa sneg ...

RUTE

K robu gozda stiskajo se hiše,
gledajo na polja po pobojih,
tam med polji pasejo se krave,
legla je jesen na golo drevje ...

Gole veje prosijo kot roke ...
Hoče li se tudi vam življenja? ...
Kot porog je tam pokopališče,
kjer je cerkev kakor bolečina ...

Tam so Rute ... Dan za dnevom v mraku
hodimo iz hoste, tja med hiše
nosimo besedo gladnim srcem ...

Včasih prav do jutra govorimo:
Luč na vzhodu vstaja, dragi bratje!
Vigred nam prinesla bo stajenje.

KOROŠKA

1

Besed ne najdem, da bi ti zapel,
ker vsa si v meni, v moji globočini,
v ljubezni moji, v moji bolečini,
v bridkosti tvoji rad bi te objel ...

Proniknil vate sem in razodel
bom svetu, kje prebivajo trpini,
zaničevani sužnji na lastnini
pradedov naših ... V srcu raste gnev ...

Kod prvi je oral te zemlje polja,
kdo krstil gore, jezera, vasi,
Beljak, Celovec in potoke, reke ...?

Ta zemlja naša je iz vekov v veke!
Oj, le morite nas zdaj izdajice!
Saj zmagala nekoč bo ljudska volja!

2

Da, zapuščena tvoja je ledina,
strebili bomo jo in razorali,
s krvjo najboljšo polja posejali,
spojili z zemljo se, o domovina!

Nad tabo spet bedela bo sinjina
neba in žarki sonca bodo ti sijali
vse lepše kot sedaj in se igrali,
odsevala jih jezer bo gladina ...

Če se med žito bodo vkradle pleve,
strebili bomo jih in jih požgali,
pa če bi zate zopet kri dajali!

In če bi ne, bili bi kakor šleve
za tebe bi stopili vedno v vrste,
pa če pogoltnejo nas bele krste!

SMRTI

1

Zdaj našla nas si ... Boš li res ostala?
Pregnala nas iz doma — koče v grapi,
na vejah zopet v snegu nam postlala?
Poginemo naj vsi v ledeni sapi ...?

Zakaj si sedla z nami na ognjišče?
Tovariši so v grozi onemeli ...
Popelješ res nas v svoje taborišče,
uničiš sen, ki zanj smo krvavečili ...?

Le uničuj, ne streš nas vseh nikoli,
četudi nas izzivaš v beli grozi,
zagrizeni z vso silo smo v življenje ...

V nas vera je v svobodo in v vstajenje,
pred nami zemlja je, srce jo moli,
od vzhoda tam se k nam svoboda vozi ...

2

Porušili so v grapi nam ognjišče,
nato na Kepi zakurili kres
domači izdajalci in eSeS,
med snegom krohota se pogorišče.

Od vseh strani na nas so prihrumeli ...
Kri barva sneg ... Na snegu je ječanje ...
Pogled zablodil je v dolino — v sanje,
spomini mladi vsi so oživeli ...

O Vrba, Bače, Dob in Loga-ves!
Mladost, zakaj v preteklost grabiš spet?
Bojiš se smrti, se bojiš umreti ...?

Glej, smrt ti nosijo ... Naj prepoji te bes!
Naprej! Za naše dni! Za novi svet!
O, pusti sem mladost, na križ razpeti!

3

Povsod je sneg, povsod je mraz, belina ...
Vrhove smrek sanjavo boža luna,
v samotni sanjam sinja dva tolmuna
oči, ki gledajo me iz spomina.

Za tebe, dečva ... Ah, Koroška, zate
so mnogi danes smrtni sen zaspali,
ljubili so te, se ti žrtvovali,
omahnili na mehke bele trate ...

Povsod je sneg? Nas hoče zadušiti,
vanj se pogreznilo je suho smrečje,
kot da bi hotel sneg nas vase skriti ...

V spominu poje njeno mi narečje ...
Dro, dečva! Sredi smrti, sredi boja,
mi daje — borcu — moč podoba tvoja ...

4

O strašni glad, ledeni mraz v kosteh ...
Kaj nas izživaš v naših sanjah smrt ...?
Natkal je sneg po poljih beli prt,
zamrl je na naših ustnah smeh ...

Strast po življenju nosimo v očeh
in hrepenenje žene nas v bodoče dni,
a vsepovsod se bela smrt reži,
srečujemo na naših jo poteh ...

— Tovariš, na pomoč! ... In rdeča kri
pobarvala je mehki beli sneg,
na mrtvih ustnah je vzžarel smehljaj ...

Morda pozabil je na težke dni,
saj včasih smrt je iz trpljenja beg ...
— Ne! ... Ne! ... Tovariš gledal je
naš maj!

PATROLA NA SEDLO

Počiva zemlja v beli srebrenini ...
Tovariš, daj, prisluhni srcu! ... Čuješ? ...
Koroška poje v nemi bolečini ...
Zavedaš li se, da bodočnost kuješ?

Molčiš ... A čutim, da sva v mislih ena,
oba sva borca in oba na straži
za zemljo to, ki v krvi prepojena
upira se nasilju, tuji laži ...

Molčiš, tovariš, ... V tvojem sem obrazu
zagledal svojega ko v ogledalu ...
Čas, borba dala sta nam svoj izraz! —

Molče stojiva sama na prelazu,
srca sva dala zemlji-nakovalu,
s kladivom borbe naju kuje čas ...

PISMO DEKLETU

Večer prihaja, ogenj je ugasnil,
tovariši so nemo obsedeli ...
Vrhovi hribov z zarjo se igrajo
in ti prišla si v pesmi, draga dečva ...

Zapletel sem zdaj misli v zlate laske,
o daljnih časih topla govorijo,
ko spet hodila bova ob jezerih
in mrak pričaral nama bo ljubezen ...

Da bo lepo, zato je treba borbe,
za noč pregnati je potrebna luč,
a za svobodo je potrebna kri ...

Mi se borimo in sledimo luči
in sejemo povsod krvavo setev,
samo da vzkliko žito bo miru ...

PISMO DOMOV

Umira dan ... Krvavi sonca svit je zaigral
na snegu ...
Nad kočo v grapi se je spustil mrak ...
Tovariši so utrujeni zaspali
po težki borbi, ki smo jo prestali ...
Sedaj je mir, le tam nekje na bregu
je z lajanjem presekala molk srnjak ...

Ob majhnem ognju v koči tebi pišem,
mati ...
O, saj ne vem, če pismo boš dobila,
vendar me, mati, neka sila žene,
ker dolgo nimaš že vesti od mene ...
O danes morali smo pet jih žrtvovati,
ker v žrtvah le je nezmagljiva sila ...

Tri dni smo se po hostah že borili
brez hrane, v mrazu in bili brez spanja,
obkoljeni povsod, od vseh strani ...
Med borbo gledali smo v naše dni,
pesti smo stisnili in se prebili,
ker v nas živela je svobode sanja ...

Tovariši že spiyo ... Ogenj že pojema,
poslednjikrat je siknil svetli plamen,
osvetlil je tovarišem obraz ...
Tako izklesal nas je, mati, čas
v skupni misli, ki nas vse prevzema ...
Mi vsi smo kakor izklesani kamen ...

JESENSKO LISTJE

Listje pada na šotore,
z drevja pada kakor moje sanje ...
Listje pada na šotore,
v moje srcu se budi vprašanje ...

Kaj prinesejo ti dnevi?
Temne slutnje se budiyo ...
Kaj prinesejo ti dnevi ...?
Moje misli krvavijo ...

PREMIK

Teško pogrezajo se v sneg koraki
in trudnost lije mrtvo nam z oči ...
O dalje, dalje! — Vsakdo le molči ...
Mi moramo najprej ob uri vsaki!

Koščena spremljevalka gre med nami,
nenehoma nas spremlja na poteh ...
Ozri samo po naših se grobeh! —
A dalje gremo z našimi željami ...

Mi gremo dalje, mi se ne bojimo
ne zime mraza in ne bele smrti,
v daljavi nam cvetijo rožni vrti! ...

Tja k njim nas žene strastno hrepenenje
in preko smrti v naši čas hitimo
tja k našim cilje, kjer žari življenje ...

JESENSKA MEDITACIJA

Poslušam pesem, ki jo poje veter,
oči zamaknjene so v igro listja,
v dolini blodi moje hrepenenje
ob jezeru, kjer sanja v mraku koča.

Umira sonce ... Drava reže zemljo
kot nož krvavi v osamela polja ...
Oj, tam med polji težja misel roma! ...
Kje blodiš zdaj, o moja zlata dečva? ...

O veter, poj nam, poj o novih dnevih,
le trgaj z drevja stare vele liste,
v svobodo nas popelji, hrepenenje!

Pomlad prišla bo zopet čez livade,
tedaj, o dečva, naj tvoj glas zastlišim:
Oj, pridi dragi, saj le tebe čakam! ...

FINALE

Zdaj gozd molči in v snegu ni sledov,
na jasi zameteni so grobovi,
le črni križi v sivi dan strmijo
in nemo govorijo v nove dni.

Samo zvečer, ko veter zaigra
otožno pesem v golih vejah drevja,
se zdi mi, da nekje sedijo v krogu
vsi — Tonče, Milan, Srečko, mrtvi
bataljon ...

Sedijo in pojo svobode pesem
in zemlja jih posluša in sprejema
darove žrtev za velike dni
ustajenja in pomladi in življenja ...
Z nočjo so se stopili črni križi,
a pesem orje srca in ljudi ...

Izbral in uredil Emil Cesar

☆☆

Paule Lužnik: Na vasi

Kekec v literaturi in filmu

Vandotove zgodbe o Kekcu in Galetovi filmski Kekci

I.

Književnost je bila že od časa filmskega otroštva vedno pomembna spodbuda in zakladnica najrazličnejših snovi za filmske ustvarjalce. Sleherno literarno delo pa doživlja med predelavo, tj. v fazi scenarija in snemalne knjige ter celo med snemanjem filma, različne spremembe (okrajšave, dopolnitve), kar je znano iz številnih razprav, pa tudi polemik. Če so te spremembe nastale v skladu z dramaturško koncentracijo, s stopnjevanjem dejanja in z dolžino filma (oz. dolžino filmske predstave), je transpozicija književnega dela v film lahko uspešna, vendar le tedaj, če film ni ilustracija literarnega teksta, ampak postane s svojimi izrazi, ki jih ne moreta doseči niti literatura sama zase niti film s svojimi verističnimi elementi, povsem samostojno, od literature neodvisno delo. Skratka, film je dober, če se »giblje na magnetnem polju poezije« (M. Krleža), torej v svetu umetnosti, ne pa le obrtniških veščin.

Prenos literarnih del v film ima pomembno mesto tudi v skromni slovenski kinematografiji, saj je od 75 celovečernih filmov (narejenih do sedaj, 1980) nastalo kar 32 po slovenskih književnih delih, klasičnih in sodobnih.⁽¹⁾ Med temi je pičla bera 12 mladinskih.⁽²⁾ Trije med njimi so posneti po Vandotovih zgodbah o Kekcu. Ti so: Kekec, Srečno, Kekec in Kekčeve ukane.⁽³⁾ Našteti filmi zavzemajo posebno mesto v svetu sicer malo znani slovenski in jugoslovanski kinematografiji. Kekci so namreč obšli filmske ekrane vseh petih kontinentov, celo v deželah z najbolj razvito kinematografijo, kot so npr. Kitajska, Indija, Sovjetska zveza, Združene države Amerike, Anglija, Češkoslovaška itd. Prvi filmski Kekec je prisluzil slovenskemu in jugoslovanskemu filmu prvo uradno mednarodno priznanje, in to na beneškem festivalu leta 1952.⁽⁴⁾ Moremo pa tudi govoriti o priljubljenosti teh filmov pri domačem mladim občinstvu: Kekec je postal zelo priljubljen junak ne le slovenskih, ampak tudi jugoslovanskih otrok.

2.

Zaradi izobrazbenega in vzgojnega pomena literature in filmov za otroke v razvoju mlade osebnosti (saj pripomorejo k osveščanju otrok, da vse bolj spoznajo sebe in svet) pa so ta dela čisto predmet širšega zanimanja, razpravljanj in raziskav.

V slovenskem kulturnem prostoru smo doslej pretežno govorili o mladinski (otroški) literaturi,⁽⁵⁾ medtem ko smo mladinskemu (otroškemu) filmu, ki je tudi namenjen mladim gledalcem v tistih letih, ko se začnejo v njih razvijati prvi poganki bodočega posluha za umetnost, posvetili še premalo pozornosti. Moramo pa reči, da so tudi raziskave o mladinski literaturi odinjene bolj na rob. Slovenska literarna zgodovina sploh ne vključuje mladinske književnosti v svoje vrednotenje osrednjega literarnega dogajanja, ker gre tu za poseben tip literature glede na posebnega bralca, gledano s posebno duševno (mentalno) razvojno stopnjo, s temperamentom, položajem v objektivnem svetu.⁽⁶⁾ Mnogo več pozornosti kot literarni zgodovinarji posveča-

jo tej zvrsti književnosti pisatelji. Deseto srečanje pisateljev Slovenije, Jugoslavije in iz zamejstva Štatenberg 73 je bilo npr. v celoti posvečeno književnosti za mlade.⁽⁷⁾ Skupno misel vseh razpravljanj na tem srečanju je izrazil pisatelj Marjan Kolar v svojem referatu Kdaj postane neka literatura mladinska z naslednjimi besedami: »Zagotovo je res dobra literatura samo tista, ki ji človek z leti ne more odrasti, ampak vedno znova sega po njej, ker mu ima v vseh življenjskih obdobjih kaj povedati.«⁽⁸⁾ To misel lahko sprejmemo tudi, ko vrednotimo mladinski film: po svoji sporočilni plati »naj bi presegal otroški nivo in zadovoljil tudi odraslega gledalca.«⁽⁹⁾ Ta filmska zvrst ima namreč še poseben položaj: pri nas (v Sloveniji in Jugoslaviji) in v svetu je zanemarjena, ker so ti filmi za ustvarjalce zelo zahtevni in redki izmed njih dosežejo odmevnost pri mladem občinstvu. Pomanjkanje filmov za mlade (tudi na TV) pa mimo visokih vsebinsko-formalnih zahtev lahko razložimo tudi z dejstvom, da so po mnenju producentov, žal tudi jugoslovanskih, ti filmi največkrat finančno neuspešni, zato se jih redkokatera kinematografija loteva načrtno. Slovenci od leta 1978, od filma Ko zorijo jagode, nismo posneli nobenega filma za mladino (otroke); tudi letošnji puljski festival (1980) ni prinesel na tem področju ničesar.

3.

Svojevrsen položaj med slovenskimi pisatelji, katerih dela so posneta na filmski trak, ima Josip Vandot (roj. 15. jan. 1884 v Kranjski gori, umrl kot izseljenec 11. jul. 1944 v Trnjanski Kuti pri Slavonskem Brodu). Kljub priljubljenosti njegovih literarnih in filmskih zgodb o Kekcu se ga celo naši avtorji o mladinski književnosti izogibljajo: tako npr. Martina Šircelj v publikaciji O knjigah in knjižicah za mladino (MK 1977) in Borut Stražar v knjigi Književnost ua otroke, ki je nedavno izšla v založbi Zavoda SR Slovenije za šolstvo (Ljubljana 1980) kot gradivo za vzgojiteljice — pripravnice, Vandota sploh ne omenjata. Še največ je pripomogla k poznavanju Josipa Vandota s svojimi spremnimi besedami ob izdajah njegovih del Petra Dobrila; nanj so opozarjali tudi s članki v časopisju, predvsem France Bevk, Jože Zupančič, Darinka Petkovšek, Janez Kajzer in Črtomir Sinkovec, v zadnjem času pa Gema Hafner s temeljitim biografskim člankom Mladinski rapsod našega planinskega sveta.⁽¹⁰⁾ Kljub temu zapisom in prizadevanjem za popularizacijo Vandota pa do danes njegova dela niso niti v celoti zbrana niti ocenjena, zato seveda temu mladinskemu pisatelju tudi še ni odmerjeno mesto v zgodovini slovenskega slovstva.

Vandotova pisateljska (in pesniška) dela, raztresena po številnih revijah, so v glavnem namenjena mladini. Najbrž so najboljša njegova dela planinske pripovedke, kot jih je sam imenoval. Objavil jih je v reviji Zvonček med leti 1918 in 1927. Te so: Kekec na hudi poti (1918), Kekec na volčji sledi (1922), Kekec nad samotnim breznom (1924), Romanje naše Jelice (1925) in Kocljeva osveta (1925/26 in 1926/27). Za časa svojega življenja je Vandot uspel izdati le eno knjigo, to je bilo leta 1936; vse druge so

izšle šele po letu 1951, ko je začel svojo zmagoslavno pot v prvi film o Kekcu.⁽¹¹⁾

4.

O Vandotovih delih doslej ni bilo kritičnih razprav; tu in tam zasledimo priložnostna mnenja in tudi sodbe o izbrušenosti (nekaterih) njegovih del, o bogatem smislu za oblikovanje zgodbe, o tankem posluhu za lepoto narave in svet odraščajočih otrok (Nada Gaborovič), o bujni pravljici domišljiji, s katero je narodno izročilo smiselno povezal v enotne zgodbe z ozadjem gorskih lepot (Franc Bevk); beremo tudi, da sodijo Vandotove planinske pripovedke o Kekcu med naše najlepše in najpriskornejše spise za otroke in med Vandotova najboljša dela (Petra Dobrila), medtem ko o Vandotovih oblikovalnih sposobnostih zvezo, da je njegov stil živ, dinamičen, poln domislic, retoričnih vprašanj in miselnih preskokov, vselega žlobudranja in nevsieljivih opominov (Darinka Petkovšek).

Opombe

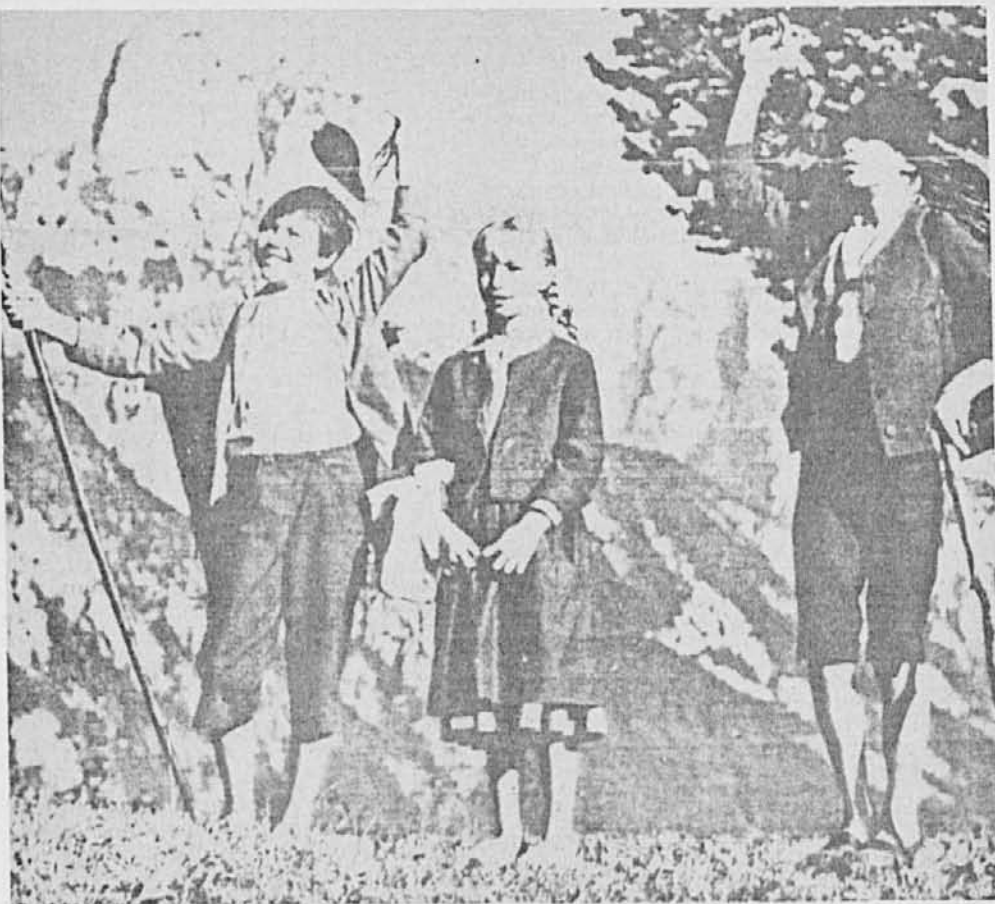
- Prim. Stanko Šimenc: Slovensko klasično slovstvo v filmu. Knjižnica MGL št. 80. Ljubljana 1979.
- Slovenski mladinski (otroški) filmi: Kekec (1951), Dolina miru (1956), Dobro morje (1958), Ti loviš (1961), Srečno, Kekec (1963), Ne joči, Peter (1964), Zvezdica Zaspanka (1965), Nevidni bataljon (1967), Kekčeve ukane (1968), Pastirici (1973), Sreča na vrhovi (1977), Ko zorijo jagode (1978).
- Glej Jože Gale: Trije filmi o Kekcu. Zbornik občine Grosuplje 1/1969, str. 151–153.
- Primo premio — LEONE D'ARGENTO La biennale di Venezia Mostra internazionale d'arte cinematografica — 1952.
- V publicistiki ni ustaljenega termina za to vrsto književnosti; v glavnem srečujemo naslednje pojme: mladinska (otroška) književnost, književnost za mladino (mlade otroke). Pri nas so največ razpravljali o tej literaturi Josip Brinar, Anica Černej, Dana Petrovič, Martina Šircelj, Zlata Pirnat — Cognard, Vera Bokal in Borut Stražar.
- Matjaž Kmecl: Mladinska književnost. Poskus njene otolološke opredelitve. Razmišljanje. Delo. 22. 3. 1975, str. 23. Sobotna priloga.
- Glej referate v reviji Dialogi 1973, pt. 9–12 in Dialogi 1974, št. 2.
- Dialogi 1974, št. 2, str. 120.
- Goran Schmidt: Prostor svobode. Slovenski film za otroke. Sodobnost 1977, št. 6, str. 618.
- Dialogi 1980, št. 5, str. 306–309.
- Samostojne izdaje Vandotovih del: Kekec z naših gor. 1 — knjiga. Na hudi poti. (Ilustriral Rudi Gašperin. Samozaložba.) Ljubljana 1936. Kekec nad samotnim breznom. MK Ljubljana 1952 (na platnicah posnetki iz filma Kekec, ur. Petra Dobrila, beseda o J. V. Petra Dobrila); Kekec na volčji sledi. MK Ljubljana 1957. Knjižnica Sinjega galeba 39 (na ovitku spremna beseda Petra Dobrila). Kekec nad samotnim breznom. MK Ljubljana 1959. Knjižnica Sinjega galeba 64. S fotografijami iz filma Kekec. Uredila Petra Dobrila. Kekec nad samotnim breznom. M Ljubljana 1965. Moja knjižnica. Spremnna beseda (anon.) po P. Dobrili; Kekec na hudi poti, Planinska pripovedka. MK Ljubljana 1965. Knjižnica Sinjega galeba 107. Ilustriral Ivo Šubic. Uredila Petra Dobrila. Popotovanje naše Jelice. Planinska pripovedka. MK Ljubljana 1966. Knjižnica Sinjega galeba 114. Ilustriral Ivo Šubic. Uredila Petra Dobrila. Kekčeve zgodbe. MK Ljubljana 1965. Knjižnica Sinjega galeba 107. Ilustriral Ivo Šubic. Uredila Petra Dobrila. Potovanje naše Jelice. Planinska pripovedka. MK Ljubljana 1966. Knjižnica Sinjega galeba 114. Ilustriral Ivo Šubic. Uredila Petra Dobrila. Kekčeve zgodbe. MK Ljubljana 1969. Zbirka Satelit. (Kekec na volčji sledi, Kekec na hudi poti, Kekec nad samotnim breznom.) Spremnna beseda Petra Dobrila (ponatis iz leta 1952).
- Kekec nad samotnim breznom. MK Ljubljana 1974. 1977. Zbirka Zlata knjiga. Spremnna beseda napisala Nada Gaborovič in Marija Tršar. Ilustrirala Marinka Koren. Mladinska knjiga v Ljubljani je v prireditbi Franceta Bevka izdala slikanico Kekčeve zgodbe (več ponatisov).
- Priredbe za oder: Janko Moder: Kekec. Mladinska igra v štirih dejanjih. Prosvetni servis Ljubljana 1960. Dramska knjižnica 5. Po povesti Josipa Vandota Kekec nad samotnim breznom in dramatisacijo dr. Vojmilca Rabadana. Kekec in Moja. Igra za mladino v petih dejanjih. MK Ljubljana 1961. Po mladinski povesti Josipa Vandota Kekec na volčji sledi napisal za oder Milan Stante. Josip Vandot — Milan Stante: Kekec in Moja. Miroslav Slana — Miroslav: Liliputanci gredo v napad. MK Ljubljana 1978. (Kekec in Moja, str. 5–81, ponatis.) Od leta 1953 dalje je izšla vrsta Vandotovih del v drugih jugoslovanskih jezikih in jezikih narodnosti.

Če vse te in sorodne izjave (zapise) nekritično združimo s popularnostjo Kekčevih zgodb in filmov o Kekcu, potem se nam lahko kaj hitro zgodi, da sploh ne pogrešamo analiz, ki bi pripeljale do teh zaključkov. Vera Bokal pa v svoji disertaciji o slovenski povojni otroški in mladinski književnosti¹² zelo jasno opozarja, da priljubljenost kake knjige nikakor ne more biti kriterij, s katerim bi se dalo odločati o vrednotah teksta. Ni vse dragoceno, kar ugaja. Spoznanje in vrednotenje v literarnometrijskem smislu temelji na literarnometrijskih plasteh teksta. In te raziskave Vandotovih besedil še niso bile opravljene. Že brez temeljitega pretresa mladinske književnosti med obema vojnama (v ta čas sodijo tudi Vandotove planinske pripovedke) lahko ugotovimo, da se Vandot s svojimi deli ni gibal v njenem osrednjem toku; ta je namreč v svojih najpomembnejših delih (npr. Bevkovih, Seliskarjevih) kazal družbeno problematiko tedanjega časa, največ socialno stisko, odhajanje v svet in kolektivizem kot posebnost človeške narave. V vseh planinskih pripovedkah o Kekcu (Kekc na hudi poti, Kekc na volčji sledi in Kekc nad samotnim breznom) se srečujemo z enako zgradbo in podobnimi pripovednimi sestavinami, ki so često med seboj šibko povezane. Vse tri »pripovedke« so napisane tudi po istem zgodbenem obrazcu, ki je takle: radoživi in pogumni Kekc gre v planino, med potjo zaide v težave zaradi posega nadnaravnih sil (divjega moža, gorske vile, gorskega strahu itd.), a jih premaga s svojo zvitostjo, bistrostjo in dobroto. Zgodba — ta je vedno razvlečena — ne raste iz značajev in dogajanja; dogodkom ne pušča, da bi govorili sami zase, ampak jih opremja z (odvečnim) avtorskim komentarjem. Posebej utruja gostobesednost (v razvlečenih monologih, dialogih, opisih gorske pokrajine), ki siromaši jezik in ga često pripelje v pogovorno revščino. Najbolj pa moti dejstvo, da zgodba (vedno je razdeljena v 12 poglavij) ni vpeta v socialno okolje in je zato nepričljiva.

Iz naših ugotovitev logično sledi vprašanje, kaj je pravzaprav napotilo (slovenske) filmarje, da so kar trikrat posegli po zgodbah o Kekcu. Zagotovo ne dolgovestni dialogi ali filmsko neuporabni monologi, niti obširni opisi niti šibka zgradba. Filmsko spodbudni so lahko le potek osnovne zgodbe, glavne osebe (posebej pogumni in resnicoljubni Kekc, njegova sestra Tinka(ra), strahopetni pastirček Rožle, slepa Mojca, nesrečni Kosobrin, uboga Mena, samotarska teta in dobrodušna čarovnica Pehta, divji mož Prisank, vila Škratica in strašni Bedanec) in slike gorske narave. Te slike so kasneje v filmih učinkovale predvsem čustveno, saj so vezane na znano slovensko ljubezen do gora. Vandotovi opisi sicer literarno niso učinkoviti, morejo pa spodbuditi filmske oblikovalce (scenarista, režiserja, scenografa, direktorja fotografije), saj je možno npr. po teh opisih sestaviti celo podobe, kakršne so nam znane iz slovenskega romantičnega slikarstva, naše bogate planinske fotografije in celo iz naših prvih filmskih izkušenj v snemanju gorskega sveta (npr. filma V kraljestvu Zlatoroga in Triglavske strmine). Takšni so pogosto Vandotovi opisi razdivjanih gorskih potokov, visokih, gladkih in navpičnih sten, belih vrhov, ki žarijo v škratnem ognju, v nebo štrlečih pečin, brez, plazov itd. Vandotove zgodbe o Kekcu so bile torej cineastom predvsem bogato gradivo za filmsko oblikovanje.

5.

Prvi filmski Kekc je bil narejen leta 1951, torej kmalu po (skoraj) triumfalnem uspehu prvega slovenskega celovečernega filma Na svoji zemlji. Kekc¹³ je bil prvi slovenski film za otroke in tretji slovenski

celovečerni film. Njegova pot po Sloveniji je bila praznična in tudi tisk mu je odmeril precej prostora, v glavnem s simpatijo in dobrohotnostjo.¹⁴

Scenarij zanj sta napisala Frane Milčinski in režiser Jože Gale¹⁵, in sicer po Vandotovem delu Kekc nad samotnim breznom. Literarna zgodba pripoveduje o dogodivščinah pogumnega Kekca, ki so ga starši poslali pogledat na planino, kako tam varuje živino pastir Mišnjek. Med potjo naleti Kekc na Bedanca, ki strahuje možička Kosobrina in siroto Meno. Nekega dne, ko Kekcu že dozoreva načrt, kako ju bo rešil, Bedanec ujame Kosobrina, ki pride po svoji skrivni poti nabirat zdravilna zelišča. Premikasti ga in Kosobrin zaradi udarcev (ali strahu) umre. Jezni Kekc privede svojega volka; ta napade Bedanca in oba se zvrtneta v prepad. Kekc gre nato z Meno in živalmi v vas, kjer jih vsi lepo sprejmejo. Posebno so veseli vaški paglavci, ker ni več Bedanca in jih starši ne bodo več mogli strašiti z njim.

Scenarista Vandotove zgodbe v bistvu nista spreminjala: povzela sta poglavitve dogodke in jih razporedila v skladu z dramaturškimi zakonitostmi filma v drugačnem vrstnem redu. Izpustila sta dolgovestne opise, samogovore in neučinkovite dialoge, ki so filmsko povsem nerabni. V scenariju je izpuščeno 2. poglavje literarne zgodbe, v kateri Bedanec išče Kekca v vasi in namesto njega odpelje domače; v filmu namreč ujame Kekca kmalu potem, ko mu ta ponagaja s češarki in se norčuje iz nje. Scenarista sta napravila še dvojje pomembnih posegov v življenjski usodi Kosobrina in Bedanca: Kosobrinovo smrt sta spremenila v nezavest, Bedanec pa med padcem v prepad, ko ga vodi Volkec, obvisi na rogovorili štoru. Reši ga Kekc, potem ko mu Bedanec obljubi, da bo odšel v druge kraje. Zaradi teh sprememb sta morala scenarista preurediti tudi zaključek Vandotove zgodbe: v filmu se vrne Kekc sam s svojim Volcem v vas, medtem ko Mojca in Kosobrin ostaneta v gorah. V scenariju zasledimo tudi neka primerov, da je pripoved spremenjena v dogodek, npr. kako Ko-

12 Vera Bokal: *Slovensche Kinder- und Jugendliteratur von 1945–1968*. Dissertation. Wien 1976.

13 Kekc, scenarij Frane Milčinski in Jože Gale, režija Jože Gale, direktor fotografije in montaža Ivan Marinček, glasba Marjan Kozina, scenografija Tone Mlakar, kostumografija Iva Šubic. Glavni igralci: Matija Bari (Kekc), Alenka Lobnikar (Tinka, Kekčeva sestra), Zdenka Logar (sirota Mojca), Lojze Potokar in Vida Levstik (Kekčeva starša), Jože Mlakar (vaški pastir Rožle), France Presetnik (gorski mož Bedanec), Fran Milčinski (Kosobrin, dedek, ki nabira zdravilna zelišča), Modest Sanein (vaški pastir Mišnjek), Drago Zupan (nočni čuvaj Zep). Film je dolg 2491 m (91 min), črno-bel, proizvodnja Triglav film 1951. Premiera je bila 21. 12. 1951 v Ljubljani.

14 Kritika o filmu Kekc (Adamič Ernest): *ami*: Pred snemanjem filma Kekc, Film 1/1951, julij, str. 15–16. S slikami. Adamič Ernest: Film o Kekcu — Mali Adamič Ernest: O filmski pripovedi Kekc — Pionir X 1951–52, št. 2, str. 59–60. S sliko. Adamič Ernest: Mladi v filmu Kekc — Pionir X/1951–52, št. 3, str. 93–93. S sliko. Kekc pred premiero. Film 1/1951 št. 4–5, str. 4–5. S slikami. (Kuhar Stefan) Kovač Peter: Videl sem novi slovenski film Kekc. Vestnik — glasilo OF za mariborsko okrožje VII/1951 (5. 12.), št. 284. S slikami. Slikan Ina. Pri mladih filmskih zvezdnikih filma Kekc. Slovenski poročevalci XII/1951 (9. 12.), št. 287, str. 5. K(ranje) Jože: Nov slovenski umetniški film. Ljubljanski dnevnik 1/1951 (13. 12.) št. 139. S sliko. Poročilo o snemanju Kekca. M(evlja) D(usan): Kekc, domači film, je osvojil mlado in staro. Vestnik — glasilo OF za mariborsko okrožje VII/1951 (26. 12.), št. 302. S slikami. Brenk France: Naš prvi mladinski film Kekc. Ljudska pravica XIII/1952 (12. 1.), št. 2, str. 9. S slikami. Adamič Ernest: Filmski otroci v Kekcu. Naša žena XI/1952, št. 1, str. 16–17. S slikami. (Kumbatovič Blanka) B. J.: Kekc prvi slovenski mladinski film. Slovenski poročevalci XIII/1952 (6. 1.), št. 5, str. S(loka) I(vo): Kekc, prvi slovenski mladinski film. Soča VI/1952 (26. 1.), št. 233. Kekc, Mladinski umetniški film. Mladi svet II/1952, št. 1–2, str. 42–44. S sliko. O(nič) Fr(anci): Prvi slovenski mladinski film Kekc. Prosvetni delavci III/1952 (10. 2.), št. 3–4, str. 8. P(regelj) B(ogoj): Po Kekcu. Film II/1952, št. 2, str. 23. O Kekcu — slovenskem mladinskem filmu. Primorski dnevnik VIII/1952 (28. 3.), št. 76 (2072). S slikami O Kekcu — slovenskem mladinskem filmu. Primorski dnevnik VIII/1952 (28. 3.), št. 76 (2072). S slikami.

(Musek Vinko) mkv: Novi umetniški film Triglav-filma — Kekc. Nova obzorja V/1952, št. 5, str. 334–336. Adamič Ernest: Nastaja film ... Film II/1952, št. 5, str. 72, št. 6, str. 85, št. 7–8, str. 102, št. 9, str. 120, št. 10, str. 138, št. 11–12, str. 152. Film III/1953, št. 1, str. 6, št. 2, str. 22, št. 3, str. 37, št. 4, str. 53, št. 5, str. 71, št. 6, str. 86, št. 7, str. 100, št. 8, str. 116, št. 9, str. 133, št. 10, str. 149. O nastanku filma Kekc O dvojčnikih v Kekcu. Pionir X/1951–52, št. 8, str. 252. S sliko. A(damič) E(rnest): Še eden od Kekcev Mali veseljak. II/1952, št. 11, str. 63. S sliko.

15 Kekc Filmska pripovedka. Scenarij po pripovedki Josipa Vandota napisala Jože Gale in Frane Milčinski. Tipkopis. 76. str. Brez letnice. Filmski arhiv, inv. št. 782. Kekc. Filmska pripovedka. Snemalna knjiga Jože Gale. Scenarij po pripovedki Josipa Vandota napisala Jože Gale in Frane Milčinski. Proizvodnja Triglav film Ljubljana 1951. Tipkopis. 206 str. Filmski arhiv, inv. št. 1343.

sobrin odpelje siroto Mojco na svoj dom. Pojavi se tudi oseba, ki je ni v Vandotovi zgodbi Kekec nad samotnim breznom, to je Rožle iz povesti Kekec na volčji sledi. Siroto Meno pa sta scenarista preimenovala v Mojco iz Vandotove zgodbe, v kateri nastopa Rožle. V filmski zgodbi so dodani še nekateri prizori: vsi začetni (tepež in prekanje vaških otrok, pogovor o Bedancu in večerja na Kekčevem domu) do odhoda Kekca v gore, prizori iz življenja vasi, prihod pastirja Mišnjeka v vas, kako oče in Mišnek iščeta Kekca in številni prizori z živalmi. Pomembna sestavina filmske zgodbe so tudi pesemska besedila, ki jih v literarni zgodbi ni.

Film Kekec je kljub močnim posegom v literarni tekst ohranil bistvo Vandotove zgodbe, z njo pa tudi pomanjkljivosti, zaradi katerih so nekatere osebe (npr. Bedanec, Kosobrin) prešibko opredeljene ali blede (Kekčevi starši, vaščani), nekatere zgodbene sestavine pa premalo vzročno med seboj povezane, tako da si otroci večkrat niso mogli med gledanjem filma odgovoriti na svoj »zakaj«. Največja pomanjkljivost filma, ki moti gledalca v podoživljanju, pa je neorgansko izpeljani prehod iz mitičnega v stvarno življenje (že pri Vandotu). Zato filma ne doživljamo kot pripovedko, ampak kot realistično zgodbo z rahlim večerniškim priokusom. Najbrž pa je zmagal, in še zmaguje Kekec pri mladih gledalcih s svojo prisrčnostjo. Najlepše je izražena v tistem prizoru, ko se Rožle in Tinkara pogovarjata o izgubljenem Kekcu. Zaradi te prisrčnosti je film Kekec še danes živ.

6.

Drugi film o Kekcu — Srečno, Kekec!⁽¹⁶⁾ — si je zagotovil vpis v zgodovino slovenskega filma že zaradi tega, ker je prvi slovenski celovečerni barvni film. Scenarij⁽¹⁷⁾ zanj je napisal Ivan Ribič po Vandotovi »planinski pripovedki« Kekec na volčji sledi. Ta pripoveduje, kako gre Kekec čez polje da služiti k kmetu Korošču in v Rovte, kjer sta doma strahopetni Rožle in slepa Mojca. Kekec hoče pomagati Mojci, zato sklepe, da bo šel k vili Škrlatici ali pa k divjemu možu Prisanku, da mu bosta pokazala, kje raste zdravilno zelišče. Medtem odvede Pehta Mojco in jo zapre v svojo gorsko kočico »tam za Akom«, ki jo varuje volk. Kekec jo najde in odvede domov. Ko gre v goru po zdravilo za Mojco, ga ujame Pehta. Da ne bi vaščani zvedeli, kje sta, zažge Pehta svojo kočico in z volkom odidejo v njeno drugo domovino »pod belimi gorami«. Kekec ugotovi, da ima Pehta zdravilo, ki ga potrebuje Mojca. Premami svojega stražarja — Pehtnega volka, ukrade zdravilo in uide z volkom. Mojca spregleda čez nekaj dni, potem ko ji mati premaže oči s čudežnim zdravilom. Pehta zažge svojo kočico pod Špičkom in poražena odide v druge kraje. Tudi Kekec se odpravi domov s strašnim Pehtinim volkom.

Ta Vandotova planinska pripovedka je na poti do svoje filmske realizacije doživela več predelav. Najprej je Ivan Ribič napisal »filmsko zgodbo za mladinski film«, ki je zvest posnetek literarne predloge. Ohranil je vse osebe in njihova imena, potek zgodbe je malenkostno predrugačil oz. skrajšal; prevzel je celo del (okrajšanih) Vandotovih dialogov.

V nadaljnji predelavi, v fazi scenarija, je z Ribičem sodeloval Jože Gale. Filmsko zgodbo sta skrajšala, posebno dolgovezni uvodni del do Kekčevega prihoda v Rovte in ugrabitev Mojce. Spremenila sta zaporedje dogodkov, zgodbi pa dala okvir, v katerem berač pospremi Kekca na pot z voščilom: »Srečno, Kekec!« S tema besedama so kasneje naslovili film. Tudi obširne dia-

Pavle Lužnik: Kozolec v Bohinju

loge sta scenarista skrcila (le 15 tipkanih strani!) in tako spremenila, da iz njih ne govori več Vandot. Zgodbi sta dodala tudi dogodek, ki ga pri Vandotu ni: Pehta vrže stekleničko s čudežnim zdravilom v prepad. Kekec pa kasneje po vrvi spleza po njo. Tudi prizori v drugem Pehtinem domovanju so številnejši; največ se zadržujejo v prikazovanju skrivnostne kuhinje, podobne nekakšnemu pravljicnemu laboratoriju, v katerem Pehta vari zelišča.

Tako prirejena in spremenjena Vandotova zgodba je dobila v Galetovi snemalni knjigi še zamisel o vizualni podobi. V tej zamisli imajo pomemben delež (dovolj učinkoviti) kadri, ki prikazujejo izbrane posnetke slovenske gorske pokrajine, kot npr. zahteva že 1. kader v snemalni knjigi: »Kamera panoramira. Visoke gore, tako visoke, da se dotikajo menda samega modrega, jasnega neba. Sneg se lesketa na njihovih vrhovih v prvem jutranjem soncu.« V kompoziciji posnetka se je režiser zgledoval tudi po slovenski planinski fotografiji. Tako je npr. 67. kader zgrajen po motivu fotografije Jake Čopa Trentarska idila¹⁸, objavljene v njegovi znani knjigi Svet med vrhovi. Opis tega kadra po Čopovi fotografiji je takle: »Čreda krav in ovac se vzpenja porti sedlu. V drugem planu konture visokih planin. Na vrhu v sedlu stoji Rožle. Kekec s košem na rami stopa ob Mojci za čredo.« Tudi vrsta drugih kadrov spominja na slovensko klasično črno-belo planinsko fotografijo, npr. tile:

- 94. kader: »Kamera panoramira od visokih snežnih vrhov prek pašnika, kjer se pase živina za bajto.«
- 118. kader: »Na mirni gladini temnega jezera, sredi samotnega gorskega sveta, se prikaže srealna slika Pehte, Mojce in Volka.«
- 131. kader: »Slap glušeče grmi in se razbija na razjedenih skalah. Tisoče kapljic prši naokrog on se iskri v soncu.«
- 240. kader: »Prek pašnatega grebena meče dolgo senco drevo. Sonce je že napol zlezlo za zobato obzorje.«

Slovenska kritika⁽¹⁹⁾ filmu ni bila več tako naklonjena kot prvemu filmu o Kekcu. Pohvalila je lepe posnetke slovenskega gorskega sveta v barvah, prisrčnost otrok v filmu, prizore z živalmi, opozorila na nedramatičnost in dolgovestnost skromne zgodbe, predvsem pa na etično problematičnost filma, ki se kaže v hudi moralni hibi glavnega junaka — v njegovi brezobzirnosti (Kekec z zvijačo ugrabi Mojco, spelje

psa in ukrade zdravilo!). Slovenska kritika nad filmom ni bila navdušena; ocenila ga je kot povprečno in nekoliko nostalgичno delo.

7.

Tretji film o Kekcu — Kekčeve ukane (prvotno imenovan Bedančeva past,⁽²⁰⁾ nedvomno spodbujen z uspehom prvih dveh filmov pri občinstvu, čeprav je drugi film že pripravil rahlo razočaranje) ni posnet po nobenem Vandotovem literarnem delu. Scenarij je napisal Ivan Ribič, in sicer tako, da je iz Vandotovih del vzel junake, znane občinstvu že iz prvih dveh filmov, in izoblikoval novo zgodbo v Vandotovem slogu. Ti znani junaki so: Kekec, Mojca, Rožle, Tinkara in Bedanec, medtem ko je dve osebi vzel iz Vandotovih »planinskih pripovedk« v katerih ne nastopa Kekec, ampak Jankov Kocelj (Popotovanje naše Jelice,

16 Srečno, Kekec. Scenarij Ivan Ribič, besedila pesmi Kajetan Kovič, režija Jože Gale, direktor fotografije Ivan Marinko, glasba Marjan Vodopivec, scenografija Mirko Ferencak, kostumografija Marlenka Stupica, montaža Darinka Peršin. Glavni igralci Velimir Gjurin (Kekec), Blanka Florjanc (Mojca), Martin Mele (Rožle), Raša Bojčeva (Pehta), Stane Sever (berač), Bert Soltar in Marija Goršič (Skalarjeva, starša Mojce in Rožleta). Film je dolg 2289 m (83 min), barvni, proizvodnja Viba film 1963. Premiera je bila 16. 12. 1963 v Ljubljani.

17 Kekec na volčji sledi. Filmska zgodba za mladinski film. V Ljubljani, 27. januarja 1963. Tipkopis, 46 str. Filmski arhiv, inv. št. 764. Srečno Kekec! Scenarij za filmsko pripovedko. Na Bledu, dne 30. marca 1963. Tipkopis, 153 str. Filmski arhiv, inv. št. 1019. Srečno Kekec. Filmska pripovedka po motivih povesti Josipa Vandota. Scenarij: Ivan Ribič. Adaptacija: Jože Gale, Ivan Ribič. Tipkopis, 61. str. Brez letnice. Filmski arhiv, inv. št. 1329/80. Srečno, Kekec. Filmska pripovedka po motivih povesti Josipa Vandota. Scenarij: Ivan Ribič. Adaptacija: Jože Gale, Ivan Ribič. Snemalna knjiga: Jože Gale. Cikl. 202 str. Brez letnice. Filmski arhiv, inv. št. 1081. Srečno Kekec. Viba film prikazuje filmsko pripovedko po motivih Josipa Vandota. Dialog lista. Ljubljana 1963. Cikl. 20 str. Filmski arhiv št. 750.

18 Jaka Čop: Svet med vrhovi. Julijske Alpe. DZS 1962, str. 114.

19 Kritika o filmu Srečno, Kekec! Golob Srečno: Srečno, Kekec! Večer XIX/1963 (17. 12.). št. 292. Slika. Golouh Marina: Srečno, Kekec. Po slovesni ljubljanski premieri. Delo VI/1963 (18. 12.). št. 345, str. 5. Slika. Šuklje R(apa): Srečno, Kekec! — Naši razgledi XII/1963 (28. 12.). št. 24, str. 486. Paš Ingo: Srečno, Kekec! — Tribuna XIV/1964 (8. 1.), št. 1. Ljubljica Milan: Srečno, Kekec! Pionir 1963—64, št. 3, str. 84—85. Slikami. Čolnik Aleksander: O hudobnem Kekcu in ubogi Pehti. Sodobnost XII/1964, št. 2, str. 184—185. O filmu: Srečno, Kekec! Musek Vitko: Fotogenične slovenske gore ali — Srečno, Kekec. Ekran III/1964, št. 15, str. 1378—1380.

20 Kekčeve ukane, scenarij Ivan Ribič, režija Jože Gale, direktor fotografije Rudi Vaupotič, glasba Bojan Adamič, scenografija Niko Matul, kostumografija Mija Jarčeva, montaža Darinka Peršin. Glavni igralci: Zlatko Krasnič (Kekec), Jasna Krofak (Mojca), Boris Ivanovski (Rožle), Fani Podobnikar (Tinkara), Jože Zupan (Vitranc) in Polde Bibič (Bedanec). Film je dolg 2150 m (78 min), barvni, proizvodnja Viba Film 1968. Prvič so predvajali film 23. 12. 1968 v Celju, slovesna premiera pa je bila 26. 2. 1969 v Ljubljani.

Kocljeva Osveta); ti dve osebi sta samotarski in čudaški gorski sodnik Vitranec in strahopetni pritlikavec z dolgim nosom Brincelj.

Ribičeva zgodba⁽²¹⁾ pripoveduje, kako Bedanec vseprek pobija živali, ker bi rad obogatel s prodajo kož. Razsodnik Vitranec ga posvari, vendar Bedancu opozorilo ne zaleže. Zato mu Brincelj razdira zanke in pasti in rešuje ujete živali. Razsrjeni Bedanec poišče Brinclja v njegovi koči, ga ujame in odnese v svoji vreči. Kekec sklepe, da ga z Rožletom rešita. Najdeta ga zaprtega v brunasti koči, v kletki, ki visi pod stropom. Med reševanjem pride Bedanec z lova in ujame še Rožleta, Kekec pa uide. Kasneje se Kekec vrne ter reši Rožleta in Brinclja. Divji Bedanec jih hoče uloviti, a se ujame sam, ko pade v spretno prekrito jamo, ki jo je izkopal Kekec. Ko Bedanec obljubi Kekcu, da se bo poboljšal in popravil vse storjene krivice, ga rešijo. Bedanec se dokončno ukloni, šele ko posreduje Vitranec.

Jože Gale je v svoji snemalni knjigi predvsem skrajšal dialoge, medtem ko Ribičeve zgodbe v bistvu ni spreminjal. Še bolj kot v svojem drugem filmu o Kekcu je Gale v Kekčevih ukanah poudarjal naravne lepote naših gora, tako da se je film izoblikoval v slikanici, kar mu je očitala tudi filmska kritika.⁽²²⁾ Film vsebuje še vrsto prizorov iz živalskega sveta, ki je sam zase silno zanimiv in tudi lep, vendar so ti kadri največkrat nefunkcionalni, torej sami sebi namen. Zato delujejo Kekčeve ukane na gledalca parcialno. Pritegne ga lahko vrsta lepih posnetkov slovenskih gora (npr. Martuljkova skupina, slap Peričnik), zaposliti ga morejo prizori z živalmi (divje koze, srne, lisice, razni ptiči, veverice, ovce, krave itd.), vendar ga celota ne pritegne, ker ni trdna v svoji zgradbi, povrhu vsega pa nedinamična zgodba vzbudi v dojemanju občutek razvlečenosti.

8.

Filmska upodobitev Vandotovih zgodb o Kekcu je sprožila precej številne, pa tudi protislovne kritike, hkrati pa ustvarila pri našem občinstvu nekakšen vzorec za mladinski (otroški film), ki do zdaj še ni bil presežen v tolikšni meri, da bi filmski Kekci kljub raznim ugovorom in pomislekom potonili v pozabo.

Publika in kritika čestokrat obtožujeta filmske ustvarjalce, da izrabljajo popularna literarna dela in torej ponudijo gledalcu nekaj, kar je že znano in tisto nekaj je toliko privlačno, da (največkrat) polni kinodvorane. Filmi o Kekcih pa so odigrali v našem kulturnem prostoru drugačno vlogo: popularno so napravili Vandotovo literaturo, saj so se po premieri prvega filma o Kekcu začele vrstiti dokaj številne knjižne izdaje (in prevodi) Kekčevih zgodb. Te literature povojna generacija mladine ni poznala in ji tudi ni bila dostopna, saj je v knjižni obliki pred vojno izšlo samo eno Vandotovo delo. Le pri tretjem filmu o Kekcu lahko producentu očitamo, da je skušal graditi komercialni uspeh tega filma na popularnosti prvih dveh filmov.

Pavle Lužnik: Drvarnica na vasi

Pri prvih dveh filmih o Kekcu gre za bolj ali manj spretne transpozicije fabul v filmski medij (Kekec nad samotnim breznom → Kekec na volčji sledi — Srečno, Kekec!). Ustvarjalci so bili literarnemu izvirniku najzvestejši pri prvem filmu, pri drugem so ubrali že svobodnejšo pot, medtem ko je scenarist tretjega filma pustil razmah lastni ustvarjalni domišljiji, vendar v mejah Vandotovega pisateljskega sveta. Čimbolj se filmi oddaljujejo od literarnih predlog, tem slabši so, čeprav bi po izkušnjah v zgodovini ekraniziranih literarnih del morali s svobodno predelavo dobiti boljši film kot z zvestim prenosom, toda z enim pogojem: sodelovati morajo

ustvarjalci z ustrezno umetniško potenco. Ker pri Vandotovih zgodbah o Kekcu ne gre za umetnine, bi bila scenarist in režiser pri transpoziciji lahko bolj svobodna, njuna interpretacija bolj osebno obarvana. V tem pogledu so filmi o Kekcu zamujena priložnost, ki pa jo bomo Slovenci zaradi svoje skromne proizvodnje težko popravili. Za prvi film o Kekcu pa moremo trditi, da je bil režiser Jože Gale kljub vsem ugovorom umetniško močnejši kot avtor literarnega dela. Zato je film Kekec tudi edini primer v zgodovini slovenskega filma, da je film nadgradil literarno delo, po katerem je bil posnet.

21 Ivan Ribič: *Bedančeva past*. Scenarij. Tipkopis, 182 str. Brez letnice. Filmski arhiv inv. št. 1004. *Bedančeva past*. Snemalna knjiga Jože Gale. Scenarij Ivan Ribič. Adaptacija: Jože Gale. Cikel 210 str. Brez letnice. Filmski arhiv inv. št. 1128. *Kekčeve ukane*. Slovenska dialog lista. Tipkopis, 12 str. Brez letnice. Filmski arhiv inv. št. 1249!

22 Kritika o filmu *Kekčeve ukane* (Zajec Matjaž) M. Z.: *Kekčeve ukane*. Mladina 1969 (30. 12.) št. 51/52, str. 8. S slikami. Godnič Stanka: *Tretji iz dinastije Kekcev*. Ob Galetovem filmu *Kekčeve ukane*. Domača premiera. Delo XI, 1969 (11. 1.) št. 9, str. 20. S sliko. Za konec tedna. Razgovor z Jožetom Galetom Ekran VII, 1969, št. 60/61, str. 574–576. Ob filmu *Kekčeve ukane*. Tretji film o Kekcu. Filmske beležke 1969, št. 2. Pišejo: Stanka Godnič, Marti Ogen, Miša Grčar, Matjaž Zajec. S sliko. Godnič Stanka, *Kekčeve ukane*. Pionir 1969/69, št. 8, str. 14–15. S slikami. Zajec Matjaž/Tanja Premk, *Kekčeve ukane*. Nove filmi 1969, št. 70/71, str. 42–43.

Razvoj in vzpon dramaturgije Jožeta Kranjca

Poznamo štiri dramska dela družbeno-politično zelo zavzetega pisatelja Jožeta Kranjca, sodobnika Jožeta Moškriča (Moškrič se je rodil leta 1902, Jože Kranjc leta 1904):

- **Detektiv Megla** (»vesela igra v treh dejanjih«),
- **Direktor Čampa** (»drama v petih dejanjih«),
- **Katakombe** (»igra v treh dejanjih«),
- **Skedenj** (»komedija v štirih dejanjih«).

Ne vem, ali je ohranjena pisateljeva literarna zapuščina (umrl je leta 1966), v kateri je nemara še kaj dramatike. V reviji *Drama* se omenja Kranjčovo dramsko delo *Micka se moži* (»veseloigra iz kmetkega in delavskega življenja v treh dejanjih«).

Pogrešamo celovit prikaz Kranjčeve literarne ustvarjalnosti, ki je obsegala tudi prozo (*Ljudje s ceste* iz leta 1931, *Pot ob prepadu*, 1932, zbirka novel *Sreča v temni ulici* iz leta 1955), predvsem pa prikaz njegove osebnosti in življenjepisa. Vse to ne bi imelo samo omejen, literarni pomen, ampak tudi širši, družbeni pomen, saj bi najbrž precej prispevalo k razumevanju in vrednotenju slovenskih kulturnopolitičnih razmer in slovenske umetnosti v 30-ih letih.

Po *Zgodovini slovenskega slovstva*, ki jo je izdala Slovenska matica (VI, Lino Legiša: *V ekspresionizmu in novi realizem*), povzemamo dva skopa podatka: Jože Kranjc je bil doma iz Borovnice in bil je profesor na trgovski šoli v Ljubljani. Nava-jamo oznako Kranjčeve kasnejše proze: »Vsaj včasih je utegnil bolj urediti krajše realistične zgodbe iz sveta časnikarjev, literatov, majhnih uradnikov, povprečnih ljudi, ki so po mladostnih sanjah običali v vsakdanjosti, revnih stanovanjih, skrbi za otroke in si le včasih dajejo duška pri ženskah, v pijanci ali kratkem upor proti gospodarstvu.« Značilno je, da Legiša drame *Skedenj* ne omenja, kar si razlagamo s tem, da ni bila tiskana.

Zdi se, da je bil Jože Kranjc glavni pobudnik in nosilec gledališke revije *Drama*, ki je izhajala v Ljubljani nekaj let — od 1933. naprej. Soudrednik je bil najprej Joža Vombergar, ki pa je kmalu odstopil, potem pa Jazen Lenček, ki je kmalu umrl. Poleg Kranjca se je pri tem izdajateljskem podjetju močno angažiral igralec, režiser in gledališki teoretik Milan Skrbinek.

Revija *Drama* naj bi bila po eni strani tesno povezana s Slovenskim narodnim gledališčem, to se pravi s profesionalnim gledališkim udejstvovanjem, po drugi strani pa naj bi tvorila most med poklicnim in amaterskim gledališkim udejstvom ne glede na njegovo politično oziroma svetovnonazorsko usmerjenost. Sredinski položaj revije *Drama* in aktivnosti, ki so se razvijale okrog nje, se je izražal kot neodvisnost med strankami, ki so že vrsto let izvajale pokroviteljstvo in vpliv na amatersko gledališko udejstvovanje. To sta bili klerikalna in socialistična usmerjenost, pa tudi gledališka dejavnost pod okriljem sokolstva. Hočeš nočeš sta se revija *Drama* in njen krog v bistvu povezovala s svobodomiselnostjo (liberalno) politiko in kulturo, ki naj bi bila po tej zamisli že po svoji naravi središnja. Vendar — tudi tožnja, da bi se

vzdrževali dobri stiki predvsem s delavskimi kulturnimi društvi. Tako je na primer znano, kako uspešno se je s profesionalno gledališko kulturo povezoval delavski oder *Enakost* na Jesenicah. Revija *Drama* je bila namreč tudi glasilo in organizator sistematičnega amaterskega gledališkega izobraževanja, med drugim dopisnega. V reviji je na začetku sodeloval Ferdo Delak.

Po začetnem vzponu je revija *Drama* bolj živovarila kot živela in se ni mogla trdno zasidrati. Kranjčovo organizatorsko delo je izpolnjeno z individualnim, napornim, mukotrpnim, lepo zamišljenim, a neoperspektivnim, že vnaprej na neuspeh obsojenim prizadevanjem. V Kranjčevih prispevkih je opazno nasprotovanje Josipu Vidmarju. Prozna Kranjčeva knjiga *Ljudje s ceste* je izšla pri socialistični (delavski) založbi Cankarjeva družba. Kranjčeva vezanost na socializem je močna, vendar prevladuje absolutna sredinska, večstranska kulturnopolitična in svetovnonazorska pozicija. Kranjčeva literarna dela ne kažejo kakšne izrazite protiklerikalne tendence. Sredinsko pozicijo potrjuje idejna analiza Kranjčevih dram in proze.

Kranjčev individualni napor je še bolj kot v reviji *Drama* viden v pridruženih založbi *Drama*. V tej založbi, ki je bila najbrž požrtvovalno osebno Kranjčevo podjetje, so izšle prve tri navedene Kranjčeve igre (*Katakombe*, *Detektiv Megla*, *Direktor Čampa*). Natisnjene so bile v Kočevju.

Kulturnopolitična neodvisnost je bila gotovo nevhvaležna stvar. V njej je bilo težko vzdržati dalj časa. Bila je eden od vzrokov Kranjčeve neuspešnosti in nekakšne zagrenjenosti. Sredi ostre diferenciacije, ki je bila značilna za slovenske družbene razmere v 30-ih letih, je bila dokaj nenavadna. Kranjc je utemeljeval pozicijo tako imenovane svobodne umetnosti in svobodnega umetnika, ki pa ni družbeno odmaknjen in neaktiven, temveč pogumno ocenjuje sodobno politično dogajanje, in to ne samo v ožjih socialnih okvirih, ampak celo v svetovnih političnih razsežnostih. Obstaja temeljno nasprotje med močno družbeno angažiranostjo Kranjčeve literature — kar pomeni, da Kranjca že po naravi socialnost vsaj enako privlačuje, če ne bolj kot psihološka ali ontološka problematika življenja — in med dejstvom, da pisatelj ni hotel biti vključen v to ali ono obstoječo družbeno strukturo.

V primerjavi z dramatikom Jožeta Moškriča dramatika Jožeta Kranjca ni niti tako estetsko uspešna in niti tako družbeno realna in perspektivna, kot je Moškričeva. Smatramo, da je svoj vrh, največji vzpon, dosegla z delom *Skedenj*.

Drama *Skedenj* ni bila natisnjena. Po kronologiji nastanka je verjetno poslednje dramsko delo med štirimi zgoraj imenovanimi (okrog 1937). Drama *Skedenj* tvori z dramo *Katakombe*, ki je izšla leta 1933 (knjižica nima letnice, a to letnico beleži Legiša), ne samo idejno, temveč tudi tematsko in motivno celoto. Drama *Skedenj* je nadaljevanje drame *Katakombe*; deloma nastopajo iste osebe. Precejšnja je tudi vezanost dram *Katakombe* in *Skedenj* na motiviko, snov in idejnost Kranjčeve proze *Ljudje s ceste* (1931). Ta proza je prvotni izvir, ki jo na kratko lahko označimo kot »skedenjska«. Govorimo lahko o Kranjčevi »skedenjski« trilogiji, ki jo sestavljajo povest *Ljudje s ceste* ter drami *Katakombe* in *Skedenj*. Zanimivo je, da je časovni razpon med temi deli precejšen in da je — kot rečeno — vrh tega ciklusa zadnje delo, to je *Skedenj*.

Drama *Direktor Čampa*, ki je izšla leta 1937, vsebuje podobno idejnost kot omenjena skedenjska trilogija, vendar sta tematika in motivika različni. V drami *Direktor Čampa* je v ospredju meščanska družba, ne pa družba majhnih in odrinjenih ljudi. Pozitivne osebe v drami *Direktor Čampa* so zaposlene in družbeno angažirane, ne pa večinoma brezposelne in svobodne, kot je v skedenjski trilogiji.

Kranjčeva komedija *Detektiv Megla*, ki je izšla leta 1936, stoji tudi bolj sama zase in je ne moremo povezovati z omenjenim skedenjskim ciklusom.

Naslov *Detektiv Megla* ni ustrezen. Ta komedija glede oseb ni niti dobro osredotočena niti ni namenoma organizirana kot kolektivno delo brez izrazite osrednje osebe ali osrednjih oseb. Komedija *Detektiv Megla* je na primer slabša kot Moškričeva komedija *Razkrinkana morala*. Medtem ko Moškrič umetno (umetniško) posplošuje in organizira snov, je Kranjčeva snov bolj ali manj neobdelana surovina. Opazna je naslonitev na Gogoljevega *Revizorja*.

Bolj glavna oseba kot detektiv (Megla) je mladi, pošteni, simpatični Jernej, ki naj bi ga detektiv spravi v zapor, ker je razpečeval prepovedane letake. Detektiva so najeli vaščani (občinski odbor) na čelu z županom Andrejcem. Nastane pomota — zamenjava med ambicioznim detektivom Meglo, ki pride skupaj z ženo Eleonoro, in med Jernejem. Vaščani na čelu z županom smatrajo Jerneja za detektiva, Meglo pa za sumljivega političnega kriminalca. Jernej v igri ni postavljen kot kakšen socialistični revolucionar, ampak samo kot pristaš stranke, ki je nasprotna tisti, ki je sedaj na oblasti. Jernej je samo trenutno »politični kriminalac«. Poleg tega je Jernej skrivni ljubimec Andrejčeve hčerke Tinke, zaradi katere je sploh prišel v vas. Oče pa sili hčer v zakon z občinskim odbornikom in bogatašem Petračem. Na koncu, ko se po volitvah vlada in oblast spremenita, se Andrej pridruži Jernejevi stranki in Jerneja prizna za zeta.

Glavni organizator občinske uprave je učitelj Hlačar. Občinski odborniki so do vratu zakopani v »grehe«, to je v takšno ali drugačno korupcijo, kar zdaj prihaja na dan. Zato se odborniki bojijo tudi »svoje« detektiva. Pri vsem tem ne nastaja samo precejšnja družbena zmešnjava, ampak tudi umetniška, komedijska zmešnjava oziroma neurejenost in neorganiziranost. Dramatiku lahko očitamo to, kar je Ciril Debevec (*Gledališki zapiski*, 1933) izrazil takole: »Oder ima čisto posebne zakone. Na odru mora biti tudi zmešnjava jasna.« V komediji *Detektiv Megla* se uveljavlja diletantski, meščanski, liberalni komedijski teater, kakršnega je v 30-ih letih upravičeno kritiziral organizator katoli-

V teku komedije detektiva in njegovo ženo strpajo celo v zapor. Značilno je, da imajo osebe samogovore oziroma se obračajo na občinstvo in se pogovarjajo z njim, kar naj bi pripomoglo k ljudskosti in teatralni učinkovitosti igre. Na koncu berejo pisateljevo pismo. Kar se tiče tematike in motivike (detektiv), je zanimivo, da sta podobni kot v Čufarjevi komediji *Ameriška tatvina*.

Kranjčeva drama *Direktor Čampa* je nekoliko podobna Moškričevi komediji *Star mož in mlada žena*. Obe prikazujeta meščansko ljubljansko družbo in mlado delovno inteligenco, ki je usmerjena revolucionarno, saj se povezuje z delavskim razredom.

Čampa je ne samo direktor ženskega učiteljskega, temveč tudi predsednik delniške družbe Delta, torej finančnik, kapitalist, gospodarstvenik, toda glavno dogajanje poteka na šoli in osebe so prosvetni delavci — srednješolski učitelji. Družba, ki jo prikazuje Moškrič, pa je bolj tipična meščansko-kapitalistična in Moškričeva mlada inteligenca opravlja bolj značilne in svobodne meščanske poklice (zdravniki, pravniki), kot je poklic šolnika. Drama *Direktor Čampa* je v družbenem smislu bolj omejena in stranska ter manj značilna kot Moškričeva. V precejšnji meri obravnava psihološke probleme in je usmerjena v tragični zaključek, ne pa v komični razplet, kot je pri Moškriču.

Medtem ko primerjava z Moškričem ne predpostavlja nobenega medsebojnega vpliva obeh pisateljev, ampak opozarjamo samo na podobno družbeno vzdušje in na sočasnost obeh dramskih del, pa je očitno, da je na Kranjčevo delo motivno in snovno precej vplivala Cankarjeva drama *Hlapci*. (Hlapci so omenjeni v drami *Skedenj* kot priljubljeno čtivo glavne osebe — Senice.) Kranjčeva učiteljica (profesorja) Koruza in Bernard sta podobna Cankarjev likom; poleg tega je tudi pri Kranjcu začetno dogajanje osredotočeno okrog političnih volitev. Vendar so še bolj značilne razlike med Cankarjem in Kranjcem: Kranjc ne prikazuje podeželja, ampak mesto; Kranjc ne prikazuje župnika in klerikalizma, temveč samo oblastništvo in pokvarjenost liberalcev; Kranjc ne prikazuje kakšnega zagrenjenega Jermara, ampak je uporniški profesor Ivan Križaj postavljen optimistično in perspektivno. Itd.

V primerjavi z Moškričem postane očitno, da je Jože Kranjc glede dramske tehnike precej nespreten, pri čemer pa je snovno in idejno zanimiv in mu dobro uspejo nekateri odlomki. Kompozicija drame kot celote je šibka. Kranjčeva drama je surovina, v kateri blestijo nekatere čistejšje prvine, v celoti pa ni izdelana in umetniško (oblikovno) organizirana. Snovno, idejno in motivno je zanimiva in resnična, ni pa umetniško izoblikovana.

Na koncu knjižne izdaje drame *Direktor Čampa* se Kranjc zahvaljuje »režiserjema M. Skrbinšku in J. Koviču v Mariboru, ki sta s svojima režijama pripomogla k uspehu moje igre Direktor Čampa. Prav tako se zahvaljujem vsem igralcem in igralcem... Zahvaljujem se tudi občinstvu, ki je delo sprejelo s prav tako ljubezno, kakor sem ga jaz pisal, kar mi je dokaz, da me je prav dobro razumelo. Kritikom pa: na veselo svidenje!»

Poleg učiteljskega zbora in spretno prikazane kolektiva učenec nastopa v drugem dejanju (sliki) kot ena glavnih oseb 20-letna učenka — ta starost ni tipična; verjetno je izraz dokumentarnosti, to je resničnega prototipa, lahko pa plod avtorjeve konstrukcije — Zina Sušnikova, ki jo direktor in zbor obtožujeta, da je posedovala politične letake in da ima ljubzensko razmerje. Obtožba sloni na tem, da ji je nekaj letakov in pismo zaplenila profesorica Kodrička. Zina je sirota brez staršev — za

Pavle Lužnik: Odpisana

njo pride k direktorju posredovat in prositi s podeželja — ki se vzdržuje sama, in sicer s pranjem. Zina Sušnikova torej ni samo učenka, ampak tudi delavka. Stanuje pri delavski družini, katere gospodar (Zalar; to okolje v drami ni prikazano, ampak je samo pripovedovano) je brezposeln; delo je izgubil prav pri podjetju Delta, ki ga je vodil Čampa in je propadlo. Zalar je »sprva čepel doma in tuhtal, nato je začel piti, pretepati ženo in otroke, dokler nisva midve z Zalarico začele skrbeti za družino. Prali sva, delali podnevi in ponoči in prekrbela, da je Zalar začel gledati svojo nesrečo z drugimi očmi. Tako je sklical vse delavce, da bi organizirani prišli do svojih pravic. In ker sem jaz tudi sama prizadeta, ali ni potem prav, da sem pomagala v tem boju?»

Tako utemeljeno, kot zagovarja svojo politično aktivnost, zagovarja Zina tudi svojo ljubezen: »Vse življenje mi je potekalo samo v miloščini. Kdor daje miloščino, ne daje ljubezni, ker zahteva hvaležnost in miloščino očita. Nisem verjela v ljubezen. Sovražila sem vse, ki so me obdajali z usmiljenjem in skazovali milost... Zdaj pa stojim tu pred vami in moram odgovorjati za to, ker je vendar le eden na svetu, ki me ima rad... Če se niste brigali zame, ko so me ljudje sovražili, zakaj me sovražite zdaj, ko sem srečna?»

Prizor, v katerem se Zina pred profsorskim zborom razjoka in se razgalja, je precej podoben kot v Moškričevi komediji *Razkrinkana morala*, kjer družba občinskih veljakov zaslišuje in obsoja delavko — vdovo Mano. Tudi to je podobno, da se najde nekdo, ki to mučno zasliševanje prekine. To je mladi profesor Ivan Križaj, ki pravkar pričinja službovati na šoli in je Zinin ljubimec. Zina izstopi iz šole, saj bi bila sicer izključena. Ivan pa javno proglasi, da se on z njo zaroča. Žal je motivika ljubezni med Ivanom in Zino dramaturško neobdelana in se nespretno in preveč epizodno vključuje v dramsko dogajanje.

Na drugi strani zastopa Čampa šolsko in družbeno moralo, neobčutljivost za probleme posameznikov in še posebno za take zrele in samostojne ljudi (učenke), kot je Zina. Med profesorji ima glavno vlogo Marija. Je neporočena, že vrsto let slepo vdana in zagledana v Čampo, čeprav ima ta družino, tako da je bila v njegovo podjetje vložila tudi svoje prihranke. Marija je tip občutljive, preobčutljive ženske oziroma profesorice, ki se ne more izkoptati iz svojih dosedanjih čustev in življenjskih na-

pak. Po eni strani še vedno želi, da bi pridobila Čampo, po drugi strani kaže demokratsko razumevanje za življenjske probleme učenk, ki jih doslej nemara ni dovolj upoštevala. Na Marijo najbrž vpliva odločna Križajeva ljubezen in Zinina moralna pozicija, ki je v tolikšnem nasprotju z zapletenostjo in iztirjenostjo njenega čustvovanja, kar pa v drami ni izkoriščeno. Lik Marije je najbrž nastal na osnovi resnične osebe, a umetniško ni dovolj abstrahiran in oblikovan.

Čampa se Mariji zdaj odteguje in je z njo grob in krut. Marija pa mu tako rekoč dela škandale. Meščanska ljubzenska izkvarjenost proti Zininemu življenju in ljubezni, ki temeljita na proletarski morali. Ta idejnost in kontrast pa nista poudarjeni in obdelani enakovredno. Na koncu drame izvedemo, da je Marija naredila samomor. Marijin problem naj bi bil torej eden od glavnih motivov v drami in z njim nemara pisatelj dokazuje tragičnost človeške eksistence, ne glede na socialne razmere. Značilno je, da o samomoru poroča Križaj, premalo pa v drami razvija svojo družbeno in življenjsko pozicijo in premalo se posveča svoji ljubezni. Pisatelj torej posveča del pozornosti zapleteni in po svoje zanimivi psihološki problematiki, kar gre na račun družbenega vidika drame.

Drama se prične konec tedna in se nadaljuje na začetku tedna, vmes, na nedeljo, pa so volitve. Čampa, ki je nekoč pripadal klerikalni stranki in je potem predsedal, pritiska na sodelavce. Profesorja Bernard in Koruza skleneta, da se volitev ne bosta udeležila, toda potem ne vzdržita, se vdata. Čampa je nekakšen nadčlovek, ki verjame v svoj prav in v družbo, ki ji pripada, a se na koncu lomi. Njegovo zasebno življenje je v razsulu — zaradi zveze z Marijo ga zapušča žena, sin pa je socialni revolucionar, ki se znajde v zaporu. Vendar niti sin niti žena v drami ne nastopata. Čampa disciplinsko in kot podaljšana oblast ukrepa proti Križaju. Čampa pravi, da bi se moral Križaj na zunaj podrediti, kot vzgojitelj pa bi se lahko ravnal in deloval po svojih nazorih. Križaj takoj dobi drugo službo, in sicer postane urednik delavskega časopisa. Torej ima Križaj družbeno zaslombo, ki pa je morda birokratska.

Kranjc dobro prikazuje nekatere stranske osebe: poleg Zine njena teta, šolski sluga, snažilka, učenke. Dobro prikazuje nervoznost šolskega vzdušja ne samo v direktorjevi pisarni, ampak tudi na šolskem

(Nadaljevanje 12. strani)

hodniku. Zadnje dejanje je šibko in se dogaja v Čampovem stanovanju, kamor pridajo glasovi demonstrijajočih delavcev. Čampa je mislil, da lahko vzdrži in kljubuje kritiki javnosti, ker je prepričan, da temeljev, ki niso samo službeno-prosvetni, ampak tudi gospodarsko-politični, ni mogoče omajati. Simbioza med prosvetnim (šolskim) in kapitalističnim delovanjem je nenavadna, a zanimiva. Vendar gospodarski del dogajanja ni prikazan tako jasno in izčrpno kot prosvetni del.

Slika družbenega življenja, kakor jo podaja drama Direktor Čampa, kaže predvsem pretirano oblastniško samozavest ter pretirano samozavest starejšega rodu. Zdi se, da bi dobra režija lahko omilila začetno in končno razvlečenost drame in izkoristila omejenost glede prikazovanja družbenega življenja kakot tudi izločitve nekaterih oseb. V celoti je tragičnost drame premalo utemeljena ali pa je treba dramo odločneje psihološko poantirati. Dobri igralci bi lahko veliko pripomogli k uspehu. Dramo bi bilo mogoče še dandanes uprizorjati kot antologijo nekaterih resničnih slik in tipov iz šolskega okolja. Seveda se pojavlja vprašanje, ali biti zvest avtorju ali ga aktualizirati, posodobiti, krajšati, preoblikovati.

...

Kot smo že rekli, stoji na začetku Kranjčevega »skedenjskega« cikla in sploh na začetku njegovega literarnega ustvarjanja oziroma objavljana povest oziroma »film dveh dni«, kot delo označuje sam, *Ljudje s ceste*. Poleg tega, da je ta proza izšla pri Cankarjevi družbi, jo na zunaj označuje tudi knjižna oprema — in sicer fotomontaži na platnicah, ki ju je prispeval Bratko Kreft. Prikazujeta individualno in kolektivno življenje različnih družbenih slojev na ozadju mesta Ljubljane.

Povest *Ljudje s ceste* je napisana v prvi osebi. Ta je brezposelni fant, ki je končal šolo in zdaj tava po mestu. Med drugim pride k direktorju neke bančne ustanove prositi za delo. V drugem delu povesti pa ta fant ne spozna življenja več sveže, izvirno, tako rekoč neposredno in umetniško, kot ga je spoznaval samostojno, ampak pod vodstvom in ob stalnem rezoniranju (filozofiranju) Ivana Možine.

Možina je intelektualac, in sicer svobodni slikar. Nanj še vedno močno vpliva prva svetovna vojna. Vplivala je tako, da se je iz revolucionarja prelevil v reformatorja, ki verjame v socialistični razvoj človeške družbe, v odrešilno moč svobodnega življenjskega razvoja ter v moč neposrednega izobraževanja in vzgajanja. Najprej je bil nastavljen kot profesor na šoli, a je službo opustil. »In, ker si košček stvarstva, ki ti je dalo pravico živeti, pomisli živeti, ali se boš potem zakopal med poslovne knjige, pisalne stroje, arhive in služil nepravici, ali pa se boš pognal po svetu in izpolnjeval svoje poslanstvo? ... Ali ne veš, da imaš dolžnosti, čeprav ti družba ne daje pravice?« Možina je prepričan, da bo izbruhnila še ena svetovna vojna kot posledica industrijskega razvoja.

Možina ima denar, vendar mladega znanca vodi v spoznavanje celovitega sveta (družbe). Ta znanec (pisatelj?) ohranja neko razdaljo in samostojnost do Možinovega nazorov, ki pa ni jasna in odločna. Možina ga vodi v naravo, na hotelsko teraso, kjer se zabavajo petičneži, v barakarsko proletarsko stanovanje, kjer v družini umirajočega delavca Gorjanca prevladuje malomeščanska mentaliteta, v tovarno — li-varno, kjer vidita nesrečo in doživita kruto realnost delavskega življenja, po cesti, kjer vidita od blizu prometno nesrečo, in

končno zvečer v samotni kozolec ali skedenj sredi barja, kjer prenočujejo ostareli brezposelni delavec, s tatvinami se ukvarjajoči »revolucionarni« mladenič, popravljač dežnikov, ki je pobožnjakar, in po ljubezni hrepeneča Marjanca — gresta v ta skedenj »eno noč uživati svobodo prav na dno življenja«, med ljudi, ki »delajo ustavo za novo družbo, pa se ne morejo zediniti.«

Možina govori: »Tako, kot danes, hodim vsak dan in vsi, ki sem z njimi, me imajo radi. Prav vsi! In toliko ljudi poznam! Tobakarje, železničarje, papirničarje. Komije po štacunah in natakharje. Predilke in modistke in barakarje. Pa tudi tatove, vlomilce in vlačuge — in prav vsi me imajo radi. Čakam le, kdaj bo nastopil oni trenutek, ko bodo vsi prepojeni z mojo mislijo, da pride doba Pravice sama od sebe, pa da se moramo nanjo pripravljati, učiti se, učiti se, učiti se. In ko bo moje telo mrtvo, bodo govorili: Ivan Možina nam je povedal tole, pa tole, naučil nas je, dosti je zgradil ...«

Naslednje jutro so v mestu velike, bojvite delavske demonstracije. S tem se povest končuje, ne da bi bilo jasno, kaj se je zgodilo in ali se je kaj zgodilo. Sredi povesti je namreč omenjeno, da je Ivan Možina pozneje »ležal pred menoj v krvi«. Ali žrtev revolucionarjev? Ali slučajna žrtev orožnikov?

Kranjčeva povest *Ljudje s ceste* se od Moškričevih del in Moškričeve idejnosti razlikuje v glavnem po tem, da je Moškrič izrazil glasnik delovnega ljudstva, tovarniškega proletariata, njegove delovne zavesti, delovne in sindikalne organiziranosti, skratka glasnik nekega ožjega, na določen način potekajočega življenja, medtem ko hoče biti Jože Kranjc glasnik vsega, tako rekoč čistega, svobodnega, nevezanega življenja, pa se v tej svobodi in iskateljstvu utaplja in izgublja tla pod nogami. V bistvu gre na eni strani za vero in na drugi strani (Kranjc) nevero v gospodarsko (industrijsko) napredovanje človeštva.

Upoštevač Kranjčevo dramatiko, ki je nastala kasneje kot povest *Ljudje s ceste*, je značilno, da je Ivan Možina nekakšen aktiven, razmeroma mlad apostol nenasilnega socialističnega razvoja in svobodni umetnik, ki je zasidran tudi v vladajočem družbenem redu in ni iz njega izključen, medtem ko se bo v naslednjih dramah ta lik preobrazil v »skedenjskega«, nekoliko propadajočega, iz družbe izločenega človeka (ostareli, literarno usmerjeni Senica); skratka postal bo eden od tistih, h katerim spadajo Marjanca, tat, ostareli brezposelni delavec in pobožni dežnikar, le da bodo ti liki prerasli svojo negativiteto in

dekadenco in se približali idiliki in umetništvu.

Očitno je na Kozeta Kranjca vplivalo literarno delo Maksima Gorkega in še posebej drama *Na dnu*, in to ne samo literarno (oblikovno), ampak tudi idejno in osebnostno, to se pravi glede pozicije umetnika v sodobni, kapitalistično usmerjeni, na drugi strani pa razredno diferencirani družbi. Vendar ne gre samo za vpliv Gorkega, ampak še koga drugega oziroma za samostojen, poseben razvoj osebnosti in literature Jožeta Kranjca.

Na dramo Gorkega *Na dnu* spominja naslov Kranjčeve drame *Katakombe*. To je kletno stanovanje mizarskega delavca Tomaža in njegove žene Marjete, ki nima otrok — omenjeno je, da je bil Tomaž v prvi vojni ranjen — in pri katerih ni sledu o kakem izkoriščanju podnajemnikov, kot je ponavadi pri stanodajalcih (tudi pri Gorkem, Čufar). V teku igre Tomaž izgubi delo, ki ga je vestno opravljal deset let — postane brezposeln.

To kletno stanovanje, ki ga »obiščejo« med drugimi električar, ki pobira tokovino, policija ter beraški brezposelni mož z otrokom, je zatočišče brezdomcev in podobnih tipov. Tu se zadržuje Martin, »tajnik strokovnih organizacij«, delavski organizator, ilegalce, ki beži pred policijo. Tomaž mu očita, da ima kot delavski funkcionar pravzaprav službo na delavski račun. Vsekakor je Martinovo družbeno delovanje prikazano nejasno oziroma splošno. Moškričevi delavski funkcionarji pa so zasidrani v delu in iz delovne organizacije in dela izhaja vsa njihova dejavnost. Celo Bogomir Gornik (drama *Borba za kruh*), ki je nekakšen svobodni ali profesionalni delavski organizator, se zaposli v tovarni in deluje na osnovi dela. Ne samo Martin, tudi Kranjčev Tomaž — nista prikazana v delavskem okolju, temveč samo v zasebnem stanovanju.

Pri Tomažu stanuje tudi študent. To je krhek, občutljiv, boječ fant, ki ga oče — bogat podjetnik — še ta dan pride iskat in ga odpelje ven iz katakomb, kamor se je bil vselil ne iz nuje, ampak le zaradi svoje socialne občutljivosti. S tem fantom, ki je življenjsko nemočen, se druge osebe veliko pogovarjajo in ti pogovori zavzemajo veliko pisateljeve dramske energije. (Primerjaj Čufarjevo dramo *Mali Babilon*).

Dalje prebiva v »katakombah« starejši, k pijači in filozofiranju nagnjeni možakar Senica. Nasprotuje kakšnim strankarskim in svetovnonazorskim opredelitvam in vezavam. »Kaj ti pomaga vse na svetu, vse borbe, ideje, načrti, če pa sreča eno samo žensko, ki gre mimo tebe, pa se ustavi in obstane ob tebi. To se pravi, kar je močno, je živo, živo pa je le življenje, ki ne pozna nobenih idej, temveč teče lepo naprej in baše v bisago čas.« Senica misli o sebi, da je umetnik, ker ima žive predstave in domišljijo, vendar ne piše, ne kipari, ne slika. Kot smo omenili, je Senica podoben Ivanu Možini; vendar pa je Senica vstopil v neaktivno, propadajočo, v pesimizem, skepticizem in ironijo naravnano življenje. Dramsko delo *Katakombe* je kot celota usmerjeno v žaloben zaključek. Senica bo v »katakombah« ostal, medtem ko drugi odhajajo.

V katakombah zahaja tudi pisatelj, dramatik Adolf. Njegovo dramo o preprostem dekletu, ki je umorilo ljubimca, ki je bil družbeni veličina, a jo je hotel zapustiti — bodo ravno nočjo uprizorili v poklicnem, meščanskem gledališču. Adolfova igra je glavno gibalno dogajanje v dramu *Katakombe*. Adolf pričena svojo kariero v meščanski družbi in se verjetno ne bo vrnil v katakombe, iz katerih je doslej črpal umetniško moč. Verjetno je »katakombe« pred kratkim »izdal« pri volitvah. Vendar je Adolf zapleten in ljubezen s Francko, ki tudi prihaja v katakombe. Francka ima me-

Pavle Lužnik: Samotar

ščansko šolo, a opravlja delo služkinje. Vsi jo imajo radi in z njo sočustvujejo. Zelo je namreč zaljubljena v Adolfa in ga nestrpno pričakuje. Ne prenese, da se ji Adolf odteguje. Naslednje jutro naredi samomor, kar dramo zaključuje. Podoben ženski lik in ljubezensko motiviko in na podoben dramski način je Jože Kranjc obdelal kasneje v svoji drami **Direktor Čampa**.

Ko nekdo pravi o Adolfu: »Naš je«, Senica modro oporeka: »Bil. Toda oni svet si plje zlato, zanj pa hoče pokorščine in strahu.« Martin Adolfu marsikaj odpušča in razume njegovo umetniško prizadevanje in ambicijo, a odnosa do Francke mu ne more odpustiti.

Zanimivo bi bilo vedeti, kdo je bil življenjski prototip Kranjčevega pisatelja Adolfa — ne toliko prototip njegove ljubezenske nezvestobe, temveč prototip njegovega prehoda iz delavske kulture v meščansko kulturo. Ta prehod je prikazan izvirno in zanimivo, tako da pomeni za našo dramatikovo novost oziroma kontinuiteto s Cankarjem (**Za narodov blagor**). Morda je v Adolfu kaj avtobiografskega in se izraža tudi Kranjčeva samokritika oziroma brez-kompromisnost do sebe.

Drama **Katakombe**, ki je nemara dramski prvenec, je natrpana s celovitostjo življenjskih spoznanj. Podobno kot povest **Ljudje s ceste** prekipeva od bogatega družbenega gradiva. To je za dramatikovo pretirano in neugodno, ker trpi dramska učinkovitost in kompozicija. V drami so odlične misli, sentence. Na primer: »Vsi smo privezani na življenje, ko psi na verigo.« — »Kdor veruje, ima cilj pred seboj, kdor vlada, pa ga ima za seboj«.

Senica in Martin izražata prepričanje, da vse, kar je dobro, nastane spodaj, v nižinah človeškega življenja. Iz katakomb se je prevrnila doba nekoč, danes so katacombe spet polne, doba se mora spet prevrniti iz njih. Po eni strani pisatelj razrednemu boju nasprotuje, po drugi strani pa čuti njegovo upravičenost.

Za dramo **Katakombe** je značilno, da precej celovito prikazuje družbeno sestavo. Ni prikazana samo družba izkoriščancev, ki prevladuje — to so delavci, organizirani in neorganizirani, brezposelni, nedelavni — ampak vsaj kratko nastopa tudi podjetnik, to je študentov oče, ki dokaj prepričljivo izraža svoje nazore, za katere pokaže razumevanje tudi Sinica. Poleg tega sta preko Adolfove gledališke aktivnosti posredno prisotna tudi meščanska kultura in njena moč. Franckina kruta usoda ni prikazana prepričljivo in ni dovolj utemeljena. Tako ostaja drama **Katakombe** uokvirjena v omejene slovenske družbene in kulturne razmere, ne da bi bila prikazana kakšna pomembnejša poglobitev. Po eni strani je drama **Katakombe** preširoka, po drugi strani pa preozka, predvsem pa je umetniško in estetsko neizdelana in surova.

Komedijo v štirih dejanjih **Skedenj** so ob koncu 30-ih let uprizorjali marsikje po Sloveniji, še posebno delavski odri. O teh uprizoritvah bi bilo potrebno zbrati točnejše podatke, posebno zato, ker besedilo te igre ni bilo natisnato. Navajam zanimiv podatek, ki ga črpam iz Zgodovinskega arhiva v Ljubljani — arhiv občine Dobrunje, in sicer iz leta 1938. Ljubljanski sresko načelstvo sporoča društvu Vzajemnost, da ne dovoli prirediti igre **Skedenj** »iz ozirov na javni red ni mir«. Hoteli so jo igrati »na prostem na vrtu g. Šublja v Dobrunjah«, to se pravi v Moškričevem domačem kraju.

Tipkopis, ki sem ga dobil v Slovenskem gledališkem muzeju, ni datiran in nima začetnega seznama oseb. Na platnicah tega izvoda je s svinčnikom napisan naslov: **Kranjc: Vest in paragraf**, na prvi strani tipkopisa pa je naslov **Skedenj**.

O komediji **Skedenj** poroča pisatelj sam, in sicer na koncu knjižice **Direktor Čampa**, ki je izšla leta 1937. Takole pravi: »Založba Drama bo odslej izdala samo slovenska dela... Prvo prihodnje delo bo: Jože Kranjc: **Skedenj**, komedija v štirih dejanjih, ki bo prav te dni doživelo krstno predstavo v Ptuj (uprizori Dramatično društvo) in v Ljubljani (uprizori Sentsjaskobsko gledališče). Izšla bo le v omejenem številu, zato naj se odri že zdaj prijavijo... Komedija je iz današnjega življenja, iz življenja brezdomcev, ki pridejo navzkriž s paragrafom, in iz življenja čuvarjev paragrafa, ki pridejo navzkriž s svojo vestjo.«

Komedija se prične s Prologom v obliki pesmi. Ta pesem je vsaj v navedenem izvodu izoblikovana bolj slabo. Komedijo **Skedenj** navezuje na dramo **Katakombe**:

Iz mračnih katakob, kjer v temi
preganjanci smo skriti bli,
delili bedo smo na dvoje,
zavetje naše zadnje — je polje.

Povezave z dogajanjem in z osebami v drami **Katakombe** se pojavljajo še nadalje. Govori se o Francki in njenem samomoru. Govori se o Martinu, njegovem političnem delovanju in da je zdaj v zaporu. Govori se o dramatikovi Adolfu: »Da, ko je med nami živel pisatelj Adolf, ki nas je zapustil, ko je začel slavo žeti... zdaj je režiser... da, takrat... Pol skrinje dram je imel.«

Medtem ko dramo **Katakombe** označuje jesenski mrak in žalost in tragedija, pa je drama **Skedenj** obsijana s sončno svetlobo, s poletno naravo in vedrino ter se izteče v ganljivo komedijo.

Glavna oseba v komediji **Skedenj** je stari, nekoliko zapiti, dobri, filozofirajoči, umetniško navdahnjeni Senica, ki nam je znan že iz drame **Katakombe** in ima verjetno predhodnika v Ivanu Možini v povesti **Ljudje s ceste**. Ostalih oseb, ki nastopajo v **Katakombah**, v drami **Skedenj** ni. Ni na primer Tomaž z ženo Marjeto — ali zato ker je Tomaž delavec, tako rekoč zaljubljen v svoje delo in orodje in je brezposeln vsekakor iskal delo? Pač pa so v komediji **Skedenj** razviti nekateri liki, ki se pojavljajo že v povesti **Ljudje s ceste**. To je predvsem Marjanca, ki je tu razvita v lik dobre prostitutke. Dalje so tu trije moški — po imenih Miha (ta popravlja dežnike), Andrej (glasbenik, a njegovo violino so morali prodati) in Peter, ki je tudi muzikant. Na koncu se jim kot nov član priključi mladi tat. Razlika s povestjo je ta, da so vsi trije — Miha, Andrej in Peter mladi in da ne filozofirajo, ne delajo nove ustave za človeško družbo, ampak filozofiranje in politiziranje prepuščajo Senici. V glavnem so umetniki. Nova figura je Jerca, za katero nekdo pravi, da je podobna Francki. To je kolonija svobodnih, brezdomnih ljudi, ki prebivajo v »skednju« sredi Barja. Če ne štejemo tate, jih je šest.

Prvo dejanje. Zgodnje jutro. Marjanca odhaja šele spat na seno. Senici je prinesla steklenico pijače. Kmetu so obljubili, da mu bodo pospravili deteljo, vendar je danes petek, a ob petkih po svojem zakonu ne delajo. Tudi kakšnega plesa ni, da bi šli muzicirat. Senica pogreša kakšnega »dogodka«. Med drugim želi, da bi se moral kdaj zagovarjati na sodišču, tako da bi si stala nasproti paragraf in »vest, zakon Boga«. Nikomur niso mar volitve ali pa kateri minister je zdaj v vladi. Senica pravi: »Tjale okrog leta tri tisoč bi pravzaprav jaz čisto natanko spadal v človeško družbo. Takrat bi bili vsi ljudje Senice, Senica pri Senici, človek pri človeku«. Seničin izrek je tudi: »Rajši imam pijane dobreote od treznih hudobij.« Vsi obžalujejo in občutijo kot neznošno težo, da jih podpira Marjanca, ki živi svoje nočno življenje. Radi bi ji sporočili, da so pripravljeni skrbeti zanjo, samo da ponóči ne bi odhajala. Tako so rahlo-čutni, da ne dovolijo, da bi bila pri njihovi izpovedi prisotna nedolžna Jerca in da se

prepirajo in žrebajo, kdo bo govoril z Marjanco. Marjanca se razjoče.

Zdajci se pojavi »dogodek«. V skedenju, na begu pred stražnikom, pridrvi tat z ukradenim sveženjem. Senica in njegova družba tatu skrijejo in stražnika zavedejo na napačno sled. Senica pa ugotovi, da tat ni okradel kakšnega bogatina, ampak reveža; v sveženju je namreč »obleka, čevlji, zastavni listek za poročni prstan, 20 din in sveto pismo«. »Iz Jugoslavije si prišel v državo nas štirih, ki ima tudi svoje zakone.« Tat jim zagrozi, da jih bo ovalil na policiji, ker so mu vzeli »njegovo« blago. Družba zdaj ve, kaj ji je početi na današnji petek: iskat pojdejo reveža, ki ga je tat okradel. Senica pravi: »Bog se nas je usmilil, dogodek nam je dal, vsaj za en dan smo preskrbljeni s smislom življenja.« Dejanje se zaključuje s pevsko vajo: Po polju pa rožice cve-tejo, oja, oja cve-tejo...

Že prvo dejanje kaže, da je Jože Kranjc uspešno osredotočil družbeno filozofiranje (rezoniranje) v liku Senice, ki pa je hkrati nekakšen motor (režiser), ki skrbi, da ne manjka aktivnega dogajanja, v katerega se vključujejo vse osebe. Prvo dejanje je kompozicijsko, dramaturško in estetsko dokaj uspešno. V ravnotežju sta družbena občutljivost in angažiranost na eni strani ter impresionistično prikazovanje življenjskega vsakdana na drugi strani. Zdi se, da je Kranjc tu našel pravilno razdaljo do snovi, motive in idejnosti svojega umetniškega ustvarjanja in da se mu je posrečilo spojiti raznorodne prvne — od eksistencialnih do družbenih. Precejšnji del sodobne dramatike se na primer ukvarja preveč enostransko s eksistencialnimi vprašanji.

Drugo dejanje. Na isti dan zvečer. Ljubezenski par Miha — Jerca. Senica se pijan vrne z brezposelnega iskanja okradenega reveža. (Peter pa je šel brat časopise, da bi kaj izvedel o tem). Senica razmišlja in brez konca in kraja relativizira in analogizira: »Paragraf pravi: To, kar imaš, je tvoje... in, kar si vzel, imaš... Jaso... Trst in Gorica, Celovec in Gospa Sveta, Armenija in Abesinija... kdo bi vse našteval, same tatvine pri tatvini... Veste, v človeških zakonih je besedica tatvina uporabna le za take nepomembne tatvine, kajti na ta način se lažje pozabi na velike, kot bi natresel prahu v oči, kadar te boli zob ali želodec.« Senica se zaveda, da je zaljubljenim ljudem malo mar tega, kar boli njega. Medtem ko zaspi, nastopa drugi ljubezenski par Andrej — Marjanca. Marjanca je bila mislila, da bodo z njo vred vsi prebivalci skednja pričeli propadati, a zdaj spričo Andrejeve ljubezni in naklonjenosti vse družbe odpadata od nje umazanija in pesimizem. Obupana pa je, ker da ne bo mogla roditi otrok. Senica dokazuje, da sta treznost in pijanost isto in da prispevata k ravnovesju sveta. »In kdor bi hotel delati ljudi trezne, dobre in pametne, ta je čisto navaden revolucionar.« Prideta Peter in Stražnik. Stražnik ga obtožuje, da je tat. Končno Stražnik na seniku najde sveženj »ukradenih« stvari in aretira tudi jezikavega Senico. Sami se javijo in gredo skupaj s Petrom in Senico v zapor tudi Miha in Jerca ter Andrej in Marjanca. Senica je navdušen, da bodo doživeli nekaj posebnega, velikega in na koncu svojo četico postroji. Govori o Hitlerju, ki »sam sebi verjame«, o Mussoliniju, ki »prepisuje Cezarja«, o Stalinu, ki »dela francosko revolucijo« in se norčuje iz uradovanja, iz oblasti, iz politike in iz Stražnika, ki ga imenuje »Hitlerček, Hitlerček, Stalinček«. Spet razmišlja o malih in velikih tatvinah: »Debeli tatovi niso kazniv, ker so po zakonu to trgovski posli.« Senica je zelo duhovit: »Ali smo morda privezani na to spalnico? Kdaj se je še pošten človek česa zbal?«

Kot vidimo, v drugem dejanju v rezoniranju Senice odseva tudi aktualno svetov-

(Nadaljevanje na 14. strani)

nopolitično dogajanje ob koncu 30-ih let, med drugim stalinizem, ki mu Jože Kranjc tako kot fašizmu nič ne prizanaša. Kranjčeva daljnovidnost? Z današnjega stališča se Kranjcu njegova neodvisnost, svoboda in kulturnopolitična objektivnost bogato obrestujejo. S takratnega stališča pa je bila Kranjčeva pozicija preveč osebna in svobodnjaška.

V 2. dejanju bi bili priča pijanskega propadanja Senice, če se ne bi dogodki, ki jih je v prejšnjem dejanju sprožil Tat, razvijali zdaj že tudi brez volje in režije Senice. Drugo dejanje je izpolnjeno s politiziranjem in razmišljanjem, z nekoliko osladno in neizvirno ljubezensko motiviko, pa tudi z zanimivo in učinkovito dramsko akcijo.

Tretje dejanje. Poteka naslednje jutro v sobi policijskega komisarja. Dobro je, da se dejanje ne prične kar z zasliševanjem osumljencev, ampak uvodno, postopno, s prikazom komisarja in stražnikov. Privedejo vseh šest obtožencev. Ti se muzajo, jezijo, veselijo in govorijo tudi nepotrebne stvari iz svojega življenja, na primer kako so pred letom dni, ker so bili lačni, prodali Andrejevo violino. Senica spet veliko rezonira o vesti in paragrafu. Vmes pove lepo pesem o zaporu. Namesto da bi pisatelj dobro zasnovano dramsko akcijo usmeril komedijsko, jo usmerja kar preveč resno in celo ganljivo; dramaturško premalo spretno, čeprav je po drugi strani očitno, da to dejanje s svojo spremenjeno krajevnostjo in z osredotočenostjo na tehniko policijskega (sodnega) preiskovanja in zasliševanja tvori blagodejno ravnotežje nasproti ostalim trem »skedenjskim« dejanjem. Obtoženci se otroško naivno razveselijo, da je policiji znano, v kateri ulici, hiši in komu so bile stvari ukradene. Bistveno je to, da nočejo izdati Tatu, vendar tega ne počnejo zavestno, ampak se nekako podzavestno ogibajo, da bi povedali, kako je bilo zares. Komisar pokliče kot pričó tudi Tatu. Kasneje se Tat vrne h komisarju in prizna svojo krivdo. Ni mogel vzdržati, tako je nanj vplivalo pošteno zadržanje Senice in njegove družbe. Komisar zapove Tatu, naj ukradene stvari vrne. Na koncu dejanja z zadovoljstvom raztrga akte o tej zadevi.

Senica takole pove o svojem poklicu: »Vprašajte ptice v gozdu, marjetico ob njivi in oblak, ki beži čez polje, kaj jim je poklic. Ptica sem in marjetica in oblak. Poklic mi je biti živ in veseliti se življenja, hvaliti ga, biti srečen med srečnimi, dober med dobrimi. To je moj poklic. Služba? Službe pa nimam... Naši pisatelji in pesniki mečejo povesti in stresajo pesmi na papir, jaz, gospod sodnik, pa jih pišem v svoj plemeniti spomin.«

Cetrto dejanje. Spet v skednju. Deklet še ni. Senica, ki mu tudi osebe v drami (ne samo mi kot kritiki) očitajo, da ne pusti drugim do besede, komentira dogajanje na policiji: »bo pa le treba časopise brati, kajti ni dvakrat rečeno, da so boljševiki na vlad, ko je paragraf na glavo postavljen. Prosim vas, kdo je pa še videl policaja v uniformi jokati? In kdo nam je poslal tole pijačo?... Kar je res, je res, nazadnje bo le zmaga la dobrota.« Senica snuje, da bi ustanovili gledališče, tako kot hudožestveniki. Potem vsi skupaj razpravljajo, kakšno violino bodo kupili Andreju, čeprav denarja nimajo: »Za nas je nazadnje vseeno... Toda ljudje v mestu, ki jim je duša zaprta v tisoč navad, paragrafov, enoličnosti, za take moraš imeti nekaj, da jim sežeš do srca. Zato mora biti najdražja, pa če bi stala magari dva tisoč dinarjev.«

Prihiti Jerca in sporoči, da je izginila Marjanca. Vsi so zelo zaskrbljeni, bojijo se, da si ne bi kaj naredila. Gredo jo iskat, Senica celo na policijo. Medtem pride Tat prosit odpustanja. Jerca ga neznansko ozmerja. Njena končna, glavna zmerljivka je »Ti diktatura! Ljubezenski prizor Jerca

Pavle Lužnik: Iz Crikvenice

— Miha. Miha pravi, da ji je kupil zlat prstan, a v resnici je trgovca prosil, naj ga shrani. Marjanca se vrne in sporoči Andreju, da ga ljubi. Dobila je službo na policiji, kjer bo čistilka. Srečni družbi se priključuje Tat. Senica pravi: »In če bi ta naš komisar prišel med boljševike, bo prav tako popoln komisar, kot je zdaj, kajti tudi tam bodo imeli paragrafe. Danes je pa za trenutek postal človek in mu je najbrž celo hudo, da ni Senica, kajti mi smo čisti ljudje, ki nas še ni obrizgalo tisto v številke stisnjeno življenje tam notri! Mi smo tu in gledamo okrog sebe in prav ničesar ne razumemo, zato nam je vse tako jasno. Oni pa hočejo vse razumeti, zato ne razumejo več človeka.« Komisar je podaril za Andreja violino, Senici pa Cankarjeve Hlapce. Senica pravi, da mora imeti pisatelj dušo, sicer naj gre študirat ali pravo ali bogoslovje. Andrej igra na violino Ave Marijo. Senica označuje ljudi, kakršni so: »izgubljeni brez poklicev, ljudje brez ciljev, majhne živalce brez imena.«

Zadnje dejanje ne vsebuje kakšnega komedijskega viška ali razpleta, temveč je polno ginljivosti, potenciranega moraliziranja in zagovarjanja umetniško-boemskega pogleda na življenje. Zadnje dejanje je dramaturško šibko. Vendar moramo reči, da igra *Skedenj* tudi v celoti ni usmerjena komedijsko, ampak poučno, melodramsko idilično in ganljivo. Z družbenega stališča igra *Skedenj* objektivno lahko pomeni, da zagovarja policijo in sodstvo. Ali ni bil tak zagovor celo potreben, saj je znano, da je bilo tudi v teh službah dosti ljudi, ki so ščitili in podpirali delavsko gibanje? Dramaturško šibko je predvsem to, da je v zadnjem dejanju premalo prave akcije. Marjančina služba (delovno razmerje) ima tudi idejni pomen, in sicer da naj človek živi glede na svojo mentaliteto in da ni edino zveličavni Seničin boemski pogled na življenje. Kar se tiče idejnosti, se zdi, da v tem delu Kranjc več kot v prejšnjih govori o Bogu. Vzorjujoč se najbrž po nekakšni ruski (slovanski) absolutni dobroti, ki pa je obarvana z nacionalnimi slovenskimi potezami, ne priznava potrebe in nujnosti revolucije. Znova, kot že v povesti *Ljudje s ceste*, vzpostavlja idejo, da je razvoj človeške družbe v svojem bistvu pozitiven, ne pa da

se družba vedno bolj kviri in da so nekaj osnovnega slabosti ljudi. V družbi ima pomembno vlogo umetnost, umetnik.

Jože Kranjc je izoblikoval poseben tip slovenske beraške, boemske impresionistične »umetniške«, protirazredne, a družbeno močno poantirane dramatike. Dramatika Jožeta Moškriča je bolj resnična in perspektivna kar se tiče družbene utemeljenosti in bolj ustvarjalna in močna kar se tiče kompozicije in estetike, medtem ko je glede etične višine in moralne čistosti na podoben stopnji kot Kranjčeva.

Literari in zlasti dramski opus Jožeta Kranjca označujejo:

1. zgoraj omenjena Zgodovina slovenskega slovstva VI iz leta 1969 izpod peresa Lina Legiša (Slovenska matica);

2. Zgodovina slovenskega slovstva VI iz leta 1972 izpod peresa Franca Zadravca (Obzorja, Maribor);

3. France Koblar v gledališki kritiki, ki je izšla v Slovincu leta 1935 ob uprizoritvi drame *Direktor Čampa* (ponatis v knjigi *Dvajset let slovenske Drame II*).

Tako kot Legiša tudi Zdravec in Koblar ne poznata Kranjčeve najboljše drame *Skedenj*. Zdravec ocenjuje Kranjca v glavnem odklonilno (»povprečna, eklektična dramska tvorba«). Koblar pohvali dramo *Katakombe* glede na dramo *Direktor Čampa*, v kateri vidi »vezanost golih dnevnih dogodkov« in v kateri »kompozicija od 2. dejanja naprej vedno bolj razpada«. Ni pa popolnoma upravičen Koblarjev očitek: »Kje je tu pesnik, ki bi videl človeku bolj do konca in proniknil ponižanemu življenju do korenin?«

Predstavitev knjig MČK za leto 1986

V času izida te številke LISTOV po vsej verjetnosti (zaradi zastoja v tiskarni), še ne bosta prišli med bralce knjigi MALE ČUFARJEVE KNJIŽNICE za leto 1986: »Strasti in odpuščanja« Vena Dolenc in »Izpiški« Milana Kristana.

Za pokušino objavljamo po nekaj strani iz obeh knjig, s spremno besedo Toneta Pretnarja, oz. Francija Zagoričnika.

Tone Pretnar

Veno Dolenc: Strasti in odpuščanja

Če štiriindvajset pesmi Vena Dolenc, ki so nastajale med letoma 1982 in 1986 in jih je avtor po notranji logiki lastne oblikovalne volje uvrstil v zbirko **Strasti in odpuščanja**, primerjamo z njegovimi pesemskimi besedili, ki so bila natisnjena v **Almanahu** ali edini številki tržiškega **Nihala**, se nam pokažejo naslednji ustvarjalni premiki:

1^a od merjenega verza k svobodnemu verzu in zapisu besedila, ki zaradi razkoraka med verzim in skladenjskim členjenjem kaže znamenja diskretnega eksperimentiranja;

2^a od estetske zasnove in izpeljave klasično urejenega in kritično segmentiranega (predvsem petega) verzega besedila k zastavljanju etičnih vprašanj in iskanju odgovorov nanje;

3^a od spevnosti, ki je bila posledica estetske zasnove in verzne organizacije besedila, k spregovarjanju in nagovarjanju, ki krepita etično naravnost sporočila;

4^a od baladne srhljivosti h konstruiranju pretekstualne zgodbe in kontrastiranju njenih elementov ter k ironiji, ki iz obeh postopkov izhaja.

Kljub tako temeljnim in pomenljivim premikom pa sta izraz in slog nove Dolenceve poezije — po skušnji s starejšo — lahko prepoznavna: dogodili so se namreč znotraj izpovedovalca, ki z istim jezikom, v kakršnem je prej oblikoval samosvoj pesniški svet, zdaj opazuje in registrira zunajpesniške realije, nagovarja sodobnega človeka, zgodovinske osebnosti in celo mitološke junake; na poti med izpovedovalcem in temo se razgaljajo nasprotja, ki so lastna redu in človeku. S tem postaja zbirka zgodba sodobnega intelektualca, ki se prebija skozi svet in čas, v kakršnem je bil čisto naključno vržen, vendar se vseskozi zaveda, da ta svet in ta čas nista šele od danes.

Vse to je samo po sebi priporočilo, da se zbirka natisne v knjigi.

Veno Dolenc

NAZARETH

Z južnega neba je takrat padla zvezda in Brezmadežni so obrisali potno čelo. V zraku je lebdela histerija in vonj po sandalovini.

Veliki trije so govorili malo in približno toliko tudi dali.

Kaj in kako se bo zgodilo, so rabinom pripovedovali že njihovi dedje. V knjigi stoji;

»Kdor je prvi bo zadnji, a kdor je zadnji, mu ni pomoči v prvem življenju. Tako je rečeno in tako bo zapisano«.

Iz temnega kota tistega večera, je dvoje oči le za trenutek srepro pogledalo novorojenca.

Franci Zagoričnik

Milan Kristan: Izpisovanja

Kratke Kristanove prozne zapiske, zbrane pod delovnim naslovom **Izpisovanja**, ne moremo uvrstiti ne med črtice ne med pesmi v prozi. Gre za obliko, ki je krajša od črtice, pa tudi pomensko ubira Kristan čisto svojo pot.

Ti zapiski so le na svoj način popolni. Na ta način namreč, da jim ničesar ni treba dodajati, saj jim tudi ničesar ne manjka, ne po vsebinski ne po oblikovni plati (razen, da končna redakcija nujno terja lektoriranje). Kristana ne zanima zgodba, z nastavkom nasprotujočih si prvin, zapletom in razpletom, ali primerno črtici minimalni zaris zgodbe. Pa vendar se v njegovih prozskih zapiskih nekaj dogaja. Zdi se, da moramo tvegati razlikovanje med dogodkom in zgodbo. Denimo, da gre pri zgodbi za eksistenco, pri dogodku pa za esenco. Dogodek pri tem tudi ne bi bil zgodbeno gradivo, material, ki bo dopuščal kakršnokoli aplikacijo v namene proznega zapisovanja. Najbrž bomo zelo pravični, če rečemo, da Kristana pisanje kot proizvodnja tekstov in njihovih količin, ne zanima.

Ker ga pa zanima esenca, bistveno, tudi kot jedro in sok, je po tem njegov dogodek na nek način odmaknjen od »realnega« sveta, od različnih prepletov realij v sferi površinskega, videznega sveta. Kristana

zanima pot: skoraj v vseh pričujočih zapiskih obstaja nekakšna pot, nekakšno premikanje po prostorih, da bi zavestno in pojmujoče, smiselno preklopil na bistvo, realno na irealno, budno na sanjsko, svet golega funkcioniranja na fantastično, oziroma svoj svet na svet z ljudmi, bitji, stvarmi. To preklapljanje je sestavljeno iz cele vrste najrazličnejših kratkih stikov, katerih iskre so zmerja enake: čut za enovitost eksistence in esence. Zaradi tega njegovi prozni zapiski tudi niso v sebi oblikovno deljeni, po odstavkih naprimer, na ekspozicijo in eksplikacijo, na realen in irealen svet, na vnanje in notranje itn. Oblika govori tako dodatno o Kristanovem pojmovanju enovitosti sveta, oziroma o njegovem prizadevanju, da doseže združitev sebe z drugim, da se takorekoč realizira skozi svoje hrepenenje. Govori torej o različnosti v enem, o življenju, ki mora biti ves čas na tehtnici in ki si tudi ves čas prizadeva za vzpostavitev ravnotežja med nasprotnimi poli, tako lastnih kot splošnih življenjskih sil.

Takšen postopek Kristanovega pisanja je brez dvoma globoko moralen, predstavlja idejno in estetsko zanimivo dejanje, zato bi bila oprostitev temeljnega davka od prometa proizvodov upravičena.

Veno Dolenc

GOSPODIČNA

5. stanje

Z volnenimi rokami
pletete v okna katedral barvasto steklo
in v šumenju reke Vaših ust slišim
let divjih gosi in sure v mraku minaretov.
Vi ste neskončni in ne rabite rok korenin,
ki bi gnetle prerokbe v usedlinah porcelana.

K votlemu telesu Vaše obale, gospodična,
se bližajo boki mojega ladjevja.

In takrat, ko noč zamiži na eno oko,
luni zdrzne svilen naramnica nižje,
kot je bilo to svoj čas nepreklicno v navadi.

... In potem, ko ni več vzroka za razmišljanje,
se nekje od daleč priplazi skozi žaluzije
črn klavir in se uleže med naju.
... In zjutraj, ko je bilo že vse videno,
Vas gledam, kako si češete
iz las slonokoščene tipke.

Ebanovinaste se Vam s strunami zapletajo
v glavnik
in vseeno Vam je, če noč potone v večnost
ogledala.

Zdaj vem, ljuba moja, da je dovolj,
če v množici genov začutite en sam
disharmoničen
ton za izgovor, da na razmetani postelji
jutro obrne v koledarju nepopisan list.

PRIŠEPETAVANJE

hodim po zorani njivi in pobiram čebulice, korenine, semena. najdem celo čebule, ki sem jih pozabil pobrati jeseni. še čisto dobre so. ko se sklanjam nad njivo, mi nekaj prišepne, da zemlja že nestrpno čaka.

KRIZNI ČAS

stroge učiteljice pripeljejo skupino šolarjev. množice mirno čakajo pred visokim zidom, dokler ne bodo dobile dovoljenja, da se lahko povzpnejo čezenj. za obzidjem je morje, ki si ga potem lahko nekaj časa ogledujejo. sam sem med učenci in ne vem, ali sem učitelj ali učenec. pritožujem se, da ni prav, ker moramo tako dolgo čakati.

vsi smo nervozni, ker slutimo, da prihajajo težki časi. več ljudi me je že nagovarjalo, naj pobegnem z njimi čez hribe, a se malo bojim, da bi si preveč ne umazal čevljev.

SI TI V PŠENIČNEM POLJU?

delam na polju. hodim skozi trave, ki so različno visoke, zelene, rjave, rumene. delam še z nekaj drugimi delavci. grem čez koruzno polje, do polja čebule. tu je zrasla lepa, bela čebula, z dolgimi, zelenimi listi. nosim jo na vrh brega, kjer jo sortirajo.

spodaj po stezi gre nekdo z rokami, razprtimi, visoko proti nebu. koga čaka v pšeničnem polju? med besedami, za katere ne vem, od kod so prišle, zamahnem z rokami. jata škrjancev zbeži z upogibajočega se klasja.

PROSTORI IN PSI

vozim se med stolpnici. nekdo kliče za mano z vrha najvišjega nebotičnika. s sabo imam zloženo spalno vrečo. izstopim poleg travnika, na katerem je polno pote-puških psov. v ribniku opazim čudno žival, kačo ali list. dražim jo, da bi jo lahko videl v gibanju. nasproti mene sedita fant in dekle. pogovarjata se. skupaj gremo v hladen prostor, kjer moramo biti popolnoma tiho, dokler ne vstopi golo dekle.

zgodnje jutro. nekdo kadi cigare, tudi jaz bi rad eno prižgal, pa ga ne upam prositi zanj. preseliti se moramo v veliko dvorano, podobna je pošti. kličejo me. moram v zadnje prostore. tam je lepo založena delikatesa, še bolj zadaj pa je zapuščeno skladišče. izstopim skozi zadnja vrata. ne najdem se. nekaj trenutkov se mi zdi, da lebdim v zraku. spet sem med stolpnici, kjer ni videti ljudi, je pa dosti psov.

DELO V KAVARNI

delam v dobro obiskani kavarni. vsak večer izvajam vajo z jabolkom. oblečen sem samo v kopalke. uspeh je precejšen, sam pa nisem preveč prepričan v umetniško vrednost svojega dela. morda me moti to, da delam v kavarni, kamor ljudje ponavadi ne zahajajo zaradi umetnosti?

včasih me kdo od gostov povabi na sprehod. največkrat se sprehajamo med drevoredi.

USMRTITEV KOMPARATIVISTKE

ogledujem si antična svetišča, stebre, kipe. neka ženska briše prah s friza, na katerem je prikazan boj kentavrov in lapitov.

približuje se neznana vojska ali policija. zberejo veliko množico turistov. postavijo me v vrsto z drugimi in nas hočejo postreliti. ko usmerijo puške v nas, pomislim, da je škoda, saj je še dosti stvari, ki bi jih rad videl. preveč razburjen pa nisem. ko pa ustrelijo, me zadenejo samo v levo stran prsi. še vedno sem pri zavesti in opazujem, kaj se dogaja. neka študentka, komparativistka, na kolenih prosi naj jo pustijo pri življenju. vendar nič. ustrelijo jo. vali se po bregu, ki ga je medtem pobelil sneg. iz torbe ji padejo knjige in drsijo za njo v temno grapo.

PTICE POŠTARICE

v snegu stojita dve koči. poleti sem eno sam postavil. prostora ni veliko. spodaj je soba, predsoba, kuhinja, zgoraj, nad stopnicami, je še ena soba. ni elektrike, samo plinska luč. pred hišo, na ploščadi, postavim štiri stebre. ko jih gledam in občudujem, se mi zazdi, da je eden od njih nekoliko postrani. na mizi je na koščku papirja napisano besedilo z naslovom Druga ljubezenska pesem.

na oknu je razsuto sončnično seme. zobjo ga poštarice, ptice, ki napovedujejo skorajšnjo ohladitev s padavinami.

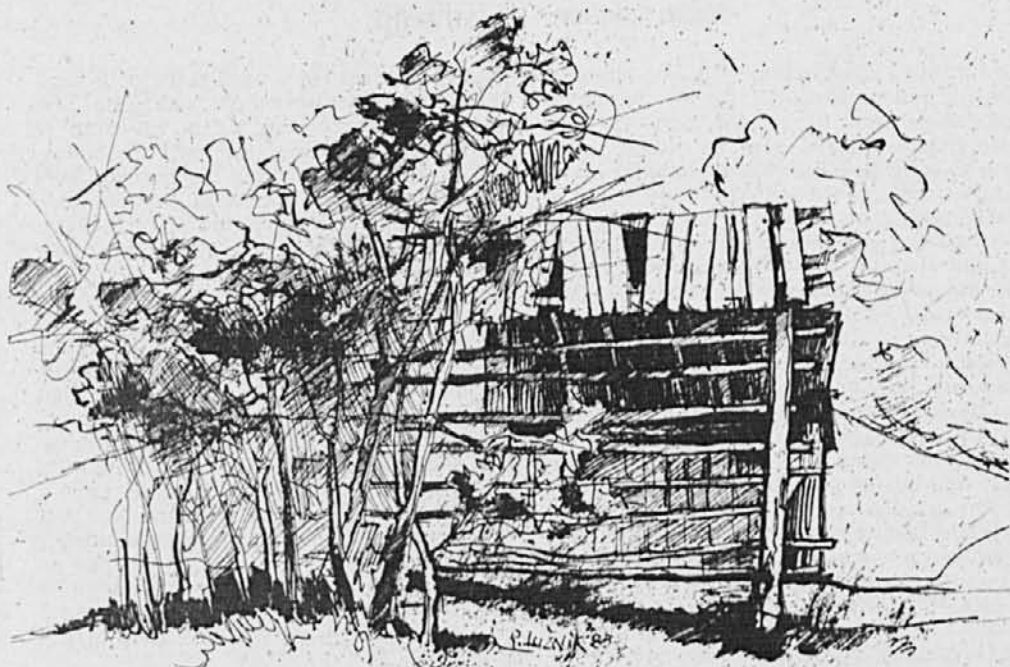
TELEFONSKI POZIV

po prašni cesti grem. na levi iztovarjajo cigarete s kamiona. neka ženska gre po cesti, zgleda precej utrujena. približa se ji druga ženska, moja sorodnica, jo nekaj časa ogleduje, potem pa reče: vaš zdravnik je bil pravkar v cerkvi pri krstu. sam mi je povedal, da je med obredom zazvonil telefon. šel je, dvignil slušalko in pomislite, telefonirala sta mu dva psa. sam ne more razumeti, kako jima je to uspelo.

cesta se malo naprej začne strmo vzpenjati. pokrajina okrog nas je siva in temnozelen.

LUNIN PLES

z nekom se zmenim za ples ob polni luni. dobiva se na vrhu hriba. tisti, s katerim plešem ples polne lune, je človek brez imena.

Pavle Lužnik: Zapuščen

DUH TAMUTAST I

TISOČA PRADOMOVINA.
TISOČI PAMTIKRALJ.
TISOČA KAPLJA SVETEGA VINA.
V SVETEM KRUHU TISOČ
RAZDALJ.

V začetku nebo
in človek za prag.
Vse je bilo temno
in duh božji blag.
Duh božji je bil jaz
in je jaz ostal.
Človek le večni mraz
se bo imenoval.
Vedno bo med obema
valpettlačan — oblok.
Ki v duha sprejema
človekov namen in vzrok.
In loči človeka Enega
od človeka Vse.
Da sta mu za znamenja
in angel, Zemlja Sle.
Oba sta v ustih njegovih
prav dobra in plod,
ki zori v avgustih njegovih
kot čudna breskova pot.
Človeka oba živa bitja
rodita in priporočata
duhu in v starožitja.
Kot da odločata
o sebi, se plodita
in rokujejo skozi duha,
ki se ga tudi bojita
kot strašne ptice neba.

(Če je za to silno skalo
res pravica ali svet,
le kako se bo dajalo
enim sad in drugim cvet!)

Od kod naj bi prišla
božja dekla, pomočnica?
Iz razuma? Iz srca?
Kot riba? Kakor ptica?
Človek Enega ne neha
zreti v človeka Vse.
Je nagota njuna leha,
ki čez rebrnino se odpre.
Iz prsi kakor silno čustvo
bo žena Enega prišla.
Bo iz glave kot izkustvo
porojena za oba.
Druga drugo bosta zrla,
prijetni za pogled.
Obe oba moža podprli,
ki bosta tudi sin in zet.
Vselej bosta dva in dve.
Ko začne, jenjava svet.
Preživeli je Ljudje. Ime.
Dvojček mrtev s križa snet.
In duh božji dva in dve
obišče in krepi.
A le enemu bo dal ime.
In to smo danes mi.
Na svetu je tako,
Enega kot da ga ni.
Vse pa je drevo,
ki v hrepenenju se šibi.

(Če je za to silno skalo
res pravica ali svet,
le kako se bo poznalo,
komu mleko, komu med!)

Stirje veletoki
tečejo skoz par;
obloženega z otroki
pečejo, mu pitni dar
odlagajo, na produ,
ki je vsut skoz sen
v moža, da bo zablodil
v njo, ki je semenj
narave in duha.
Nekaj dobro, nekaj hudo
diši v nočeh mesa,
ki je napoved, čudo.
Jablan Enega zori
ob jablani za Vse.
In glej, nikogar ni,
razen brezaste rje,
ki bi poželel te sadove,
prve kakor druge.
Da bi nesel jih v domove
ali v bele truge.
Iz pitnega daru
bo kača vstala vsako noč.
Mlečna je, spet iz medu.
Opreza nas pojoč.
V nič izvirni greh
prekrel je Enega in Vse.
Pribil na križ joksmeh.
In smo črni rod megle.

(Če je za to silno skalo
res pravica ali svet,
kdo bo drugim za obalo,
kdo bo prvi razodet!)

Kličesh njegovo ime
skoz zarod svoj.
O prikazni se razve,
da je nekje nocoj.
Dolgost in širokost
njegovega štita
bodeta tvojo prostost
in te kalita.
Ženo Tisočico
ti pripelje na vpogled.
Ob letu osorej klico
požanješ kot kmet.
Ogenj in žveplo
še te sledita.
Tebe in dečka bo teplo
brez njegovega štita.
Pod ledje sto rok
sprejmeš, prisege neba.
In prisege otrok,
ki črnijo v moža.
Poješ, piješ vodo,
iz njihovih prikazovanj.
In čudno svobodo.
Stanje dejanj.
In si pomaziljenec kraja,
čeprav zunaj stojiš.
Vsaka žena ta baja,
a moški tešejo križ.

(Če je za to silno skalo
res pravica ali svet,
se bo še želo in sejalo
in upilo iz besed...)

Človek človeka zavida
in ga vrže v vodnjak.
V kozlovo kri Hesperida
ga moči, v oblak,
ki pripótuje iz nekoč
ves krvav
še v našo noč
in je tod za hip pristal.
Krave gledajo skoz ločje
suhe in debele.
Človeško enakonočje
bodo preživele.
Dečki, goli in kosmati,
grejo na vrt pekla,
kjer jim bo sodila mati,
ki je sanjala boga.
In jih bo ubodel srp,
pomešan v žito in zelenje.
In jih bo prevrnjen grb
zapljusnil skoz ihtenje.
Pa ni gorečih grmov več,
da bi stopili tja,
pomoliti ali leč.
Je daleč do srca.

Je daleč brez poguma,
ki votli potomstvo.
Zdoma brez razuma
izgublja se brezdomstvo.

(Če je za to silno skalo
še kaj drugega kot grob,
nas bo gotovo razdejalo,
nam razkropilo trop.)

Kačo-palico stokratov
sopotniku ponudiš.
Brez sestre, bratov
govavi se ptici čudiš.
In na tvoj skrivni znak
je reka črna kri.
Vzameš nase tuj korak
in bivaš v kači zli.
Kdo naj našteva
vseh deset nadlog?
Iz groba-hleva
se vrnil bo premnog.
Ko mimo greš, ozreš
se dno krvavega vodnjaka.
Pokličesh ga, podpreš
in vrneš dih v mrtvaka.
Otrpnil boš v nemoč,
vendar ne boš odpustil
nikomur, ki te oberoč
odganja ali z usti.
Nanj boš roko skozi sina
stegnili, skozi zeta.
Krvavela bo kovina
in bo kamnina zmleta
v mrčes in v izpuščaje.
Zato premnog bo na podboje
napisal: vračam kraje,
ki sem jih imel za svoje.

(Če je za to silno skalo
kaj več kakor prevara,
kdo držal bo zrcalo,
ko bo roka Pesmi stara!)

Kri iz medenice
umiye dušo in roke.
Prvorojence ptice
egiptovske pa pomore.
Prvorojence prajelena,
pod katerimi sediš,
bodo vzeli iz imena
in pribijali na križ.
Iz njihovih vpijočih ran
bo tekla kri in voda.
Zastonj. Zaman.
Zamansvoboda.
Naddurje in podboja,
oj podboja prav oba
straži tuji Angel Boja,
ki repat straši za dva.
Ljudstvo pa pesem vzame
in v njej kakor v nečkah,
povzdignjenih na rame,
dolgo noč in strah.
V oblačnem gre stebri
ljubezen božja z njimi.
Bežijo iz dežel strahu,
da pridružijo se zimi.
Še vedno ta oblak!
Še vedno ta tema!
Ne vidi se ne ven ne vznak.
Samo na dno morja.

(Če je za to silno skalo
res kakšna velika noč,
se bo iz smrti manj jokalo
na pomoč...)

Srebrnina. Bron.
Višnjev in rdeč škrlat.
Olje. Vprežni konj.
Nérodovina vrat.
Nérodovina skrinje,
s štirimi obroči.
Zaklenjeno rastlinje
z jokom se ne moči.
Svečnik kot cvet sedemramen
z utrinščicami.

Karmesin čez gred brezsrasten,
posut s spominčicami.
Naprsnik in naramnik,
ki moj glas golčita.
V veter vržen slamnik,
ki ga angela lovita.
Praznična sobota.
Vse drugo premakljivo.
Drug drugemu porota.
V komolcih razumljivo.
V košu mlinci naoljeni,
v njih zvezdna strast.
Da, komur so dovoljeni,
postane veličast.
Prva tabla punčica telesa.
Druga punčica duha.
S prve zlivek se otresa
v tele iz zlata.

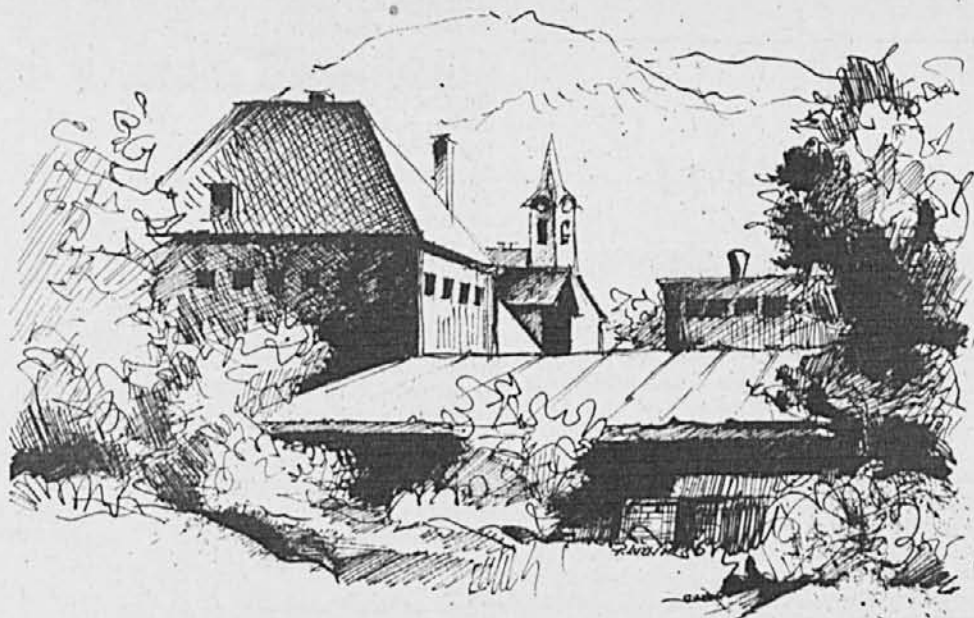
(Če je za to silno skalo
še kaj več kakor togota,
Sonce bo naprej sijalo
Kakor greh in kot golota.)

Do četrtega rodu
bo gnil tvoj god.
Kos škrlatnega pasu
daš v bogkov kot.
Zariš in vse slepiš.
Desetero te besed
je povrnilo v žabomiš,
kot raka, ki je svet.
In si od obličja
odlučiš zlato peno.
Dih pamtibičja.
Srebrno štrečno.
Veličanstvo prsta,
ki ti baja rodovino,
usmrčena vrsta
veze v posmrtnino.
Ženitnine in poroke
trajajo le hip.
Peščeve oboke
zatne begoten hrib.
Vse druge poželjivosti
in lunina svetloba
so breskove minljivosti.
Kamena doba.
Pa rod je utrjen,
najsi kljubovalno zamrmra.
Že v starših si potrjen
do žene in moža.

(Če je za to silno skalo
človek kaj več kot plen,
naj se bošтво, če sem malo,
pripogne do kolen.)

Se usta oslici odpro.
Poišče samotni kraj.
Prepušči ji drevo,
ji lesu odpreš na stečaj.
Zato te bodo peli.
Skozi zaslužnje
te bodo veselili
in boš mutasto mnenje.
Dedino trla bo stiska,
stiska svobode, časti.
Vse bo čakalo bliska
in groma v temi.
Kaj naj se še zgodi:
tamutasti bo spregovoril.
Kot nihče nobene dni
bo revežem dvoril.
A če bo zašel vendarle
kot vsi, k hotnici,
bo trpel sred rje
in služil dobrotnici.
Vendar le tako dozori
v njem pesem naše jeseni.
Iz nje bomo pletli vrvi
in brvi dovolj kleni.
Bodi tako. Ne trepetam.
Skozi róke. Od ust do ust.
Vsakdo dosti bo sam
in luč skozi zadnji avgust.

(Če je za to silno skalo
kamen, zaplevaljena pot,
jemljem to kakor balo.
Jemljem za mutce. Za rod.)

Pavle Lužnik: Stara Sava

Damjan Jensterle

Sanje o smrti v Grobljah

Je bilo. Dvorišče. In vsi zbrani. V polkrogu. V barvah. Jesenskih. S polno svetlobo. Z gostimi sencami.

Spominjalo je na dvorišče Jordanovih v Grobljah, kjer je bila mama doma, kamor smo hodili enkrat na leto, na Martinovo ali če se je kdo ženil in ženili so se, ali če je kdo umrl in umirali so, to pogosteje; ravno na tem dvorišču, ki ga je zapirala hiša s kaščo, toplar, svinjak z gnojnico in lesena lopa, kjer je bilo v kleti vino, tisti cviček, ki je bil znan, Jordanov, in bi si ga nalil kar v škafo in glavo potopil vanj, no že pretakanje v steklenice je bilo hecno, saj se res ni dalo gumijasto cev vtakniti drugam kot v usta in po desetih flašah bi jih lahko natočil še trideset in naprej do nezvesti.

Starec je poskakoval. Kot bi plesal. Tako se je zdelo. Meni. Vseeno vprašam. So sedo. Kaj da to pomeni. Da se bori. S smrtjo. Je rekla. Ne da bi me pogledala. Pogledam. Natančno. Res. Kot bi. Kot bi se boril. Z nevidnim sovražnikom.

Ata, ki je zgodaj za rakom na pljučih umrl, je večkrat rekel, da smrt ni sovražnik, da pa ne razume, zakaj človek umre takrat, ko največ ve, je že res, da že pozablja, ampak to da tudi ni tako hudo, če pomislimo, da se učimo govoriti petdeset let in ostanek molčati, kar bi bilo za nekatere še posebno primerno, sicer ni povedal, katere je mislil, skratka res je telo tisto, ki omaga, spoznanje pa pomeni konec, konec česa pa sem takrat pozabil vprašati, še natančneje, ni mi prišlo na misel, da bi to lahko bilo vprašanje.

Stric. Ga pokličem. Se obrne. Pa spet. Skoči. Kaj da je. To. Vpije. Obupano.

Bom jaz. Vpijem. Spoprimi se. Z mano. Takrat. Ga zagledam. Cof. Kot na kapi. Pleše. Okoli starega. Upehanega.

Je to to. Je bil. Cof. Je bil bel. Je bil.

Smrt je povezana z belo barvo kot s črno, ker je črna smrt, tako je rekla mama, kosti pa so bele, to vem, ker sem jih videl,

ko so ata prekopavali, nič je bel, tudi to vem, zaprite oči in videli boste belo in nič, dokler ni nič na papirju, je papir bel, naj vas še prepričujem, da smrt ni črna, ampak lahko tudi bela in če je tako, nam ostanejo še vsi odtenki sive, a ni res?

Zamenjava se. Vpijem. Skočim. Vmes. Ne uspeva. Mednju. Odrinem starega. Ga pahnem. Stran. Skoraj pade. Se sesede. Gleda.

In pleše. Cof. Okrog mene. Je uspelo. Je.

Zdaj pa midva. Pokaži se. Izzivam. Če upaš. Ne upaš. Upaš? Da te.

Čutim. Nekaj je. Ionizira. Zrak.

Izzivanje pravijo, da obvladamo vsi, zlasti če ga malo je, katerega, kaj pravite; da se pa zmeraj najde kakšen, ki ima še kaj čez, zadnjo besedo, ali pa je močnejši, predvsem ti zadnji so neugodni, nekako vredni spoštovanja, ali pa je treba hitreje teči, ker goro mišic je najbrž res teže premikati kot par kosti, še zvok je drugačen; ob tem se vedno spomnim profesorja estetike in in zborovodje P., ki je nadvse rad pripomnil, da bi imeli vsak svoj ritem in to dobesedno v riti, samo namesto pokonci, bi jo morali imeti počez, počeno namreč.

Zdaj že svinjam. Zmerjam.

Zrak trepeti. Bolj. Še bolj.

In.

Pok. Ck. Obstoim. Odprtih ust.

Utihne. Vse.

Tam je. Deklica. Kot sanje. Lepa. Dolgi las. V dolgi obleki. Beli. Krilo nad koleno. Dva prsta. Nad koleno.

S koso.

Kdo le si je zmisllil smrt s koso, zakaj naj bi kosila, čeprav ne rečem, da se ne sliši dobro, še lepše se da to predstavljati; nam, ki smo s kmetov, je to domače, zakaj ravno kosa, zakaj ne katero od orožij, sablja, z njo se da tudi kositi, danes že brzo-strelka ali top, s kanonom na komarja,

ustavi konje, ne glede na to, da jih imamo še nekaj za dirko, zakaj torej kosa, ki je orodje, toda če dobro premislimo, nam bo jasno, kajti eno je gotovo, nekaj mora imeti v rokah, kot vsak, ki nekaj dela, sicer bi ji lahko postalo nerodno, pa potem še komu; pa nekaj ji mora dati izvršno oblast, mi pa smo si izbrali in si še bomo ostalo orodje, ko bo treba in če bomo lahko izbirali.

Zdaj. Se bliža. Gre. Nadme.

Se znajde. Nekdo. Najde koso. Še zame. In.

Stojiva. Nasproti. Zamahne. Brez besed. Se umikam.

Brez besed. Zamahnem. Brez besed. Se umika. Brez besed.

Že sopem.

Že sope.

Čudno. Mlativa. Klativa. Skačeva. Se umikava.

Potem. Mi uspe.

Jo zarežem. Drobno. Pod koleno. Priteče kri. Po nogi.

Se zmede. Se zmedem.

Ji zapnem koso. Pri spoju. S kosiščem. In odleti. Njena. V širokem loku. Od ljudi. Stran.

Obstojim. Obstoji.

Čutim. Nekakšno žalost.

Zapičim koso. V tla.

To zapikanje kose mi je ostalo v spominu od takrat, ko sem zgodaj zjutraj, v rosi, gledal kosce, ki so takrat še, potem pa vse manj, kosili na roke in je bilo vse pokošeno, kosilnice so šele začele peti in zdaj ropotajo, robovi in strmine pa se zaraščajo, kdo bi se polja in travnikov lotil s koso, ta je za vrt, za travo za zajce in zaprte kure, zato da je in za smrt, še dobro da jo ima smrt, sicer bi počasi izginila, kot bi izginil srp, če ne bi bil na zastavi in v čitankah, pa orel, če ne bi bil v grbih, pa kaj bi tisto, saj so orli ostanki monarhij, zlasti tisti v grbih, svet gre naprej in vse to nima z orodjem nobene zveze, če pa že, z mučilnim.

Še stoji. Jaz tudi.

Gleda. Jaz tudi.

Jaz v tla. Čutim praznino. Najbrž ona tudi.

Potem grem. K njej. Jo primem. Za roko.

Pridi. Vabim.

Gre. Jo peljem. K šterni. Jo gonim. Šterno.

Daj nogo. Pod curek. Ji govorim.

Jo da. Izpere kri. Majhna ureznina. Še krvavi.

Bo bolje. Pravim. Prikimava.

Takrat vidim.

Ima oči. Solzne.

Me pretrese. Celega.

Zakaj. Hlipa. Zakaj moram.

Slutim. Jo objamem. Jo stisnem. Nežno.

Zakaj moram. Ihti. Moram biti. Zakaj ravno to?

Me zvije.

Ne jokaj. Pravim. Slišim sebe. Šepetam.

Vsak opravlja svoje delo. Kot pač mora. Kot pač zna. Kot pač pride.

Se zbudim.

Človek

(dva odlomka)

Človek in življenje je dvoje stvari. Človek se mora prepustiti življenju, da bi življenje imelo moč nad njim. Človek pa v glavnem zaupa sebi človeku, ne življenju, žal.

Dokler človek živi, z življenjem, ki ga ima v rokah, samo sebe človeka, je življenje v njegovih rokah siromak. Ko pa prepusti svoje življenje življenju samemu, ga to obogati.

Življenja se ne da podoživljati. Podoživljanje vzdržuje sanjarije v neresničnosti in vendar smo navajeni vanje verjeti. Vendar zaupati v tisto, kar ni podoživeto po nas, »česar ni«, je prava moč.

Ko se držimo svojih zamisli, smo sami v ozadju, smo siromak. Ko tistega, ki je pred nami (svojo zamisel, željo, pričakovanje) zapustimo, tisti hip smo sami spredaj in je življenje naša vsebina.

Samega sebe rešimo šele, ko zaupamo v svoje življenje. Samoumevno kot dihamo, jemo in mislimo, moramo jemati vse ostalo. Ne zajemajmo v pojme, s tem stvarnost omejimo in izničimo. Bodimo neprijetno prisotni. Naj življenje stori, kar želi. In življenje je vse, kar nas obdaja, zato vsemu pustimo, naj gre svojo pot. Vsa predvidevanja, vsa zaporedja so zmota, življenje se ne pusti ujeti.

Ko poskušas razumeti ljudi, razumeš sebe. Ni nujno, da bi moral vse napake storiti sam, lahko jih kot napake prepoznaš pri drugih. Vsakdo živi v svojem svetu predstav, ki je bolj ali manj bogat, a nobeden ni nič vreden. Vreden je samo toliko, kolikor ti odkrije zmote.

Vse, kar imaš, je nič in ta nič imenujemo svobodna volja. Edino pozitivno, kar lahko storiš, je, da ta svoj nič daš na razpolago, in s tem omogočiš bližnjemu, da svobodno zavzame ob tebi položaj, ki je zanj najboljši, najbolj, najbolj naraven. Če pa svoj nič braniš in ga uveljavljaš, se izničuješ in izgubljaš ter se ograjuješ od edine možne resničnosti. Vztrajanje na potrjevanju svoje svobodne volje in lastne izbire je pot, da se popolnoma izgubiš.

Vsak večer je prilika, da si priznamo, da smo se motili. Če smo kaj prav storili, je storil slučaj in višja previdnost. Človek edine lahko reče svoj da temu, kar je, in tembolj je v to pripravljen, kolikor bolj je nemočen. Kdor je najbolj nemočen, je močno življenje v njem. Močni je omejen. On sovraži vsakogar, ki ogroža njegovo moč s tem, ko prihaja na njegove meje. Človekove resnične moči ni, je samo moč življenja. Človekova moč je v tem, da se preda, da odide in pozabi na vse, kar dojema kot njemu lastno.

Ljudje prezgodaj padajo na kolena, če tudi bodo enkrat morali. Padajo, kakor na cilju, pa so samo na poti. Namesto da bi skrbeli za pot, živijo v predstavi cilja in skrbe zanj, za pot pa ne skrbe.

Dokler je človek poln napuha, je življenje ob njem ponižno in siromašno in samo trka na dušo. Šele ko človek postane majhen, življenje postane veliko. Ko osebnost izgine in življenje dobi ves prostor, zagospoduje mir in se duša spočije do dna.

Življenje nikogar ne zapušča. Nevarno je biti bogat materialnih in vsakih drugih dobrin, kajti bogastvo uspava. Na dan slovesa bodo tisti, ki so danes gospodje, strašni siromaki, kajti še siromaka ob sebi ne bodo imeli.

Tisto blaženost, ki jo prinaša onostranstvo, lahko zaslutimo že tukaj, če prepustimo življenju njegov tok, njegovo lastno širino, višino in globino. Nezmožnost obvladovanja, nezmožnost predanosti življenju rodi skrb, in ta nima ne konca ne kraja. Vsakdo, ki se zares trudi najti mir, ga bo tudi našel. Kdor pa samo brani svoje meje, svojo omejenost, porabi vso energijo za to in se nikamor ne premika. Rešitev je v tem, da položiš orožje.

Ni treba spreobračati ljudi. Dovolj je, da si tisti, ki ga vodi življenje. Tako postaneš sočloveku izhodišče. Ljudje drug drugega prisiljujejo v določene meje zaradi lastnih meja. Samo tisti, ki ga ni, je dal možnost, da življenje neomejeno teče skozenj, ter potemtakem najbolj in ves je.

Četudi je človek samo kot majhna smetka, je še vedno prevelik. Nikoli ni zadosti majhen. Nikoli tudi ni zadosti na začetku, da bi videl konec.

Treba se je truditi, da bi prišel do tiste stopnje, da bi začel mirno padati, kakor snežinka. Padel boš na polje, ki je večnost. Kdor se drži za oblak, se drži za utvaro. Padaš lahko zelo dolgo, a zaupaj, da prideš do cilja. Tudi če te veter zunanjih situacij nosi sem in tja, padaj. Veter enkrat premine in te spusti. Celo če si komu kaj zakrivil, mu z lastnim padanjem lahko pokažeš pot. Padanje vsakogar odloži na njegovo pravo mesto.

Nihče nam ni nič dolžan in mi nikomur. Vsi pa smo dolžniki življenju, zato je pravično, da mu vrnemo vse, kar mu moremo in za kar je prilika.

Prosti pad obvlada vsako situacijo, vsak problem. Ni situacije, ki je prosti pad ne bi obvladal. Z ničemer ni zvezan, kdor se je vsega razvezal. Dovolj je dober namen, upanje in zadosti velika predanost za še tako velik problem. Čemu bi hlatali za življenjem, če itak odhajamo? Če umiramo na vsakem koraku in nič ne gre z nami? Ne vemo, s čim nas življenje osreči. A osreči nas samo z našo nevednostjo. Edino nevedni je lahko veselo presenečen.

Treba je biti »nag« pred življenjem. Zakaj ustvarjati pritisk z lastnimi oblačili? Zakaj biti podložen pritiskom drugih, ki so oblečeni? Bodi nag, pa boš resničen!

Biti nag, je največja moč, ker je porojena iz največje nemoči. Pred popolno nemočjo utihne vsaka duša, ker se globoka zave sama sebe. Ljudje so glasni samo v laži.

Ne dokazuj ljudem zmote. Pokaži svojo čistost. Ne kritiziraj pridelka na sosedovi njivi, sam pridelaj boljšega! Kdor je sprejemljiv, je vreden dobrega nasveta. Drugim je molk bolj zgovoren. Je pa tako, da tudi sočlovekova zmota vedno kaže pravo pot, ne samo tvoj nasvet.

Kadar človek svoj odnos do življenja pripelje do prostega pada, tedaj je njegovo zaupanje popolno. Ljudje pa se dandanes silno oklepajo tega brezmejnega neba, ter zlepa niso pripravljeni, da bi jih življenje uporabilo za karkoli.

(Nadaljevanje na 20. strani)

Kadar padaš, postaneš popotnik od vrat do vrat in kličeš: »Lahko me sprejmeš.« Kakor si svoj »dom« razdal drugim, da bi bili srečni, tako si lahko sam srečen edino, kadar tebe kdo sprejme. Lasten dom imeti le zase, je smrt. To smrt je treba premagati.

Te stvari so pač na robu človeške logike. A tam se šele začne padati, ko se logika konča. Kjer se preide rob lastnih pojmovanj, pa naj bodo še tako pravilna in prepričljiva, tam se začno resnični pogledi. Izguba lastnega videnja šele pripravlja prostor za resnično gledanje.

Življenje zasluži vse spoštovanje. Sveto je tisto, kar nam govori življenje. Soljudi lahko prebudimo le tako, da imajo mesto v našem spoštovanju. Vendar naj nam oči drugih ne bodo edine oči resnice.

Dandanes so marsikje sposobni narediti iz tebe idiota. Če nisi pripravljen gledati s svojimi očmi, boš pač siromak, saj ti življenje ne bo moglo nič pokazati. Ne moreš se pogovarjati z ljudmi, ki nečejo gledati sami, oni ne poznajo dialoga. Narava jim ponuja zdravje in normalnost, a ju lahko komiselno mečejo stran.

Zlo ima moč v sugestiji. Če ne slediš sugestiji prevladujoče mentalitete, ki pravi, da nisi normalen. Ko pa slediš mnenju okolice in njihovem načinu, čutiš, da si utesnjen. Če še tako ustrezaš, nisi svoboden. In če si še tako drugačen zaradi sugestije, tudi nisi svoboden. Svoboden si takrat, kadar ustrezaš svoji duši. Če se le da, in kolikor največ moreš, poslušaj čisti glas svoje duše in ne ustrežaj nobeni sugestiji. Če popolnoma ustrezaš nekemu, kje in kaj si ti sam? Svoboda ni v tem, da tuliš v svoj rog, niti v tem, da v rogove drugih, ampak v tem, da ti sploh ni treba tuliti.

V svetu je bogastvo prisotno v različnostih, ki se dopolnjujejo. V končnem smislu se dva, ki prosto padata in sta potemtakem resnična, najbolj resnično, absolutno dopolnjujeta.

Izogibaj se ljudem, ki te silijo, da se jim prilagodiš. Čuvaj kot zaklad nje, ki ti pusti, da si resničen ti.

Kdor je zasvojen s svojo podobo, sovraži mir, ker ves čas išče v sebi svojo podobo. V podobah se nihče ne spočije, ker stalno razpadajo v svoji minljivosti.

Da večnost je, je treba spoznati, ne verjeti. Verjeti se pravi graditi na tem, kar lahko je ali pa tudi ne. Zaradi večnosti je življenje tak biser, da se nam še sanja ne, kako velik. Škoda ga je zapravljati za minljivosti. Storitni ni treba nič, treba je samo biti, kar si. To je največ.

Hodi po svetu s svojim obrazom. Življenje je najbolj zadovoljno s tvojim obrazom, ne s tvojimi maskami. Ne bodi klovn za druge, četudi drugi so. Bodi kakor otrok, ki ne zna blefirati. Blefiranje ustvarja meglo, v kateri naposled izgine vse, in to je skoraj edino, kar se dandanes še dogaja. Kaj je v človeških komunikacijah sploh še pomembnega in povsem resničnega?

Življenje je vsakomur enako odprto. Zapira ga le tisti, ki ga zapusti. Treba je biti zelo iskren in priroden, da si lahko stalno v rasti in da imaš moč pred pritiski tistih, ki vse odrinejo in pohodijo.

Edino ljubezen gleda s pravimi očmi. Edino ljubezen je zmožna svoj nič dati bližnjemu na razpolago.

Treba je spoštovati življenje in ga zaščititi, biti trpežen, kakor orehova lupina. Moč se pridobiva z dobrohotno odločnostjo in iz mehke lupine nastaja trda.

Ni treba biti obremenjen z bremenom drugega. Vsak ima svoje breme. Dokler te bremen breme, ki ni tvoje, nisi zadosti močan. Nosi pogumno svoje breme in boš v drugih sprožil moč za prenašanje njihovega. Slabost drugih je njihov problem, ne tvoj zaradi tega. Dobrohotnost ne trpi, ne more trpeti. Vsakdo mora sam postati močan.

Ne sodi situacije in dosežkov drugih. Naj presodijo sami. Glej zase in dovoli, da drugi vidijo s svojimi očmi. Če sam res vidiš, daj vedeti, da vidiš, da se da videti. Bližnjemu je dovolj, da se zave, da je prav videti in vedeti mogoče. Ostalo je odvisno od njegovega prizadevanja. Vsak sam svojemu življenju prisoja ceno in sam je kriv, če oceni kot malovredno, kar ima neznanško vrednost.

Če človeku pomagaš, da se zares zave samega sebe, mu pomagaš k prebujenju. To pač je zelo veliko. Vse drugo je prepuščeno njegovi svobodi.

Prvi pogoj razumevanja takega pisanja je, da se človek ne spotika nad besedami kot: bog, življenje, Kristus, če mu te besede niso domače. Za njimi pač je neka resničnost, ki jo je v manjši ali večji meri možno dojemati, ne da bi človek moral pripadati neki religiozni opredelitvi. Namen besed je, da sporočajo. Sporočajo pa malo človeku, ki se ob njih spotika in čez mero ustavlja, ali pa jih celo malikuje. Besede so za to, da prenašajo razumevanje ali čutenje sočloveku, pa naj bodo skromno ali spretno postavljene in uporabljene.

Življenje človeka pokliče v poslanstvo sporočanja samo, po naravni poti, ko je ta dorasel, da obstane zvrstni in jasn pred mnogimi. Dokler ni dozorel, se ga poslužuje med nekaterimi. Ljudje sami najdejo pot do tistega, ki se je streznil in je blizu resnici. Kdor se proglasa sam, preskakuje svojo zmožnost in se znajde v položaju, ki mu ni kos, četudi današnji svet to zelo lahko omogoča.

Tisti, ki se je streznil, ki je prebujen, se ne opredeljuje za nič. Ta je enostavno neodvisen od iger sveta. Ves njegov trud je, da ni v nobeni igralnici. Ljubša mu je razveza kot zaveza z nečim, s čimerkoli. Tako zelo ljubi resnico, da želi videti vse in videti tako kot je. Ne išče uthe in ve, da nobena iluzija ne služi ničemu.

Dandanes je svet eno samo veliko igrišče, na katerem se ljudje gredo svoje igre, da bi se zamotili in porabili svoj čas. Ni važno, kako zelo zares se igrajo, igre so še vedno samo igre. Igra je igra po tem, da ima igralce, pravila in cilj, rezultat. Kdor stopa v igro, ve, kakšen rezultat hoče od nje, ga predvideva in se bori zanj. Vsako početje se dogaja lahko na način igre, čim je namensko in teži v rezultat.

Mlad človek se znajde v tem čudnem svetu, kjer vse igra, in namesto da bi spoznal, da so vse samo igre, podleže sugestiji najsplošnejšega početja ter začne iskati svojo igro, igro, ki bo res prava igra zanj. In tako pada v igre, priti iz njih pa je zelo, včasih izredno težko. Kajti igra poraja slepoto za tistega, ki je v njej. Igra človekov pogled oblikuje in prelisiči tako, da človek vedno zna opravičiti svoje početje v imenu te igre. Znotraj igre igra deluje brez napake. Njen sistem je dosleden, ima zaokroženo logiko.

Čisto naraven človek, človek brez igre, ki skuša kaj povedati o življenju, sila težko pride blizu igralcu, ujetemu v slepilo igre. Igralec enostavno ne more dojeti, kaj bi ta človek sploh računal, in si misli: kaj naj ve ta, saj ni v igri, je zunaj nje. Igralec navadno ni pripravljen dojeti, da svobodnega človeka igra sploh ne zanima. Svobodni govori o življenju, o tem, kar je samo po sebi in mimo vseh iger. Vendar lahko igralcu samo neigralec prinaša resnično sporočilo.

Pravega veselja z igro nima nihče. Igra ima sicer svoje dogajanje, a je mrtva. Pravi vzgon ima, če ga sploh ima, predvsem na začetku, ko je v njej morda še kaj življenjskega soka, ko se kot igra šele vzpostavlja.

Če je kdo resničen predstavnik življenja in če kdo koga uči živeti, biti resničen, resnično biti, potem ga uči predvsem ne igrati. V vseh časih, dandanes pa sploh, je bilo mnogo ljudi, ki so poskušali drugim biti vodniki in učitelji življenja: mnogi so se sami kot taki proglasili, mnoge so proglasili drugi. Vendar je življenje z njimi samó, če je njih pot neigra. Je pa malo verjetno, da bi resnični ljudje v tem silno trdem svetu našli kako odmevnost, saj svet išče v nomer le igre zaradi igre in je pripravljen tudi najbolj resnične ljudi gledati zgolj skozi oči svojih iger.

Življenje venomer vsaj po kapljicah prodira skozi kulise iger, tako da bi človek imel priliko spraševati se, kaj na igrar sploh je. Vendar se tako redko zgodi, da bi se tehničar neigre in igre prevesila v korist prve ter bi človek spregledal. Dandanes se celo dogaja, da se ljudje v imenu igre gredo neigre: izločijo se iz vseh iger, a življenjskim naključjem se ne predajo. Tako njihovo doživljanje zapada popolni abstrakciji, nihilizmu, razpadu.

Življenje je neskončno in možnosti za igre tudi. Igre se vedno izprazni v popolno puščobo in odtujenost. In četudi so zgrajene na še tako dosledni logiki, jih življenje postavi na laž in počasi se zdijo iz vseh drugih izhodišč, razen iz svojega lastnega, nesmiselnega.

Kdor ne igra, ga življenje vodi skozi vedno nove in širše prostore in on odhaja. In nekega dne odide popolnoma, da bi se videlo, da je prerasel vse, kar bi ga lahko zadrževalo. Tedaj ga gon po življenju ne veže več in je pripravljen, če je treba, stopiti brez strahu skozi vrata smrti. V tistem trenutku je sposoben prevzeti nase popoln razpad vseh iger, vseh želja in hrepenenj; tedaj jih obvlada, kar pomeni, da je popolnoma izven njih, svoboden in razvezan.

Igro igra tisti, ki je ne obvlada. Tisti, ki jo obvlada, ni več zaresen igravec, saj je izgubil interes. Vsakdo pa, ki igra, se v igri išče ter se z njo poimenuje, ker ne obvlada življenja in ni dovolj močan, da bi obstal kot brezimeni. Popolnoma ne-biti je skrajni rob in onstran vseh iger. V izničenju vsega lastnega, v nebiti, je meja večnosti in neskončnosti. Popolnoma ne-biti pomeni, da gre ven iz človeka vse, kar je lahko poimenovanega in pod imenom biti.

Če pa nekdo na način igre predstavlja svojo neigro, s tem še kar najmočnejše spodbija svojo bivanjsko potrditev ter si s tem nadeva masko, pod katero se morda še sam ne spozna več. V tem času je moč srečati celo guruje; ki ne počno nič in se ne razglasajo za nič, pa vendar se dajo častiti in potrjevati, kot da so bogovi. V nobenem drugem času bi človek pod krinko ne-biti ne mogel tako močno biti. In tako niso v nikakršno dobro. Če drugega dela nimajo, bi pač lahko razkrivali tistim, ki jih častijo, nesmisel njih iger.

Človek na žalost vedno vidi nesmisel tujih iger, svojega nesmisla pa se okepa in zatiska oči pred njegovim razkritjem. Sočloveku nič ne pomagamo, če mu razkrivamo nesmisel tuje igre. Pomagaš mu le takrat, ko mu razkriješ njegov lastni nesmisel. Takrat pa se moraš žrtvovati, tvegati njegovo zamero in celo to, da te zapusti, ker ni zmožen pustiti svoje igre.

Lahko te nekdo uči neigre tudi tako, da ti razkriva nesmisel vseh iger razen tvoje lastne. Toda ob takem učitelju bodo vsi nadaljevali v svojih igrar in od njega ni haka, četudi bi ga kdo utegnil proglasiti za modrijana. Pravi učitelj je tisti, ki stotim različnim ljudem razbije vse njihove igre. Morda ga nihče od njih ne bo priznal in bo vseh sto odšlo, češ: Kakšna prednost mi je tak učitelj? Takega, ki mi vse razbije, pač ne potrebujem. Iskal bom drugega.

Človek, ki ga nekdo vrže iz igre, je podoben podgani, ki so jo nagnali iz njenega brloga ter bega po mestu, da bi se kam zahtekla.

Vendar je za človeka bolje, da bega kot ta podgana in ne najde več mesta v nobeni beznici, kot da bi v katerikoli našel zaslombo. Če pravi učitelj in po njem resnica zadene človeka v čelo dovolj močno, ta človek ne bo zmožen najti svojega mesta v nobeni luknji več ter bo prejel ali slej klonil, tudi če bo taval še tako dolgo. Če ne bo klonil zaradi spoznanja, bo klonil iz nemoči, njegov gon bo pregorel in s tem bo rešen. Kajti čim se dokončno vda in utihne ter zaspí, ga življenje lahko spet najde.

Da pa boš zmožl zares razbiti igro nekoga, moraš nedvomno biti v ničemer, moraš nedvomno zapustiti vse svoje, ker boš sicer takoj ogrožen. Igra tvojega sočloveka hkrati osmišlja tvojo igro. In če ti drugim podiraš, bodo drugi znali tebi. Zato moraš resnično biti izven vsake igre, pa ti nihče ne more razbiti ničesar, tudi če ti vzame življenje. Če si brez igre, vsakomur sežeš do dna.

Marko Hudnik

K objavljenima odlomkoma iz spisa »Človek«

Pričujoči sestavek naj bi bil spremna beseda k objavi, za katero ne vem, ali bo sploh uresničena! Veliko je odvisno, vsaj tako mislimo, od tega, ali bomo razkrili skrivnost avtorstva. Kdo je napisal — ali morda narekoval — spis, ki je prišel v roke članom uredništva? Menili smo se, da bomo poskusili v Listih objaviti vsaj del tega spisa. Naslov se glasi Človek. No, ne glede na ta prav spodbudni naslov, se nam zdi, da objava komajda pride v poštev, če avtorja ne poznamo. Konec koncev bi lahko nasledili bogve kakšni mistifikaciji! Priznam pa, da mene osebno skrivnostnost pri tem ne moti. Sploh zame beseda skrivnost nima slabega prizvoka. Zato mi je stvar že s te strani prav simpatična. Seveda pa ne gre za skrivnost, kakršne se omenjajo v naslovih literarne plaže: v našem primeru gre za nekaj principialno drugega.

Član uredništva, ki je dobil prvi v roke ta spis (se pravi: Edo Torkar od Milana Kristana), ga je na hitro prebral in izročil meni. Poskusili bomo objaviti odlomek, če se bodo strinjali še drugi člani uredniškega odbora in seveda, če se bo strinjal glavni in odgovorni urednik. Za zdaj sem spis v celoti in pazljivo prebral samo jaz.

Zamišljam si, da se je vse to uresničilo. Bralci Listov imajo zdaj stvar pred sabo in menda imajo pravico zvedeti, kaj je to? Za kakšen spis gre? V njem samem je govora o »pisanju«, toliko sem že postal Gorenjca, da mi pisanje pomeni prej priimek kot spis. Pa tudi spis ni čisto primerna beseda, ne zadeva bistva. Ko to bereš, dobiš vtis žive, govorjene besede. Upam, da boste lahko to opazili iz priobčenega odlomka. Tisto, kar je prišlo do mene od Kristana prek Torkarja, potrjuje ta vtis. »To je nekdo zapisal, kar mu je nekdo drugi govoril,« mi je bilo rečeno. Ko bom povedal še svoje, boste morda razumeli, zakaj se tako obnavljam. Uporabiti bi moral besede, ki so prišle na slab glas. Že religija ima slab prizvok, prav tako učitelj (ali prerok), pridiga... Uporabiti pa bi moral prav te in podobne besede, če naj se stvari lotim brez ovinkarjenja.

Če torej vzamem besedo prerok: težko bi se s čim bolj osmešili, kot če bi za preroka začel proglašati sebe ali pa svojega znanca, ali pa, kot v našem primeru: neznanca. To sicer počnemo takorekoč vsak dan, le da se pri tem navadno norčujemo.

Pisec spisa Človek (odnosno tisti, ki je te misli govoril v pero nekomu drugemu), se je teh težav dobro zavedal. V eni izmed pridig — zakaj ne bi uporabil še te besede

— pravi, da njegovega nauka ne more razumeti nekdo, ki »bi se spotikal nad besedami kot bog, življenje, Kristus; ki mu te besede niso domače«.

Mislim, da sem zdaj prišel do točke, ki jo že ves čas iščem: tu je točka predstavitve. Neznane preroku — bralca prosim, naj vsaj za hip odmisli vso navlako, ki se lahko drži te besede, vso lažno veličino, ki naj bi jo bilo treba osmešiti — neznanemu preroku je pomembno to, da takim besedam prisluhnemo brez posmeha, brez zgražanja, pa tudi brez malikovanja. (To posebej poudarja.) Kako naj bi jim torej prisluhnili? Verjetno — skoraj gotova da — s čistim srcem, brez predsodkov in brez strahov. Pa vendar s zmožnostjo umevanja, ki je pravzaprav vedno dana le skupnosti enakomislečih, v isto verujočih! To se zdi nemogoče, trčili smo ob notranje protislovje. Mislim pa, da nasprotja — nekaj, kar bodo drugi lahko razkrinkali kot absurd, kot nesmisel — niso hiba, kadar gre za religijo. Po mojem prepričanju nobena vera ne more shajati brez globokih notranjih nasprotij. Ravno v nasprotjih, ki jih pomirjajo, je jedro religij, tisto, kar jih ohranja večno žive. Religija, ki nam je na tem koncu sveta kljub vsemu še najbolj domača — kristjanizem — vsebuje mnoga nasprotja, kritiki krščanstva so jih skozi dolga stoletja neusmiljeno vlačili na beli dan, apologeti pa so jih razlagali ali skušali utajiti; sama krščanska vera pa je ravno

zaradi njih ostala na svoj način živa še danes. Ker je lahko le na tak način dajala to talen odgovor na protislovnost sveta.

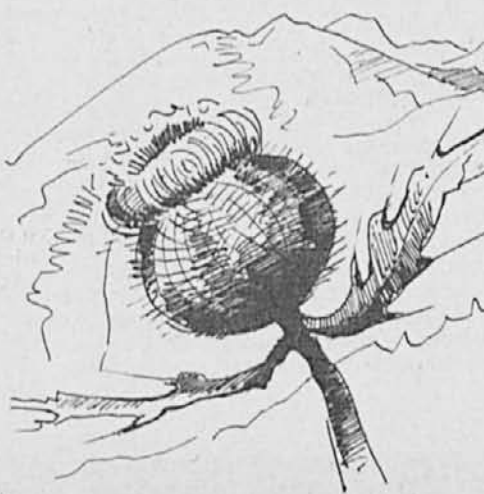
Rekel sem »na svoj način«. Bistroumni bralec bo zdaj takoj lahko uganel, da sem tudi jaz sam eden tistih, ki se skušajo izvleči iz nasprotij. Tudi jaz menim, da so stare Cerkve prej podobne čudovitim, a praznim lupinam, kot pa školjkam, v katerih se skriva meso žive vere. Prav tako sem prepričan, da so manjše religije in takojmenovane sekte v očeh vseh drugih — v očeh vseh, razen lastnih privrženec — le nekakšna zatočišča neškodljivih čudakov. In če je kdo hotel proglasiti sodobna množična gibanja (na primer marksizem) za religijo, je s tem povedal predvsem tole: da je v ljudeh — v narodih — stalna potreba po religioznosti. Moja skrita misel glede religije, ki sem jo prejel z izročilom, pa je takale: da bo Kristusov nauk kljub vsemu ostal živ — natanko tako, kot je bilo napovedano: kot »zrno, ki pogine, a obrodi tisočér sad«.

Vendar zdaj ne govorim o lastnih pogledih, pač pa skušam predstaviti nauk neznanega avtorja. Prepričan sem, da sem ga tu prav razumel: neizprosno se postavlja po robu lastni institucionalizirani religiji. Hkrati pa je očitno, da se že vnaprej skuša izogniti očitku, da hoče tudi on sam postati nekakšen začetnik in voditelj nove religije (ali vsaj sekte). Ravno zato mu je morda tako potrebna anonimnost, ravno zato kot izhodišče svojega nauka ne postavlja sebe kot Izbranca, kot Posrednika med ljudmi in Transcendenco, pač pa o sebi molči: omenja samo — kot sem že zapisal — »tole pisanje«, spis, ki vam ga tu predstavljamo z izbranim odlomkom.

Ta odlomek se bo marsikomu zdel kot kakšno poglavje iz praktične moralke, kot izveček iz knjige napotkov za srečno in uspešno, za »pravo« življenje. Vendar se ne smemo varati: tega nam ne govori nekdo, ki bi kupčeval z lastno (ali s tujo) modrostjo; v ozadju teh »pridig« tudi ni filozofsko spoznanje ali rezultat sociologovih raziskav. (Čeprav moram reči, da razumem meni bližnjo osebo, ki je, ko je prebrala nekaj strani, rekla: to je kot bi bral Ericha Fromma.) Pač pa je po mojem pred nami nekaj, kar je nastalo kot sad religiozne razsvetljenja. Človek, ki je prišel do svojih spoznanj po dan današnji veljavni poteh, ne bo nikoli govoril s tako samo-umevnostjo, tako lahkotno in resnobno hkrati, s samozavestjo, ki je hkrati podobna ponižnosti: če na stvar pogledamo s te plati, smo v hipu spet sredi nasprotij in spet smo tam: v jedru religioznega doživljanja.

Pri ocenjevanju tega, ali imam v tem pogledu prav, ne pride v poštev ugovor, češ da gre tu za nekakšen zelo programatičen, zelo v stvarnost usmerjen nauk. Tudi Kristus in Mohamed nas zasipata s praktičnimi napotki! Rad bi vas opozoril na dvojni pomen — bolje bi bilo reči dvojni prizvok — besede misticizem. Izraze kot misticizem in mistika uporabljajo predvsem bojeviti ateisti, kadar skušajo ožigosati primitivno mračnajaštvo: vsakršno religioznost spravljajo v zvezo s kosami, okostnjaki in plešočimi mizicami. Zdi se mi, da že omenjeni filozof in etik E. Fromm uporablja besedo mistika z izrazito pozitivnim prizvokom; z resničnim spoštovanjem govori o srednjeveških mistikih. Bistvo tega drugega pojmovanja mistike je, bi rekel, v monizmu: v nerazdvajanju »duha« in »materije«.

Mogoče bi kak analitičen um odkril tak monizem tudi v spisu Človek. Zame je predvsem očitni nekakšen vedri, odrešujoči realizem. Ta se mi kaže med drugim tudi v samoposebi umevnem sprejemanju tradicionalnih religioznih predstav. Pa četudi lahko tu od kristjanizma poznamo

Pavle Lužnik: Kraljica planin

(Nadaljevanje na 22. strani)

samo lik Jezusa Kristusa, tisto ključno točko njegovega nauka, po katerem je božje kraljestvo v nas: se pravi tu in zdaj. Seveda mi lahko glede te misli vsakdo oporeka. Vendar je po mojem v jedru religije aporija, nasprotje. Sicer pa je zame duh Jezusovega nauka najbolje dojel tisti, ki ga je tako vehementno zanikal, namreč Nietzsche: ki pravi, da je pravi poudarek tega nauka na Blaženosti, ne na Dolžnosti.

Neznani avtor očitno računa s stvarnostjo, ki izhaja iz naše krščanske tradicije. Tudi v tem je njegov realizem. Pred očmi ima ljudi, kakršni so: nahranjene z izročili naše (sredozemske) kulture, polne nezaupanja do starih verskih ustanov, razočarane nad rezultati aktivističnih (znanstvenih, socialističnih) projektov.

Tu je izražena nekakšna prvinska težnja k priznavanju tukajšnjega domačega, starega, (Podobne težnje se obujajo vsepovsod.), kar nas pa ne bi smelo preslepiti: ta nauk, tak, kakršen je, je odprt vsemu novemu, nastajajočemu: vendar ne tistemu, kar izhaja iz dogme in projekta, iz idealističnega prirejanja stvarnosti, pač pa stvarnosti sami, življenju. (Ta pojem je vsaj v prvih »pridigah« osrednji, dejansko se mi zdi, da je sinonim za Božanstvo in bi ga bilo treba pravzaprav pisati z veliko za-

četnico: Življenje.) V resnici pa je duh tega nauka bližji budizmu kot krščanstvu. Osvojevanje, ki naj bi ga človek po tem nauku skušal doseči, je zelo podobno mokši ali nirvani. Da o sorodnosti z zen budizmom sploh ne zgubljam besed. Vendar je sorodnost notranja.

Za konec še nekaj besed o dvomih. Res je, postal sem pozoren na okoliščino, ki je ne kaže prezreti: v teh »pridigah« je razločno prisoten naš čas, nikjer pa ni namiga na krajevno ali narodnostno pripadnost, — razen v izrazilu samem, v jeziku. Kaj hočem reči? Tu je moj dvom: lahko bi se izkazalo, da tole pred nami ni izvirna stvaritev, pač pa prevod brošure, ki jo je k nam poslala kakšna meni neznana sekta. Bi v tem primeru nauk zgubil kaj svojega resničnega čara?

Kot sem zapisal že v začetku: ko bo vse skupaj pred vami, bo skrivnost morda že razrešena.

* Še preden sem tekst oddal, se mi je posrečilo priti v stik z enim izmed avtorjev, s tistim, ki je dal tekstu dokončno podobo. Očitno mu ni do tega, da bi navedli njegovo ime: stvar naj govori sama zase. Sicer pa je potrdil, da bo tekst izšel še letos pri Celjski Mohorjevi družbi. Ničesar nima proti objavi.

Svetloba v temi doni kot jedro črnih dni,
tam so v množico vpete sanje in
prečudne so prepletene vrvi.
Vdihnili je vihar podobo,
zakleta, nema zdaj v vetru šelesti,
pod njeno nemo grozo se spreha pajeke,
tisti, ki mu ni žal sledi.
Črn in prepreden s tančicami prerokov,
sede na prestol, ki je brez začaranih
urokov,
da pod njim se trese svet iz sanj in
prečute so noči njegov pristan.

Deklica spoznanja se spet čudi,
roke vije, oči nesrečne noč ji spet zalije,
pod njenim telesom tli pepel,
ki je iz gline kakor vrč, ki
v njem vihra neskončni spev.

Drugi mahovnatij sij dneva
je potonil v morje in čeri,
da pod njim se sekajo poti spoznanja
in podaja roke čudna senca iz globin.
V naročju mu zdaj raste trava,
lase izpira otok in pristan,
telo je kot zasanjana daljava
in nihče ne podari mu več iskanj!

Pesem ti pojem,
iz črne vode se sliši glas,
pod njeno gladino in belo meglo
pa meni v obraz se sveti
luč in tuje telo,
pesem ti pojem,
podoba posodim,
da iz megle si obleko zašijem,
iz tvojih dlani odejo zagnem
na golo telo, kjer nimam več
sonca.
Tvoje so sanje in vodni pristan,
pod tvojimi jadrji sem ptica in
pregnana zver iz rajskih poljan,
tu je nemir v krvi doma in
pod njeno svetlobo se skrije
dan, ko veter rojstvo spozna.
Nimam vrat, ki bi vodila
na jaso steklenih zaplat,
lomi se steklo in potok temni,
ko obrneš oči,
da te luč ne oslepi!

Pesem ti pojem,
iz gorske vasi, da iz njenih
boš gozdov spoznal moje sledi,
kjer so stopinje v snegu in mahu
kot sonce in greh,
da boš zajel iz stelje gorate
poslednje odseve
mavričnih zvezd,
kjer spiwa kot eden na kamnu iz
črnega zlata,
sanjava jutra, ki so daritev in
kletev jantarnega boga!

Pesem ti pojem,
iz hiše kamnite doni,
karminasta barva so njene oči,
in
vrata pahljača za vstopajoče
sanje in tvoje dlani.
Smrt je odprla večni predal,
da bi skrila sanje iz hiše
in zahteva daritveni žar,
da bi te skrila pod steklene kaplje
in mrtvaški prt.
Odpri oči — hiša je sled,
po kateri spoznaš, kam vodi
labirint zvezd.
Tvoje telo vihravo in nemo
se vidi v senci hiše kamnite
kot drevo, ki ne upogiba se
pred vsako zvezdo sanjavo,
le kleče spoznavaj dni,
dni, po katerih hodim kot senca
in prosim za nedra kamnita
da lahko pred hišo klečim.
Pesem ti pojem,
pesem, ki nima glasu,
v veter te posojam, da videl
boš cesto pred menoj.

Sonja Koranter

POD HIŠO PLETENO

... igla srebrna, ki plete spomin!

Spoznali sva se, moja senca
in jaz —
pod drevesom je sedež,
kjer sva bili čas,
v kutanji iz meda in
pleteni košari sva
igro začeli,
spoznavali svet,
sonce ogreli —
za morjem pa ptič,
lastovica bela
leti kot vihar in
požira ognjišča dogorela.

Spoznali sva se —
moja senca in jaz,
ko sva z roko segli v lase
tujcu prepoznali obraz,
njegove strasti so
meglo odgnale,
črne obale so senco
v jadro vkovale.
In sva odšli,
po stezah in kamenju
po praproti in zimi,
in dolgih korakih sva slišali
ime, ki nikdar več
med nama ne prezimi.

Moja senca in jaz,
sva tujki in sestri
najine spomine spleta čas
v jato ptič, ki jim nikdar ne
spoznaš njihovih navad.

... je prišel iz bele globeli,
posejan s kresnicami in dnevi,
tisočkrat je megla zajokala in
pred pragom tujim odložila breme
sončnatega prta.
Tam je v klopčič zvita legla
v črno ruto odeta,
izjokanih oči in rok kot nebesni obok,
deklica spoznanja in njena bela
senca je oddajala kesanja.

Med prsti se je med cedil in
med oči je legel mrak,
tam pod njenim telesom je bog
igrivi
pozabil klopčič dneva in začetek
sanj.
Ob potoku je noč razbila,
njegovo senco je razdala za
dekliški jok in
pregibala je tuje prage,
da bi iz moke in krvi stkala
svoje čarne zanke.

Prvi mahovnatij sij dneva
je odplaval pod gore in
tuje roke so zapenjale steze,
kjer so stopinje odsevale tujčeve noge.
Njen je mah kot postelja iz zvezd,
črna, zametna je prepletena z goro
in pod poljem tujih rek,
pod njenim se telesom kres prižiga
in ogenj v mahu je spomin in
kri, ki teče kot presekan veriga.

... je pajek, ujet v mreži lastnega odziva,
pod očmi mu plete tuja roka mrežo in
pod njegovim telesom se utaplja
veter v lesketajočo režo.

... roke
čudno se prilagajo temi
in telo odseva le zračne viharje
mavričnega morja!

Pesem ti pojem,
iz gorske vasi, v njenih nedrih
se skriva poletje in prečudne noči,
sanje ti posodim in telo prodam,
zajel boš iz vode bistre,
kjer sva doma, moje sonce in jaz,
pod njegovimi rokami čutim
tvoj obraz —
in telo je kot postelja in smeh,
da zgubim se v valovih prelestnih rek.
Tam je pesem in jutro doma
tam se spremeni iz sanj podoba
kot namen črni iz morskoga dna,
in tvoje so sanje le mir in nadir,
prečudna je noč spoznala gore zaklete
nemir!

— — —

Pesem ti pojem,
sklenjenih rok in mokrih las,
spletena s soncem in dežjem
v kamniti obraz,
da hodiš po njem in preklinjaš telo
ki je spoznalo veter in zemljo
cvetlično, ko je taval brez oči
z vrčem po vodo.
Razbita in nema zdaj hiša strmi,
nima več vrat in okna podrl
je vihar sončni na pragu noči.
Na oltarju kamnitem se senca
odmika, spoznala je jutro zakleta,
odhaja za soncem v gorata skrivališča,
kjer ne bo vidna in ne spoznana,
da bi lahko še kdaj meni prerokovala.
Nimam telesa in ne več moči,
da bi zajemala iz hiše,
prosila za dež in darovala seme
ognja na preroško ognjišče —
le telo, ki je obhodilo zemljo in
pusto in golo prosi za življenja vode,
se odmika iz rok in gajevo pomladi,
kjer so spleteni v vrvi neskončni gaji,
da po njih so stopinje kot med in
prelestna boginja se smeji na
strehi iz kamnitih zvezd.

Pesem ti pojem,
iz gorske vasi, pod njeno košato odejo
se vidi smrtni dih, kjer sva bila kot
jantar in sneg podarjena neskončnosti
in vklejnjena v njen breg.
Zdaj je ta pesem le prošnja, ukaz —
sledi njene je zabrisal prerok,
ki odejo in sneg je odnesel v drugo vas!

MIHAEL CENC

BABCI, LEDRARJEVI ROZALI

Rozala so bili sveta žena.
Rozala žebraj za nas.
Škroflast život je klečalnik krivil,
prsti so ji v molitvi trdili.
Svareče bog dviga roko
za belimi oblaki je njegovo oko.
Zato žebraj Rozala.
Bili so pri prvi
pri vmesnih in zadnji maši,
duhovnih vajah, šmarnicah in litanijah.
Skozi tresoče prste so drsele jagode
molkov iz Brezij, višarskih paternoštrov
in roženkrancev od Marije iz Podgorij.
Rozala so bili sveta žena.
Rozala žebraj za nas.
Rozala na krvave klobase, mauželne,
tukej pa je zelhana krača,
od konija in zaseka.
Rozala so pridno žebrale
včasih kakšen kos mesa prodali,
molitvene bukvice, svečnike,
sveče in svetinjice
na cerkvenih sejmi kupovali.

Rozala so se grdo ukirili,
na ozkih koščenih ramenih
so hud greh nosili.
Rozala niso mogli biti
Marijin ud belih Kristusovih nevest.
Rozala so neomožena,
pankrti od enega Rudolfa
iz Železne Kaplje rodili.
Zato molh Rozala,
moli, da se boš spokorila.
Rozala so bili sveta žena.

Za vsak god, so od sina — Rozalnjaka,
jugoslovanskega državnega poštarja,
židano gadrcu, šivane tople punčše,
in firklc tapravga kofeta dobili.
Kofe je na Kranjskem dober kup.

Rozala so bili sveta žena.
Na belo obajsnih stenah
so sveti pildi.
Ožarjeno, prebodoeno srce Jezusovo krvavi.
Za okvirji krancelci svetih podobc,
kot glorijska božja
okrog angela varuha, Marije device,
Jezusa Nazarenskega, Višarske Marije,
Franciška Asiškega.
Rozala žebraj za nas.

Rozala so bili sveta žena.
Ko je skozi mala okna
v izbo zlezel mrak
sta se oglasila hkrati,
zvoni od svete Jedrti
in s klečalnika avemarija.
Na oltarčku večna luč.
Medeninasto razpelo,
Devica iz belega porcelana
in dva kositrasta svečnika,
na vsakem dva zlobna zmaja.

Skozi otrdele prste
so kapljali neskončni nizi
jagod rožnega venca,
skupaj z njo, nevidno počasi
iz teme v svetla nebesa.
Rozala žebraj za nas.

Rozala so bili sveta žena.
Oprosti vnuku, da ne ve,
kje si se umirila.

Rozala žebraj zame.

GNOMON JE KRI

Ne trebi pod grmom
zimzelenega češmina.
Plod, rdeča kaplja
pod listnim baldahinom.
Tisoč trnov,
tisoč azimutov.
Kronos si je iz njega
stkal dva gvanča.
Iz trnov enega
iz plodov škrlatnega.
Je napisal, nesmrtnik
na očetovo jutranjo zarjo,
neskončno vrsto števil.
Ni časa brez štetja.

Lepa je sestra Rea,
orgazme ji prešteva,
z njo nove bogove spočenja.

Obsedeno išče sovražnike
in žre svoje otroke.
Še dandanašnji
se čas hrani z nami.
V monotonem ritmu kronometra
kaplja iz rane,
ko s srpom skopil je očeta.
Maščevalna kri — Erinije —
spere roke omadeževane.
Kri naj bo smisel reda.
Vztrajno dežuje,
nazaj v pračasno lužo Okeana.

Kri se druži v tokove
nesmernih, brezbrežnih rek.

Vse se meša kar povprek,
ni gladine, ne dna,
ni levega, ne desnega brega.

Čudno tiha pada
iz sebe v sebe tvar časa
v curku peščenih,
s sencami sončnih ur,
z znamenji luninih men
in koledarji digitalni Kronos.

Pada iz v brezno Okeanos
za gradivo labirinta novih sten.

Celo dvoilični Minotaver
je v njih zgubil smer.

Ne trebi med trni
zimzelenega češmina
brez rokavic.

Marinka Uršič

KAJ PA JE ENO ČLOVEŠKO ŽIVLJENJE?

Kaj pa je eno
človeško življenje?
Morda vzdih večnosti,
morda melodija:
en dan —
ton, ki izzvni v mrak,
eno leto —
akord za poskušnjo,
eno življenje —
majhna simfonija.

ROBE, SVET SANJAV

Ušla sem svetu neznank
sem, v vzhodje Karavank,
v Robe, v svet sanjav,
ki mu še nasproti alpski svet,
ves ponosen in bahav
pošilja prek doline lep pozdrav.

O Robe, jesen vas je ogrnila
v zlato, brokat in škrlat,
pesem zvoncev se je razlila
od črede, prek jesenskih trat.

Kot vetrč jesenski
nemirna misel je moja
ki od lepote do lepote do obzorja sledi,
a duša, ki skoraj ne najde pokoja,
kot miren, sončen je pašnik,
ko se mi v Robeh spet umiri.

POLETJE ZA ZAVESO OČI

Zazorele in zadehtele
so trave cvetoče,
korak samogibno
v njih se izgublja,

grem, kamor se
srcu zahoče,
predana sreči,
ko me poletje poljublja.

Milo pesem gozdov,
skakljanje gorskih brzic,
bučanje hladnih slapov,

vse sončne livade,
vse vonjave poljan,
in poletno nebo
in usak sončen dan,

vse bom shranila
v odprto srce,
vse, prav vse

bom skrila v misel,
za zaveso oči,
vso žarkobo poletja —
za mrke jesenske dni.

Milodar Zevnik

PESMI

Nekega dne bo pustila nepodpisano
pismo na mojem oknu.

Njene stopinje bodo šle nezarisane
v tlaku v neko drugo mesto.

Za njo ne bo ostalo nič,
niti prah, samo spomin.

Vse se bo končalo, kar je
bilo nekoč tako neminljivo

in ko te bodo pripeljali gor
se bo bog smejal izza zaves.

— — —

Zjutraj se zbudim na tleh;
že zdavnaj se je dan začel,
bogve, kako dolg bo še.
Rekel bi: v obraz z obrazom,
če bi bila moja draga,
toda bil je moj najljubši pes,
zato lahko rečem:
v obraz s smrčkom s
svojim najljubšim psom.

Da ti nekdo ukrade tvoja
lastna čustva, je, kot bi ti
nekdo ukradel tvoje srce,
tvoje življenje.

Da se ti je strgal, ne rečeš takrat,
ko že cel dan treš orehe nad prepodom,
ali ko streseš zadnji prhljaj
s svojih las.

K vragu!

Pesem je par pogrošnih besed,
iztrganih vsakdanjosti, bi rekel,
menda napisanih v jeziku srca,
menda pa nekaj mečev zadržanih
v mozek našega bitja.

— — —

Kri,
dež
lije.

V dežju,
na tlaku
sled krvi.

Toliko besed
je ostalo neizgovorjenih,

toliko stvari ...

Dež,

prazno je
vse,

tiho,

le veter
zavija,

bolečino
v globine
izpira.

— — —

Branko Slanovic

Le sedemnajst jih je ostalo

Smrt 3. bataljona Prešernove
brigade 15. decembra 1943
na Pokljuki

Če bi pozabila zgodovina
zanamcem sporočiti kdaj,
ko bo tu le razvalina,
o čem ta kamen priča naj —
takrat obrni te strani:
v njih boj, trpljenje, smrt,
krvava grobnica gori
in zima tke mrtvaški prt;
izdaja v ognju nemškem sika,
v njem tretji bataljon umira —
a čas določil ni sodnika,
čas spomine le požira ...!

V zimskem jutru morje megleno
pokriva Bohinjsko dolino,
skoz njeno valovje, v reber sneženo,
kolona le utrujena moti tišino:
gazi sopeč v jutranji somrak,
ki v sončno se jutro spreminja,
da borcem poživilja utrujen korak
in misli težke jim razblinja.

V snegu blešči se modrina neba,
poključki gozdovi in kristalni belini,
sklonjeni, tihi, pod težo snega
kolono prikrivajo v snežni ravnini;
Goreljek — tja uprte so trudne oči,
tam Lovčev hotel, tovariši v njem,
tam konec je mučne poti
in čaka jih topel sprejem ...

Ob toplem obroku opoldne mineva
in šale obraze borcem vedrijo,
sonce jih toplo na snegu ogreva,
dimni oblaki v nebo se gubijo.
Nad streho hotela; v tišino ovita
je zimska idila petnajstega dne
v decembru leta trinštirideset:
nihče ne sluti, da v tej lepoti skrita
smrt pohlepno steguje koščene roke —
pot izdajalec ji kaže preklet ...!

V zgodnje popoldne preveša se dan,
Pokljuka se v belem opoju iskri.
Na nebu azurnem — kako si krasan,
oj, Triglav, moj dom — ko v soncu žari ...!
V tišino to odjekne puškin strel —
v hotelu borci stiskajo orožje svoje,
od zunaj kroglice sikajo v hotel,
pred njim, v čeladah nemških, poje
borcem smrtno pesem Fricev truma ...

In — partizan ne da si vzeti
zadnje, kar ima — svobode in poguma:
po njih udari, noče še umreti!

Preneki Nemec plača to krvavo;
žal, redko le kateri partizan
z izpadom reši svojo glavo —
brez vodje, vsak se bije sam ...

Komur uspe, prebije se po mehkem snegu,
med rafali, tja, do štaba, v vili mali,
onkraj hriba. Z njega vrha, v belem bregu,
le bojev peščica ščiti z rafali
tovarišem svojim, v hotelu, izhod,
s štabom na čelu, druga peščica,
Frice razredči, hromi njih pohod —
le hip — za hrbotom, v rokah Frice,
strojnice regljajo, borci krvave:
k tovarišem, vrh hriba, po gozdu belem,
med smrekami stoletnimi, hite
na pomoč, v hotelu borcem preživelim ...
A, glej, okrog hotela zid teles
do zob oboroženih Nemcev,
včasih ročna bomba udari vmes
in zvrne marsikteri se zelencev ...

Le uro od Goreljka se mudi
dobro oborožena partizanov četa;
nihče z Goreljka ne pozna poti
od njih. Pa, kaj, ozračje polno je trepeta,
do tja prodre gotovo bojni hrup
in četa na pomoč jim prihiti ...!

Čakanje je zaman, zaman njih up —
nikjer nikogar od nikoder ni ...!

Čas v večer preveša mučni dan,
krvavordeče tone sonce,
vrhovi Julijcev žare in bojna plan
v mir dražje oklepa borce ...
Teda, vrh hriba — borcem diha zastane —
pok pritajen v zraku in vršanje,
na hotelski strehi ogenj plane:
mar je to resnica ali težke sanje?!
Iz nemških minometov bruha smrt
ognjena,
hotel leseni plameneča je grmada,
snežena plan vsa rdeče osvetljena —
nihče ne preživi izpada ...
V pekel krvav se boj spreminja,
obup le borcem daje še moči:
zavest, da v boju bataljon izginja —
sam, zgubljen, brez pomoči ...!
Nad njim le grobnica goreča
izdajo podlo osvetljuje,
v njej telesa borcev, ogljeneča,
v pepelu svojem pokopuje ...

Ognjeni žar ugaša, moč temni:
nad tretjim bataljonom, temen pajčolan,
se sivočrni dim čez belo plan vali
in tone v noč, izginja v dan ...

Goreljek le, Pokljuka bo ostala,
v decembru sneg se vrne, zima,
z njima bosta večno varovala
spomin krvav, ognjen, ovit s tenčico
dima ...

Marija Robič

DALJAVA:

Daljava v daljavi se je rodila,
v njej nekoč se bo izgubila

LETI, KAJTI JAZ NE MOREM

Prijelo me je!
Vrgla bi skodelico skozi okno,
skoz mrzlo šipo,
skoz okvir lesen v srebrno noč.

Leti, skodelica,
leti v mojih mislih,
razbij obraze,
razblini svet,
Poleti pod nebo nad packe majhnosti.

Ne misli, kaj potem bo,
ko na zemljo zopet padla boš.

Ti le kriči,
kričal bi moj glas.
Tepi,
tepla bi jaz.
Leti,
kajti ne morem jaz.

Prsti so se pokrčili.
Skodelica je ostala na mizi:
mrzla, bela, s črnim robom,
polna hahljajočih se hrušk.
Ostala je tiha žalost,
praska na malem srcu,
ki bo ostala kot brazgotina —
črtica spomina.

KATASTROFA

Veter žene nas,
Nihče se ne ozre;
zorana zemlja ostaja:
neplodna, sama ...

POPOTNIK

Popotnik;
na hribe,
v doline,
skoz mesta
v kotline.

Pred njim tema,
za njim tema:
le svetel trenutek resničnosti.

Ozre se.
Hoče nazaj.
Vrača po isti se poti,
nikoli,
nikoli nazaj,
Vedno gre le naprej,
naprej le
v čas,
ki meja je vsega
minljivega.

Ničesar več
ne prikljče nazaj,
razen spominov,
ki vedno bolj blede
in z njim zbledi.

MINLJIVOST

Danes je danes,
jutri bo jutri danes,
a že pojutrišnjem bo včeraj.

Stiska me,
mori
pričakovanje novega dne!
Skrbi, iluzije
pojutrišnjem bodo le še
spomin na relaciji:
sreča v nesreči,
nesreča v sreči.

Franci Tušar

ZAKAJ

Ko gledam v odprte ti dlani,
se mi zdi,
kot da listam strani.
Vsaka stran
za en dan.

Med prsti mi listi šelestijo
in dnevi bežijo.
Povej mi, zakaj
teh listov ne da se
obračat nazaj.

VPRAŠANJE

Vse vas,
ki ste na delovni listi,
ker iščete svoje koristi,
vprašam na glas:
Ste še komunisti?

KULTURA

Ta naša kultura
je kot težka gorska tura.
Vzpon je težak,
počasen je korak,
zato mnogo ljudi
ostane na sredi poti,
večina pa obuja spomine
nekje na dnu doline.

POT

Življenje je ozka pot,
polna preprek in zmot,
votlo po njej skoz mrak
odmeva nam korak.

Ni luči na poti tej,
ki svetila bi naprej,
le za sabo brez besed
pušča tanko sled.

Vsi po njej hodimo,
skozi mrak blodimo,
napenjamo oči,
a ne vidimo konca poti.

Zavita v črn prt
nekje nas čaka smrt.
Pot zavita v spomine,
pa slej ko prej izgine.

IZGUBLJENI

Učile bi se sveče,
kako plamen zagori,
nekda tako iskreče
bile so nje oči.

Iskra v čaši ugasnila,
zvočenele so oči.
Od lepote njenih dni
zdaj še sence ni.

SPIRITIZEM

Tišina, mrak.
V krogu sedimo,
se za roke držimo
in buljimo v zrak.
Kličemo duhove, morda
kakega znanega moža ...
Pride še na prvi poživ
možak z očali, siv.
Ničesar še ne reče,
že nekaj peče.
Prisluhni, kdor ni gluha
govoril nam bo duh:
»Skromno vedno sem živel,
a zdaj nisem vas vesel,
imam križ lesen,
prav tak okvir,
šopek odcveten,
samo božanski mir.
Tudi to je prav,
a kdor je zdrav,
drago mojo naj obišče
preden pride na grobišče.
Ko duh izgine,
brž vse mine,
vest nazaj gre spat,
nje nihče
obiskat ne gre.

Marko Kravos

Hej tovariši 83 ali Zakaj sem partizan

Ravno tako vreme je najbolj sovražil. Pa ne, ne vreme; dejal bi — vzdušje, ozračje. Tako neizrazito, mlačno, mračno, ubijajoče, moreče itd. V prehodnem letnem času, med vročino in mrazom; v prehodnem dnevnem času, med dnevom in nočjo, sredine med ekstremi. Ti slednji so ga vedno bolj privlačili. Zakaj neki? Podzvestno je slutil zakaj, pa si še sam sebi ne bi upal priznati. Ali pa ne mogel. Ko je hotel razmišljati, usmeriti rrrrefleksijo (grgrajoči R starega »filozofa« Bizjaka) na nek določen predmet, jo pripeljati do konca, do cilja, do kakršnegakoli logičnega zaključka, postaviti piko na I, se mu je vse skupaj razblinilo, nit sklepanja se mu je pretrgala, konca sta nebogljen obvisela v zraku in zopet je zataval v temi (pregorela žarnica). Občutil je nemoč — ne — brezvoljnost; in vedno je imel občutek, da manjka le tista pika, pičica ... pička pečka — dvoumna beseda: ozek e je kot i, pečka pa je sinomin za pečico, ali pa ne? Pomanjševalnica za peč? Verjetno je (vsaj knjižna) pomanjševalnica prej pečica kot pa pečka. Norma? Slab štos! Nedoroden, abortiran. Pa vendar mora obstajati tudi beseda pečka, v tem primeru bi bil štos le dosleden. Zoprna mu je taka nedoslednost. Tudi v tej megli je nedoslednost. Bodi hladen ali vroč, intakodalje (pljuč!). Kakor kaplja kadar kane s kostanja (divjega?). Niti stopinje se ne slišijo kljub težkim, okovanim čevljem (Made in Italy, Germany); le nekakšno nerazločno in zabrisano sušenje. Ko da bi megla vlažno vsrkavala celo glasove. Saj bi se vendar moral kdaj pa kdaj slišati tudi kak rezek zvok — recimo: »tlenk« (ali kaj podob-

nega) — kovina ob kovino; svinec, medenina (ali kakšna druga zlitina). Koliko še? Devet. Da — osem in eden zase (sic!). Osem za druge — nesebično! Osem: ena, kot nogomet — ne — vaterpolo. Morje megle; kot s Šmarne gore. Hodijo po dnu. S kostanjev — če so to sploh še kostanji — pa kaplja, meži — da, to je beseda! Mez, mez, mez! Kot med v poletni vročini: Kaplja se oblikuje počasi, vleče se, popkovina je vse tanjša, neslišno se pretrže in težka je jagoda ravno tako neslišno udari ob tla. Slow motion. Kot v težkih sanjah — duši te, pa se ne moreš zbuditi. Niti vejice ne pokajo pod stopali. Ali se tudi one že pretvarjajo v humus? Pridite, nevihte ve! Blisk, grom, veter in dež bot bič. Previharm viharje! Ne pa tale neskončno monotoni mez, mez, mez. Kot duhovi — temne sence pred njim in brez dvoma tudi za njim. Duhovi teme, antiluči, Antikristi. Na srečo je s tem opravič že v puberteti, pa vendar — brazgotine. Sreča da nihče ne ve, da ... Nikoli ni imel materinega kompleksa, Edipovega. Telesno je mater celo neustavljivo mrzil. Gnusila se mu je. Ali zato ne mara (pre)velikih joškov? Psihoanaliza. Out of time (kakor zakoga). Mez, mez. Kostanjev med. Značilen, oster okus; ali pa se mu je to takrat le zdelo — ni bil vajen (vsako stvar se nekoč počenja prvič). Sprva mu niti ni bil preveč všeč. Nedorodenost. Vseposod. Vsak poskus samodiscipline se mu izniči. Danes je mogoče to utrujenost; tista svinčena. Svinec v udih, v torbici. Ha! osem: ena. Tako pravijo. Politkom. Bi bil sposoben? Težko. Sicer pa — odvisno od ...

(Nadaljevanje z 26. strani)

lje. Ali pa je res na boljšem od temnih tovariških senc pred njim, za njim (saj za njim mora tudi biti nekdo — nikoli ni maral biti zadnji v koloni)? So oni v svojem zaganjanju dovolj zaslepljeni, da ne vidijo senc; ali pa imajo tudi oni kakšnega prav majhnega črvčka, ki od časa do časa pritaženo zaškripa? Krrrr, krrrr... Neopazno in potuhnjeno, kot če bi zaškrtal sklep, ko preteguješ spočute ude. Ali tako kot škripajo čevlji, novi, bleščeče črno položeni. Take so imeli le oficirji, italijanski, verjetno tudi nemški. Imel jih je priliko videti le nekajkrat, od daleč. Kako rad bi potipal že na videz voljno in gibko usnje, navznoter oranžnorumeneno in še dišeče, prav gotovo. Verjetno iz skladišča, še nedolžni. Zaplenjeni. Seveda pa so rezervirani le za oficirje — naše! Škrrrr-rrip, škrap, škrrrr-rrip, škrap... V ritmu hoje ponavljajoč se preprosti ritmični obrazec; neizprosni ostinato. Nikoli ne zaškripata oba enako, vedno se desni od levega (ali obratno) jasno loči in ko ugotoviš, kateri škrip je od katerega čevlja škrap, točno veš, s katero škrip nogo je stopil škrap tisti (oficir, seveda), ki je čevlje škripškrop nosil. Tako tudi lahko ugotoviš, če gre v korak s teboj in (ali) z ostalimi. Cela neskončna vrsta v korak, harmonija črede, estetika masovnosti; sto, dve, sto, tristo in več nog kot ena. Televizor, na katerem se slika popači in pomnoži osebo na ekranu. Čredni instinkt varnosti, brezmejno zaupanje v množico, v kateri se lahko potulneš, skriješ, pokriješ se z njo kot z idejo v hladni zimski noči, ko iz neskončnih globin sobne teme preže nate nepoznane nevarnosti, ti pa jim ubežiš v toplo varnost volnenga objema. Kako lepa je takale brezskrbnost, neodgovornost, občutek, da nekdo skrbi (tudi) zate, da nisi sam, izpostavljen, nezavarovan, ranljiv; marveč toplopljen v to sivo, enakomerno premikajočo se maso; magno, osivelo lavo. Da; premikajočo se, ne napredujočo. Kdo za hudiča pa ga lahko prepriča, da res napredujejo? Sploh kdo ve, kam gredo, kam so namenjeni, kje je cilj. Sploh imajo kakšen cilj, se pravi — ne tisto daljno, slepeče bleščečo (in nedosegljivo) nitko električne svetilke, namreč dejanski in dosegljiv cilj. Neko mesto, vas, domačijo ali vsaj kako kotanjo, v kateri bi se ustavili, utaborili — seveda ne katerokoli kotanjo, temveč globel Tointo, ki se nahaja tamintam (saj drugače sploh ne bi mogla služiti za cilj). Gluhonočna procesija nemih prikazni; pred njim, za njim (prav gotovo). Mrtvaški marš v tesnobni tišini. Marche funebre. Chopin. Tretji stavek. Tam tam tadam tada tada tadam tadam... Ne gre. Hodijo hitreje od pogrebecev. Vsaj to. Pred njim (in za njim) le obrisi, najasne gmote človeških teles. So to res tisti stari, poznani obrisi; kako naj se o tem prepriča? Podrobnosti se stapljajo v temnih lisah silhuet, v katerih celo človeške obrise komaj zaslučiš. V to verigo je vkljenjen — ne more nazaj, ne levo, ne desno, samo naprej v tempu, ki ga narekujejo drugi, ali nekdo (kdo? drug (na čelu čete). Gmote teles, gmote debel in drev, vse je GM, gm, gmotno motno. Celozvoki. Šumenje, šušenje, šušljanje, kdaj pa kdaj nerazločno mrmranje neke daleč pred (in za) njim. Nobenega izrazitega zvoka. Vse je moreče, lebdeče, latentno; zabrisano zamegljenno, zatemnjeno. Mase, gmote, telesnost teles, brez jasnih kontur. Koliko ur? Koliko že in koliko še? Kdo bi v tej mmmegli in šuššššštenju ttto sploh lahko vedel? Avtoritete? Mogoče komdnt (kot je nekoč videl zapisano na nekih vratih) ali politkom.? Kje pa so? Hladni utopljeni, ujetniki meglenih globin. Tudi oni. Njihova stvar. Moja, njegova, naša skupna stvar. Se pravi tudi tvoja in moja in njena njihova innašavaša in skupnastvarinn... Zopet svinec. V nogah. Ali pa mogoče v čevljih (v torbici ga ne čuti). Čudno, da mu ta vsenavzoča in povsod pronicačo mokrota, zdriz, zdrz, ni še prodrla skozi čevlje.

Tudi kadar so premočeni, se ne oglašajo enako — eden zdriza, drugi zdrza (ali pa obratno). Danes se dobro držijo, pa ne več dolgo, kmalu bodo lepenka in vlažna... kot kajvemkaj že natembomžjem svetu, u. Vlažnir, izvor; ampak brez toplene, zoprno hladno lepko zdrizassvinec v glavi, vekah, valovih rekah sna, spanja sla, poslata sla noči, črn možic, hodi ponoči panimanožic, žica in balet deklet, blede lica strica, dedamraza, brrraza, braza, brez obraza, brez, brrreza, rreza svetlolaska, in brez haska, nibrezhaska (res?), ambicij kres in dr. in mr kr, drrrr, fazani frčijo frrrr (ko-gok!) in frača frči kamen, do nebes (res?). Brezmočni bes. Svinec svinjsko zdeluje ga, v možganih, nogah, bi ga? biga? vruga! zgaga, reče grrr kuže dela, vesela, bela, debela, mehki les kopita konjev do nebes, meglja peklja, ni, ni res! Ni kradel, ne prešušoval, le not ga je dajal, al, au je rekla, kri frči, rjuha japonska zastava in brezmejna slava (Ava! Ava!), pepela kres in kes, kes, kes (zakaj čemu? čakaj zemu? muuu). Kako bi si lagal in spal in spal in... Prevečga sral? Žal! Mama, ne! kasač in dekle — svetnica, ukane pičle kune — mačke ter nune. Vse! Vse! Vse! Insekaj povrh. Vrh? Ne, breg; nateg, nateg, inkotanje polnosranja nežnosanja. Vanja! Vanja! kanja, kača klopotača nikomur ničnevrača. Smeh in greh in smehingreh. Do nebes pekla, krvava sva, krvava vsa inta meglja, meglja, meglja. Kra! Krra! Krrra! Pečka, pička lička mi konjička, mojga tička tasinička, njena rdeča lička, moški joški damski vložki. Srbi Srbi? Kri, luči, blešči, bleščiblešči. Pa fuck in drink in flash in back in bešinflek, drek! Šeee! Šše, šše, ššššššššššš. Veliki vzdih, prazni stih, ihihi liliiliiliili drvi rešilec krvi; ni je, ni! le lačni psi s krvavimi očmi noči blede. Beli ocnjak na vsak korak. Inona primadona, rdečecrna, se debeli in njena koža se beli (Snebuljica noči). Sanja brez spanja, inen indva, oba, oba. Svobodna konkurenca — letible brez vsake sledi (res?) Sence drev, teles, le sonca niinni (nikjer). Temne oči gluhe noči in temnolaska spi, spi, spi. Razsuti lasje sna noči. Včeraj, danes, jutri, vseeno je, ledasevrti! Okrog, okrog, v krog neskončnosti. Ni, ni, ničesar ni (več); ta tabula rasa — prekleta lažnivka nakaza. Proč! Proč v noč! Lok napet, stok deklet. Napet, napet. Le da ne poč. Krak! Zavrt v oblak. Oblaki meglja sna ga obdaja, se vdaja, vdaja, vdaja. Ne! Bóri se, bóri. Borba brez veze? Naj bo. Mora. Brez odmora in brez haska. Idealist, nepopravljiv optimist. Le sanje vlečejo ljudi skozi srnanja, le cilji cvetli, in bogovi. Tak bog je bil njemu njen bok, slok in visok, belina v temi. Belina v črnini in dobro in zlo. Dobrega ni (več), le zlo, preži nanj v tej temi megli, šumšumi in ziblje ga v spanec te temne noči. Ne! Bóri se, bóri! Kot ogenj, kot kres. Carski rez. Zdaj! Drrrrrrrrrr mitraljez, senc več ni, v očeh ščemi. Rafal, ta rrrrrrrafal. Zadet! Topa bolečina. Klecne. Obup in rrrrefleksija. Iz megle se mu reži obraz. Reži se mu, reži, privoščljivo. Stari Bizjak, prav nič spekulativen. In Jožko s tenko, dolgo šibo, voljno, upogljivo, gibko. V majhnih okroglih stekelcih očal odsevajo bliski neusmiljeno regljajoče zveri. Stravinski. In duh po morju in škrrrržati zlati. Divji ples bleščečih senc v megli. Jožko z očali in Stravinski s šibo šiba nežni lok beline boka, ki izginja v megli sivine posteljnine. Chopin koraka svoj mrtvaški marš. Sam. V grlu cmok. Tesnoba, samopomilovanje. Ne! Prezgodaj je še! Kljub črvom, navrtanem telesu. Sence pa le plešejo svoj vrazji ples v istem divjem drrrrrrritmu. Zvok para ušesa. V očeh ščemi. Se rafal res lahko tako blešči? Beli se, beli. Senc več ni. Še vedno ščemi, se zlati in hladna osvežujoča modrina. Izpije jo z očmi. Omotična dremavost se preliva v nastreno zavest. Kar malce si oddahne. Skozi napol odprto okno prodira v brezmade-

žno belino sobe neukrotljiv slap ščemenja jutranjega julijskega sonca. Zlate bleščeče, ki se prebijajo skozi prozorne kristale navpične steklene gladine in za njimi še skozi meglice zaves, se obešajo na trepalnice priprtih vek kot drobne kapljice iz megle (previdno in postopno doziranje tega ščemečega jutranjega krepčila, napadalno pronicačočega v sleherni še zatemnjeni kotiček zavesti). Globok odih. Osvežujoče hladan zrak. Budilka je ravno oddrdala svoj obvezni jutranji obrok. Miroljuben mitraljez. Topa bolečina v roki popušča, počasi se vanjo naseljujejo mravljinci. To se ji večkrat zgodi — zaspi na roki, ki ji otpne. Kakšne sanje! Moreče. In kakšen kontrast s tem baročnim razkošjem opojne poletne resničnosti. Sinoči je legla popolnoma zbita, zdajle z užitkom pretegne spočite ude. V sklepu krene: krrc. Kot daljni odmev. Nov dan, nov elan... (ce(n)zura).

Nenadoma se zdrznem. Namizna svetilka, ki sem jo pustil prižgano, se mi blešči v dremave oči. Zadrema sem na mizi, na odprti knjigi. Pozno je že in danes sem zares utrujen. Bil je še eden tistih neskončno dolgih in izčrpavajočih napornih dni, ki te pustijo popolnoma ožetega, s svinčeno težkimi udi. Globoko in dolgo zazezam ter si z roko pomanem rahlo pekoče oči. Palec na desni solzovod, sredinec na levi. Dobro de. Konec dober, vse dobro. Kar malce razočaran — ta sodobna proza. Povrh pa še takle sončni happy end. Takega nevznemirjačočega branja si zvečer ne bi smel privoščiti; preveč uspava. Pa vendar naj bi me zanimalo. Ali pa je to le vprašanje prestiža, nekakšne osebne napol prisilne naravnosti v vse sodobno? Vprašanje brez odgovora. Misli so tope, onemoglo in brezciljno se vrtijo v krogu. Čutim, kako se pogrezam v utrujenost, tisto svinčeno. Najbolje, da leže spat. Jutri je nov dan, nov elan. Topla volnena opojnost nežno vabi. V negotovost sna in sanj; v mehki objem teme. Vabi, da utonem v nič, v jedrnato polni nič noči.

Marko Kravos, (roj. l 1943 v Južni-Italiji) je predstavnik srednje generacije slovenskih zamejskih književnikov. Dokončal je študij slovenščine in ruščine na ljubljanski filozofski fakulteti, zdaj pa živi v Trstu, kjer dela kot urednik pri Založništvu tržaškega tiska. Piše predvsem poezijo, za katero je pred leti dobil tudi nagrado Prešernovega sklada. Kot pisec proze je manj znan, saj je pričujoča objava novela »Hej tovariši 83« sploh ena njegovih prvih proznih objav.

Pesmi Petra Košaka iz daljne Avstralije

Eden izmed ustvarjalcev v daljni Avstraliji je pesnik Peter Košak. Rodil se je 1943 v Mariboru, sedaj pa že 18 let živi in dela v Avstraliji. Slovenec, ki živi in dela v daljni deželi, pa vendar ni pozabil na materin jezik in domovino, »tam daleč« v daljni Avstraliji piše in ustvarja s polnim občutkom za pisano besedo. Njegovo pesniško videnje ima svoj — avstralski — prizvok, s katerim nas še bolj očara in nam ponuja »prgišče zvezd«, ki imajo drugačen, pa vendar tako domač lesk. Njegova samozaložena zbirka, ki jo je izdal s pomočjo Prahram Typing Service, ima naslov Soneti iskanja. Zbirka je sicer urejena kot celota, pa vendar ima razdeljeno z nevidno črto snovanja drugačnosti, tako po tematiki kot občutkih. Občutek te ne vara, ko prestopiš prag in občutiš prah daljne dežele, spoznaš bitje pesniškega sveta, ki hrepeni, tako po ljubezni kot po življenju.

Izbrala sem tri pesmi. Po tematiki so na prvi pogled sorodne, po občutkih realnega in imaginarnega sveta pa izstopajo — so trije izklesani okruški pesnikovega notranjega sveta.

Prva pesem ima naslov JUTRANJE UKANE je pesem o ljubezni. Morda je ta sonet klic v preživeto ljubezen, v drugačnost in nadaljevanje ljubezni, le da ima motiv, za katerega prisega pesnik, da je pravi — najgloblji in najčistejši. Razočaranja so edina vez in preproga, na kateri moli za kapljice in oblube. Ljubezen je lahko tako popolna, da je nesposobna izdaje, saj je »vitki vrč slabosti in kreposti«, pravi pesnik. Za pesem o njej pesnik ne zamenja vseh trav sveta ob spoznanju, kaj je gibalno življenje. »v izbičanem trstu se jutro dani«, pravi pesnik in spoznanje potiska za nedoločen čas v drugi čas, kjer si bosta lahko dve misli dodajali novih sokov — tistih pesniških in drugih — življenjskih.

JUTRANJE UKANE

Razlile se oči v namizni prt.
Iskal spomin v naročju glin,
brskal v smetiščih lanskim stlin,
še zaoral v svetišča vrt,

do globin, kjer domuje krt;
oglasil nasladni krik se njen,
odbijal in odjekal ves prsten,
svetniški blesk v rakvi vžrt.

Njen stas pojoč je potok:
vitki vrč slabosti in kreposti,
v brezpotni puščavi njen sem otrok.

Pozne dlani izpile očesa strasti,
v trnju pozabe šumi vrelec rok,
v izbičanem trstu se jutro dani.

Druga pesem ALBATROS je nostalgija za domovino, je želja morske ptice po domačnosti domovine in je še več — je želja pesnika, da bi bil kot ptica — svoboden in predan, pa čeprav ima peruti — saj so pravzaprav one tiste, ki ti daljino približujejo. Širina in globina oceana, širno prostranstvo morja, kjer pravzaprav spoznaš, da se ne moreš obrniti čez ramo domov — ta širina je globina pesmi in svet je bližji

prav tam, kjer pesnik spoznava lepoto druge pokrajine. To so večne želje od Dedala naprej, od lkara, ki ima peruti, pa jih zaradi vročine sonca izgubi. Pesnik se približuje soncu, le-to ima mrakoben lesk — približuje se oblakom, pa globočinam — le da je to v duši, v vsakem vlaknu posebej boleče in neuresničljivo. Ta pesem je kot refren ponavljajočih se želja — človeka in pesnika obenem. »Z galebi v Sorrento, / gozdovom v pozdrav in se napili: prav pesnik poje, kot pojo širne globine in dalje, v svet ga kliče mogočnost albatrova

ALBATROS

Zlogujem: al-ba-tros. V središče svoje tišine, kot črv nagibam nad gladino polnočno vabilo. Pomenljiv zlog za ledino: za črva hreščanje, predivo za lačne šoje;

zame pa curki, potešeni v sončni pokrajini.
»St. Kilda, Mentone« — zlogujem v mediteranske zatone. — Z galebi v Sorrento, na krilih neznanke gostine: na serpentino zapet, v galebi

iz zlatih lusk; v zasmeh vsej divjini,
kakor kresnice sreče nad Filipovim zalivom so zaveslaji poredno škropili gozdovom v pozdrav in se napili,
z albatrosi, v Pacifiku — z davnim — »Pacifik« — zlogujem. Dolgujem — so upili.

NEKOČ BO LEPO . . . , pravi pesnik in tak je tudi naslov tretje izbrane pesmi Petra Košaka. Pesem ima že v naslovu veliko željo do domovine, prehojeno pot, ki je bila več ali manj vesela, sledi obujanje preteklosti in še večja želja po lepši prihodnosti. Verjetno se tu pesnik razdaja za svojo vizijo sveta, ki bo, ne glede na zgodovinske okoliščine, imel prostor za vsakogar in kjerkoli. Izpoved ozvoči z melodiko narodne pesmi, kjer je trpljenje in odrekanje vsakdanje opravilo. Pesem je sicer grenka, pa vendar ima iluzijo optimistične prihodnosti, je spominjanje na rojstni kraj, saj je spomin v pesniku pozabil zadnjo kapljo pelina, ki tudi bralca drami in kliče z močjo pisane besede.

NEKOČ BO LEPO . . .

Obračam nazaj se v tisti mračni maj:
v obrazu na ledu škripa trpljenje;
v gozdu zelenje, na tistem pogradu saj,
drobno življenje zajoka v novo ognjenje.

Je noč in mlaj, a jaz se vračam, saj
... smo Gubci padali v obroč
in sanjali, da nekoč doma bo raj,
za vse, na pogradu bo kruhek vroč.

Ko gozdič bo spet zelen
in travnik bo pokošen,
takrat, veš, takrat bo lepo —

Matjaž kralj sedel pod lipo,
v opregi zlati bo jelen;
še čas, predragi čas, bo ves zelen.

Sonja Koranter, oktober 1986

Aldo Žerjal

PESEM

Položil roko sem nad svojo pesem
in dlesen me je zaskelala v novo pesem,
ki je nisem napisal:
preveč tesen, besen.

DUŠA

Pride in takrat razpuščenost otrpne.
V tišanja zloguje; zloga,
kot ljubosumna psica kosti ...
in nič se ji ne more vzeti,
hoče le imeti; naloženo,
založeno, zadelano,
kot je zadelana luknja na dnu,
ki je nihče ne vidi.

ZADNJA PTICA

Bližati se garjavim neresnicam,
ne pomeni odštevati pomladi,
ko so vlažna jutra in nasadi,
udari ptica; saj si zadnja
v vrsti Prepelica.

Sam. Kot tvoj kljunček sem: Prapraptica.

SOBA SMRTI

Ko se razlezejo noči, pride šele tema
in se začne skrivati najlepši del
poti, ki je skrivalnica
in spotoma gradi sita glasbe,
ki je ni; niti za slabo
mero molka v sobi,
kjer so stvari do
smrti.

ZA BOŽJO VOLJO

Za vsako božjo voljo se mu spodnašajo
stebrišča v njegovo;
na ime zagugano od rojstva,
smeh vali v stopnišča moja
... in njegova mati je še mlada,
... v senci skrita s koso ...

V SOBI DALJAVA

V sobi se rodi daljava,
tako močno, da mi da vedeti, da bo Pot
in prav s to besedo mi narica strah,
... norica.

TULIPANI

Paziti moraš in biti pripravljen,
takrat ko so še kaplje v zraku;
ker kadar padajo po tleh,
že rečemo, da je rosa ali dež ...
In so pobiti cvetni listi smeh:
... bolnih nevošljivcev.

LAŽ

Duše rankim led razganja,
slišim pokanje v nočeh,
skozi sita v čereh; so noči samo še spanja,
živi kamni po poteh: da ni res, da ni res ...

Zebe blazne glave v sanjah. V čelih šivi
rišejo zavest:
da je res, da je res ...

Z BOGOM

Če me niti v solzah ne marajo spoštljivi,
ko me kličejo z imeni ničevih ...
Bog z njimi, Boz z njimi.

Z menoj je že bil, je že bil.

Anton Nanut je, čeprav je bilo oblačno in hladno in se je v zgodnji pomladi že večerilo, stal na vrtu skoraj gol.

»Na koncert se pripravljaj kot kakšen bokser,« mu je zaklical njegov sin, čigar glas je komaj še prišel mimo curka vode, ki se je slišal iz kopalnice v Milanovo sobo, kjer je sedel Ben Rabin. Bil je topo zazrt v gramofon in je čakal.

Dirigent Anton Nanut sprva ni odgovoril ničesar, potem se je nečesa domislil in je vzkliknil: »Pri dirigiranju je dosti mahanja, torej ni to nič čudnega!« Njegov glas je bil rahlo prevzet in ponosen, saj bo noč dirigiral Drugo simfonijo Gustava Mahlerja, ki ga, kot včasih, čeprav nerad, prizna, dirigira najraje.

Milan Nanut je bil z odgovorom zadovoljen in je z nasmehom prišel v sobo k Benu Rabinu in ga vprašal: »Bi rad poslušal kakšno glasbo?«

Ben Rabin ga je začudeno pogledal in odvrnil: »Ne; raje se bom malo spočil in zbral.« Tesnobno je odvrnil pogled od prijatelja.

Milan je zadovoljno, rahlo pokroviteljsko prikimal, se nasmehnil in rekel: »Čudno si oblečen.« Ben Rabin je namreč imel temno vijoličasto obleko. Malo je počakal in ker prijatelj ni nič odvrnil, je poprijel: »Simfonija se konča z vstajenjem in vnebohodom!« Mimo je prišel njegov oče in za trenutek pogledal skozi priprta vrata v sobo.

»Danes je dobre volje,« je rekel Milan; »včeraj se je jezil, da na odru nima dosti prostora za pevski zbor!« Nazadnje so se vsi skupaj odpeljali proti mestu.

»Kasnimo!« je rekel Anton Nanut, ko so prispeli pred Cankarjev dom, privzdignil obrvi in dodal: »Še preobleči se moram!« Hitro se je izmuznil in odšel naprej proti dvorani; Milanova mati, Milan in Ben Rabin so se počasneje napotili z njim.

»Tudi Ivan Mrak in Krištof sta tu!« je pomislil Ben Rabin in se zagledal na drugo stran veže, od koder sta se približevala starček s palico in moški v poznih srednjih letih z mladostnim obrazom, ki ga je držal pod roko in ga spremljal. Zdrsnili so mimo pobiralcev vstopnic in odšli sedet na balkon.

Anton Nanutu so se že sredi prvega stavka pojavile na čelu kapljice potu in Ben Rabinu se je zdelo, čeprav glasbe ni poznal, da dirigira dobro. Nekajkrat ga je po hrbtu spreletel celo srh.

Publika je na koncu dolgo ploskala in Nanut se je večkrat vrnil na oder; priklanjal se je, povzdigoval posamezne glasbenike in dele orkestra. »Meni je tudi uspelo!« je zadovoljno razmišljal Ben Rabin. »Prvi koncert, ki sem ga poslušal na lastno spodbudo, mi je bil všeč!« Prej je hodil le na koncerte avantgardne zabavne glasbe. Nenadoma se je odločil, da bo z njimi korenito prekinil.

Začelo se je tako, da so ga na študentskem radiu odslovili in mu ukinili poročila, ker je nekoga, ki je bil tam priljubljen, temeljito in odkrito javno napadel.

Tisti dan, ko so mu dali odpoved, je vseeno nekako olajšano odšel v Plečnikovo restavracijo na kosilo. Znanec je, ne da bi mu karkoli omenil, k mizi poklical pisatelja Tomota Rebolja in Ben se je, sam ni vedel, ali tisti trenutek, ali že malo prej, odločil, da bo pričel delati pisateljsko kariero. Kupil je vstopnico za filmsko uprizoritev

Wagnerjevega Parcifala. Vse se mu je dogajalo nekako samodejno in samovoljno, kakor na vse skupaj ne bi mogel nič vplivati.

Tam sta bila tudi Ivan Mrak in Krištof, ki ju skoraj nikoli ni srečeval, poznal ju je le po pripovedovanju Davida Zaharije Levija. Sedel je v njuno bližino. Kot je bilo že rečeno, je že z golo zunanjo podobo v vijoličasti obleki vzbujal pozornost in s tem, ko si je prizadeval pokazati, da ju posluša, se je ta občutek še povečal; imel je naprej pomaknjeno koleno in je od strani čuječe škilil proti njima.

»Cigarete sem pozabil doma,« je rekel Ivan Mrak in Krištof je vzel cigaretnico in mu ponudil cigareto.

»Ali naj ju ogovorim?« se je spraševal Ben Rabin, vendar tega ni upal storiti in je obsedel na mestu.

»Treba bo oditi v dvorano,« je rekel gospod Mrak in s Krištofom sta počasi vstala ter šla proti vstopu. Ben Rabin se je zdramil iz navidezne zamišljenosti, pohitel naprej, da ju je prehitel; nato je upočasnil korak in kakor hodi David Zaharija Levi, šel

do mladeniča, ki je razdeljeval programsko listo. Tam se je hitro ozrl in opazil, da je pogled gospoda Mraka počival na njem. Spreletelo ga je nesluteno zadovoljstvo, a tega ni hotel pokazati, zato se je hitro spustil v parter. Sedel je in se zatopil v spremno besedo k Parcifalu v programski listi.

Prišel je napol plešasti moški z otroškim obrazom, z njim je bila neka ženska, in sedla sta eno vrsto za njim. Moški ga je zmotil iz zatopljenosti in ga pozdravil.

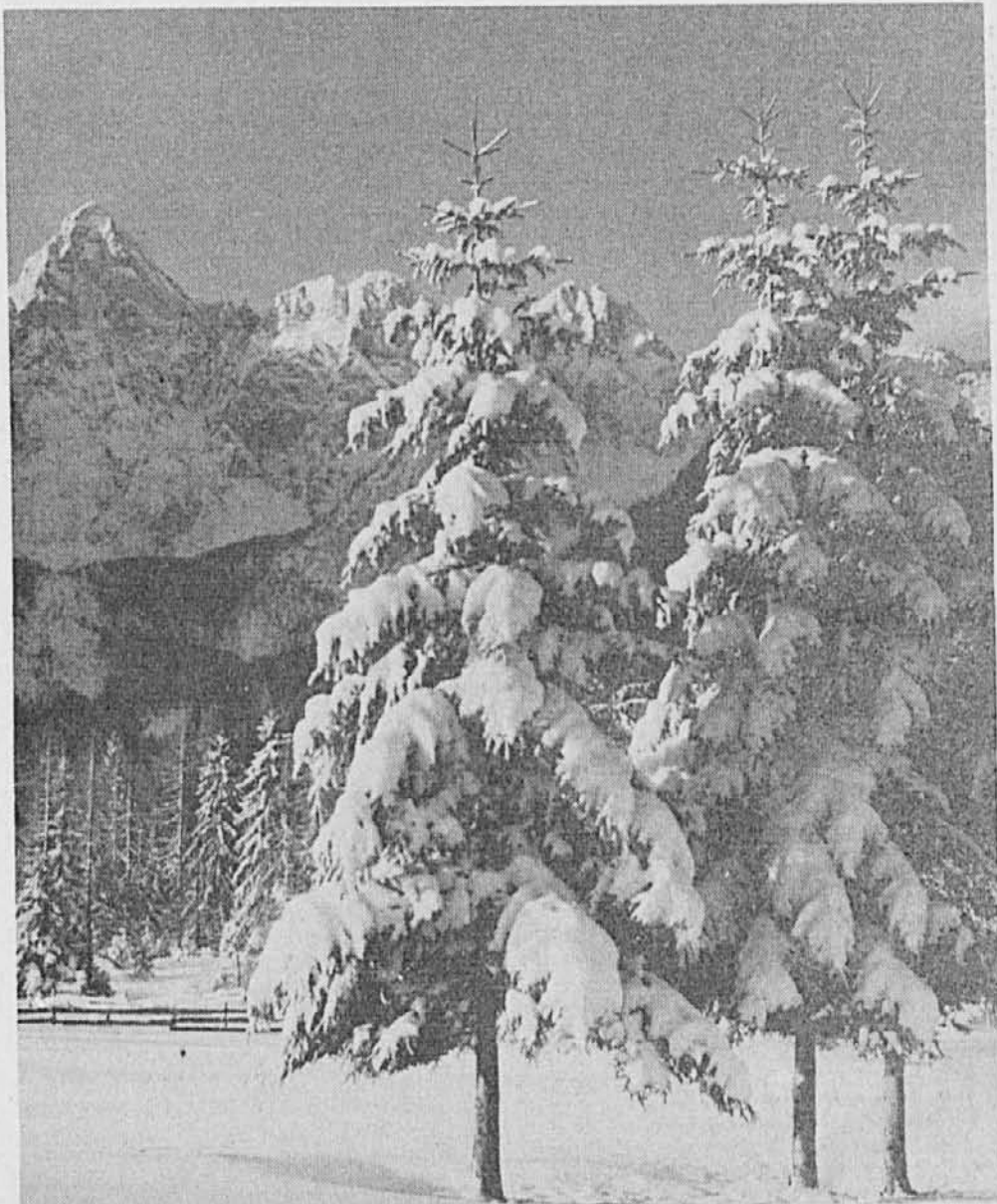
»Barnabas!« se je veselo začudil Ben Rabin in vprašal: »Večkrat zaideš na takšne prireditve?«

»Ne! Čisto slučajno sem tu,« je z nelagodnostjo, ki jo je zaradi ženske prikrlil, odvrnil prijatelj Barnabas. Predstava se je pričela in Ben Rabin se je s pričakujočo radovednostjo, ki je skrivala popolno nepoznavanje Wagnerjeve glasbe, zagledal v filmsko platno. Med odmorom je vzpostavil stik z Ivanom Mrakom.

Sedel je zraven njega, tako da je v vrsti foteljev pustil med njima prazen prostor, in nekaj časa gledal in poslušal, kaj se pogovarjata s Krištofom. »Vzpostaviti moram most!« je pomislil in v mislih nekaj iskal; dokler nenadoma, kot bi ga vodile skrivnostne sile, ki so vedele za pot, ni našel. Sklonil se je bližje h gospodu Mraku in z različnim, globokim glasom poprijel:

»Mi lahko poveste...« Nekoliko je počakal, da se je starček obrnil proti njemu, predno je nadaljeval: »Kaj pomeni ustreljeni labod?« Starček je, niti naklonjeno niti nenaklonjeno, pojasnil: »Prekršitev prepovedi! Živali ni bilo dovoljeno streljati

(Nadaljevanje na 30. strani)

V Martuljku — foto Jaka Čop

ti! Pronicljivo je pogledal izza debelih stekel očal, in kakor bi mu bilo naročeno, vprašal: »S čim se ukvarjate?«

»S pisanjem knjige,« je s skromnim glasom, vendar ponosno odgovoril Ben Rabin, ki je hotel, da starec zve prav to. Z največjo tankočutnostjo ga je izbral in mu zaupal svojo skrivnost.

»Ste že dosti napisali?« je radovedno vprašal starec.

»Dosti,« je odvrnil Ben Rabin.

»Zanimivo,« si je rekel starec, ga pogledal in razumsko, čeprav bi človek mislil, da razumno, kar bi bilo samo po sebi umevno, dodal: »Boste prinesli pokazati?«

»Bom!« je z glasom, ki se je čutil počaščenega, zatrdil Ben Rabin, in ker je s tem skritim namenom že dolgo prigovarjal Davidu Zahariji Leviju, naj ga pelje k starcu, je vprašal: »Naj spis prinesem k vam na dom?«

Starec se je zdrznil in s pomislekom rekel: »Mar veste, kje stanujem?«

»Z Davidom Zaharijem Levijem bom prišel!« je samozavestno, slep za okolico povedal mladi Ben Rabin.

»Ga dobro poznate?« je previdno vprašal gospod Mrak. Sklonil je glavo, proti licom napel ustnice in skrito opazoval odgovor.

»Da!« je čisto povsem prepričano zatrdil Ben Rabin.

»Če ga res dobro poznate, lahko pridete z njim,« je z dvomom v glasu rekel Ivan Mrak in mu v znak dogovora ponudil roko. To je storil na čuden način; ni je iztegnil predse in je imel laket tesno prižeto ob telo, pomolil mu je samo veliko dlan in rekel: »Na svidenje!« Pogledal ga je s privzdignjenim, odprtim pogledom, ki je bil zaradi debelih očal videti še večji kot v resnici, in čakal, da bo Ben Rabin odšel.

Mladi književnik mu je segel v roko, se poslovil in šel počasi nazaj na svoje mesto. »Kakor bi me hotel potegniti k sebi na drugo stran prepada — tako mi je podal roko!« je pomislil in dogodek poizkusil še bolj razčleniti. »Kakor bi me bil voljan potegniti k izbrancem! Potegniti v višje jezikovno občestvo! Višjo jezikovno skupnost!«

David Zaharija Levi ga ni hotel peljati k Ivanu Mraku in tudi, kje stanuje, mu ni hotel povedati; rekel mu je: »V to se nočem mešati! Na ulici je slučajno nekoč srečal Kristofa in ga prosil, naj mu pokaže, kje stanuje starec.«

Slikar se je sprva prestrašil, kakor bi mu hotel nekaj vzeti, šele ko mu je povedal za kaj gre, mu je pokazal naklonjenost in mu je bil takoj pripravljen pomagati. Dobrodušno se je smehljaj in ga je sprejel takoj za svojega znanca, čeprav ga je ogovarjal z rahlo tesnobno resnostjo, ko sta šla po ulici.

Povzpela sta se po kvadratnih stopnicah v drugo nadstropje stare ugledne hiše in vstopila skozi velika hrastova vrata. Benu je najprej padla v oči velika freska. Kristof mu je rekel, naj sede. Tam je bila predsoba in hkrati sprejemnica. Pri mizi ob steni sta bila dva stola in Ben Rabin je sedel na enega in čakal; bil je rahlo napet. Vendar vseeno še zadosti sproščen, da je hotel biti plemenit. Kristof se je kmalu vrnil, se mu pridružil in povedal: »Gospod Mrak obedi, malo bo treba počakati.«

Ko je starec pokosil, je radovedno prišel in odšli so ven na ulico, na dvorišče najbližje, spodnje restavracije. Na stopnišču jim je zastavil pot star majhen pes in Ben Rabin ga je pobožal, da se je sprostila napetost. Naravnost moral je to storiti, čeprav bi se mu ob vsaki drugi priložnosti gabilo, in gospod Mrak, traged, mu je od tega trenutka dalje bolj zaupal.

Kristof ju je pustil sama; odšel je slikat. Stari gospod je pričel prelistavati spis, ki ga je Ben prinesel seboj. Pozorno je prebral prve tri strani, in ker je tako sedel ob

njem, vprašal: »Je celoten rokopis tako močan kot začetek?«

»Na začetku ni močan!« je z vzklikom oporekal Ben Rabin in se začudil; zapičil je v starca široko odprti pogled in ni mogel verjeti. Starec se je previdno še bolj zlagal in poprijel:

»Mislim reči, če je pisan s tako notranjo močjo!« Naravnal je dvignjeni pogled nazaj v rokopis in bral naprej. Bena je tokrat prepričal in potrudil se je čakati potrpežljivo. V resnici mu je verjel.

»Se dobro razumete s starši?« ga je čez nekaj čas vprašal traged, ne da bi odtegnil oči od spisa.

»Ne!« je odkrito odgovoril Ben Rabin in že naslednji hip ga je zadela na enak način povedana pripomba: »S pomočjo ministra za kulturo bi bil rokopis najhitreje objavljen. Ali ga poznate?« Bilo je, kot bi to rekel sam sebi; njegov glas je prihajal od strani in zdelo se je, da ni naslovljen na nikogar. V resnici je pozorno napel ušesa, da bi razločno slišal odgovor.

»Ne poznam ga!« je odvrnil Ben Rabin in mislil, da ga mogoče traged hoče postaviti ministru. Vendar starec ni rekel nič več in je bral naprej. Ko je nehal brati, sta se nekaj časa pogovarjala.

»Tule morate koreniniti!« je poprijel Ivan Mrak in mu naštel nekaj književnikov, po katerih naj bi se zgledoval.

Ko je Ben čez mesec dni prišel k starcu po končno oceno rokopisa, mu je prišel odpret vrata mlad možič. »Z gospodom Ivanom Mrakom sem dogovorjen za sestanek,« je moral pojasniti, preden je stopil od vrat, ki jih je zaslanjal s svojim telesom, in ga spustil naprej. Odpeljal ga je skozi sprejemnico in knjižnico v tragedov bivalni prostor.

Starec je zgrbljen ležal počez na postelji. Rahlo se je privzdignil in ponudil roko. Rekel je, da rokopisa še ni utegnil prebrati, in obljubil to storiti v naslednjih dveh tednih.

»Dobro bi bilo objaviti odlomek v literarni reviji,« je dejal in zadržano počakal; kakor bi se bal mladega Rabinna užaliti in prizadeti; čutili je bilo, da nekaj prikriva, videti je bilo, kako pridruže dihi.

»Tega pa ne maram storiti!« je s preveliko naglico samozavestno nasprotoval Ben Rabin. »Roman ima moč le kot celota!« Ni opazil, da starec nekaj hlini in mu je popolnoma zaupal. Zato ga je traged spet pričel hvaliti.

»V rokopisu je resnično nekakšen perpetuum mobile!« je dejal s privzdignjenim poudarkom in še bolj zvito vprašal: »Poznate ministra za kulturo?« Očitno je nekam namigoval, zdelo se je, da ga bo tokrat res hotel predstaviti ministru.

Pa ga ni! Zvito je spremenil temo. »Vaš rokopis je rahlo pustolovski,« je dejal, potem ko je nekaj časa brezizrazno molčal in prekinil obljubljačo tišino. To mu je dobro uspelo.

»Pa ni!« je vzkliknil Ben Rabin in užaljeno oporekal: »Je iskanje luči!« Ivan Mrak je ublažil udarec, ki mu ga je prizadejal.

»Spuščate se v pustolovščino navznotri,« je rekel. Nato mu je ponudil roko, kar je pomenilo, da se hoče rokovati in da ga odslavlja, in Ben se je poslovil ter odšel.

Doma je legel na posteljo in premišljeval, vtem pa je nekdo potrkal na vrata in zaklical: »Jaz sem, doktor Žilnikov! Prišel sem na kratek razgovor z vami!« Ben Rabin ni hotel odpreti, vedel je, da ga vojaške službe lahko reši le psihiater, ne pa splošni zdravnik. Ni se mu pustil pregledati. »Sam bog mi je poslal znamenje!« je pomislil in s pogledom čisto nehoti počival na knjižni strani, kjer je bila pesem z naslovom: »V molk uklesani.«

»Zdaj je čas, da poslušam kakšno privzdignjeno glasbo,« si je rekel, dal na gramofon Wagnerjevo ploščo in ga vključil. »Velikane moram imeti okoli sebe,« ga je

nekaj zadovoljno spreletelo; »če jih imam, mi nihče nič ne more!«

Vzel je pisalni stroj in vzel šest vabil ter jih napisal. Na eno izmed ovojnic je napisal svoj naslov. Vabila so bila za izlet, o katerem sta govorila z Davidom Zaharijem Levijem. Potem je pričel razmišljati o smiselnosti tega dejanja, ker je iz omare čisto samohotno vzel knjižico o Sifzifovem mitu.

Vabilom je bil dal naslov: Neformalni klub opozicija. »Nič ne bo s tem!« je pomislil. Pisma pa je vseeno oddal.

Ko je čakal na postaji, da bi šli na izlet, nikogar ni bilo. Hotel je že oditi, a tisti trenutek se je le pojavil nekdo — Markus Andrejevič Leonidov. Imel je obvezano glavo. Zadel in zbil ga je neki avtomobilist.

»Tudi meni je bilo zadnja dva dneva to namenjeno!« je vzkliknil Ben Rabin. »Dvakrat so me skoraj povozili! Včeraj zvečer in danes jutraj! In to obakrat na prehodu za pešce!« Zjutraj bi kmalu namesto njega doletelo to nekega starčka; če ga ne bi opozoril, bi ga povozilo. Starček je jezno udaril z dežnikom po zadnjem delu tramvaja, ki je zdrsnil tik mimo njega.

Torej je bil izlet v tistem času v resnici Sifzifovo poizkušanje — Ben Rabin ni vedel, zakaj. Tudi tega ni vedel, zaradi česa mu je traged rekel, naj poizkusi kakšen odlomek svojega spisa objaviti v književni reviji. Predstavil ga je celo enemu izmed urednikov, Petru Kovačiču, ki je bil pripravljen prebrati odlomek.

Nekoč je Ben Rabin odšel na samotni rečni otok in je bral knjigo. Pogled mu je obstal na črni kamnu in pobral ga je s proda in vtaknil v žep. Ker pa je vedno hotel ohranjati ravnotežje, je pobral še enako velik bel prodnik in ga dal v drugi žep. To ni storil čisto slučajno. Ko je pred tem iskal ob reki že nekoliko pozabljen pot, je v grmovju odlomil palico, da mu ne bi zdrsnilo na gladkem kamenju, in takoj je opazil, da ni čisto navadna palica. Imela je v loku navzdol ukrivljeno vejo, ki jo je odlomil tako, da je pravokotno nanjo tvorila ozek polkrog; druge veje je popolnoma polomil in tudi vrh je malo nad pastoralnim lokom odlomil — palica je bila v resnici videti preroška.

Na otoku jo je pozorneje opazoval in zdelo se mu je, da mu je bila podarjena. Vzel jo je seboj domov in jo obesil na notranjo stran vrat svoje izbe.

Kamna pa je podaril Ivanu Mraku.

Peter Kovačič mu je obljubil, da bo objavil odlomek njegovega spisa v reviji, čeprav se mu je spis zdel podoben bolj gradivu za roman kot romanu — kar mu je tudi odkrito povedal. Rekel mu je, naj ga pazljivo ponovno prebere in popravi!

Tako je Ben Rabin s posredovanjem Ivana Mraka prodal odlomek spisa še neki drugi reviji.

Lepega dne ga je traged povabil na uprizoritev svoje drame Beg iz pekla.

»Moja žena je pred smrtjo napravila vse, da me ne bi potegnila za seboj v grob,« je dejal Benu, ko je pred predstavo prišel k njemu. »Takrat sem vsak dan hodil iz mesta v zdravilišče in jo obiskoval. Ona je to znala ceniti! Od tega je zdaj že več kot dvajset let!« Navzroč je bil tudi črnolasi mladenič, ki se je predstavil kot študent književnosti in teologije, in gospod Mrak se je obrnil k njemu in poprijel: »Vašemu znancu pa recite, naj se ustrel!« Vanj je zapičil odločni pogled, ki je hotel marsikaj pojasniti, in je nadaljeval: »To je zanj še najbolje, kar lahko stori!«

»Kaj pa je zagrešil?« je vprašal Ben Rabin.

»Izdajalec je!« je odvrnil traged in namrščil obrvi. »Izdajalec svojega naroda!« Potem je rekel, da hoče biti pred predstavo eno uro sam, jima dal vstopnici in ju odslovil.

Ko sta odhajala, je študent pojasnil, da je izdajalec s svojim imenom podpisal, naj narod zamenja svoj jezik za jezik drugega

naroda. »Gospod Mrak mi je govoril o vas,« je še rekel. »Pohvalil je vaše pisanje, dejal je, da je močno.«

Ben se je prijetno presenečen začudil, se kar malo preveč prevzel in je hotel biti v spremstvu velikega trageda na poti v dvorano. Pred hišo sta sedla na klop in počakala. Potem pa sta se v resnici pridružila tragedovemu spremstvu.

Pred dvorano se je tragedu minister za kulturo zahvalil za vabilo in vstopnici, ki ju je dobil. Od neke je tik pred pričetkom predstave prišel David Zaharija Levi in zaman poizkušal kupiti vstopnico; predstava je bila razprodana. Visoki, tramoviti strop prostora je tiho vpiljal mrmranje ljudstva, ko so sedli ob desno vzdolžno steno. Ben se je zamislil: »Včeraj sem v gozdu srečal čredo in je bila voljna iti za menoj. Prevzel me je občutek polnosti in obstal sem ter se zazrl v rečni zavo. Bil je mir neslepote, mir tišine in bilo je povsem varno.« Pogledal je na oder, če se je predstava že začela, in ker se še ni, ga je nekaj srhljivo spreletelo in je mislil naprej: »Na bregu me je nenadoma prevzel strah in spet so se zaslišali zli zvoki.« Vsaj zdelo se mu je tako. Spomnil se je, da si je potem takoj rekel: »To ni nič! In hudo je minilo. Naučil se je odstranjati vsako misel, ki ga je plašila.«

»Razsvetljenje ni dogodek, ki bi človeka trajno spremenil,« je pomislil, »ampak je le trenutek največjega miru, katerega je treba — če je le mogoče — ohranjati in iz trenutka v trenutek obnavljati — začetni dogodek razsvetljenja je le ključ — to je garanje neprestane budnosti, ki hoče zaspati, a ji tega ne dopustimo in jo iz vsakega novega dremeža zdramimo; ključ, ki je spomin na razsvetljenje in zavedajoča misel — zaupanje v boga.«

Zatem je zopet prišel strah in Ben Rabin se je ena stolu v dvorani umirjeno presegel ter si rekel: »To ni nič!« Naslonil se je trdneje na naslonjalo in se z rokami oprl na stol, ki je bil podoben prestolu. Oblival ga je tih, neprestan veter, krik tišine in luči.

»Hudič ni zunaj človeka, hudič je znotraj človeka,« je pomislil. »Strah, dremež, iz katerega se je bilo treba obuditi k zavesti z znova tekočim prekinjenim dihanjem. Le znotraj človeka ga lahko naredimo nemočnega. Le znotraj človeka ga lahko izničimo.«

Spet se je znašel v dvorani in se zagledal v trdno tramovje lesenega stropa, ki je mogočno vpijalo tiho mrmranje ljudstva. V prostoru je dihala spoštljiva tesnoba. Potem se je predstava le pričela in ljudstvo je zadovoljno umolknilo.

Ben Rabin je pričel pozorno spremljati dogajanje na odru. Kadar ga je kaj premočno pretreslo, se mu je v mislih prikazal poln mesec in ga pomiril. »Hladnost in molk je rešitev!« ga je ob tem vsakič spreletelo. Naslajal se je s samodejnim odgovorom na vprašanje, ki je bilo prisotno ves čas do konca tragedije — Beg iz pekla.

Traged je po predstavi priredil banket in izbrana družina se je zbrala za veliko podolgovato mizo.

»Kakšna se vam je zdela predstava?« je Bena vprašala Reboljeva žena.

»Zanimiva,« ji je zadovoljno odvrnil, »vendar ni podala odgovora. Odgovor si je moral poiskati gledalec sam! Zato je bila morda težko razumljiva.«

»Vam je bila všeč?« je vztrajala gospa Reboljeva in naglasila zadnji zlog.

»Da, všeč mi je bila,« je odgovoril Ben.

»Kako ti je bila všeč?« se je vmešal Tomo Rebolj in priskočil ženi na pomoč.

»Hm,« se je zamislil Ben in iskal pravo besedo, nakar se je domislil in hitro rekel: »Pretrpela me je!«

»No! Če te je pretresla, je dobro,« je pomirjeno dejal Rebolj in do konca spil kozarček žganja. Potem je »strežniku zapove-

»Zakaj raje ne petih?« je vzkliknil Ben Rabin in ga skoraj posmehljivo pogledal.

»Saj jih zmorem spiti!« se je jezno postavil po robu Tomo Rebolj, ki ni dojel pravega pomena besed, in se je izzivalno sklonil nad mizo.

Ben Rabin je vstal in odšel. Zdelo se mu je, da je primeren trenutek za obisk starega književnika Mateja Bora. Književnik ga ni bil preveč vesel, vendar ga je vseeno sprejel.

»Vaš spis bo potrebno popraviti; izboljšati morate kulturo stavka,« mu je dejal.

»Vi ga torej ne bi dali v roke javnosti?« je pogumno vprašal Ben Rabin in hotel izvedeti resnico; pri tem se je ostro zazrl v književnikovo obličje.

»Tega ne bi storil vam v dobro,« je odgovoril in se izmuznil: »Kasneje se boste čudili svojemu pisanju, tako kot sem se čudil jaz sam, ko sem prebiral svoje stare spise.« Malo je počakal, nato je previdno poprijel: »Študirati morate gramatiko in prebirati domačo književnost!«

Ben je pričel obiskovati jezikovne tečaje in se je znova lotil popravljanja romana. Vijoličasto obleko pa je zamenjal s konvencionalno črno. Oddaljen in odtujen se je od ljudi še bolj kot prej. Pogosto je hodil le na koncerte klasične glasbe.

V drugi polovici pomladi je roman ponovno dokončal in spomnil se je Antona Nanuta, kako mu je obljubil, da bo izročil njegov spis svojemu prijatelju Tonetu Pavčku, uredniku knjižne založbe. In odnesel je roman dirigentu.

Poleti je čakal na odgovor in iz dneva v dan je bil bolj šibak. Usoda ni hotela steči. Nekega dne je iz teme h klopi pod ulično svetilko, kjer je sedel, prišel njegov znanec, prisedel in iz žepa vzel kadilo, prepajeno z omamnimi parami, ga pomešal s tobakom in napolnil pipo, jo prižgal ter mu jo ponudil. Sprejel jo je in radovedno pobegnil v opoj njenega dima. Potem je zahteval, naj ga odpeljejo v norišnico. Na koncu so ga stražniki v resnici odpeljali tja.

Tam so ga sprejeli in mu takoj dali zelo močno pomirjevalo, da je zaspal. Ko so ga naslednji dan zbudili za kosilo, je obed zavrnil, potem ga je vseeno pojedel, ko se je še nekoliko naspal. Zamislil se je. »Tukaj sem ujetnik!« si je rekel in se odločil: »To ustanovo hočem takoj zapustiti!« Vstal je in zahteval od človeka v beli halji, ki ga je pazil, naj ga spusti domov.

»Počakajte, da pride zdravnik; poklicaj vas bo na razgovor,« ga je zavrnil.

Prišel je postopati po sobi in je čakal, vendar zdravnika eno uro ni bilo od nikoder. Zagledal se je skozi okno in čez nekaj časa ga je obšlo, da bi skočil skozenj; zad-

nji hip se je obvladal in tega ni storil. »Tako hočem zapustiti to prekleto čakalnico!« je pomislil in se razjezil. Slek je gornji del pižame, tako da je imel život oblečen le še v belo majico s kratkimi rokavi, in ga nemirno zagnal na posteljo. Nazadnje je le prišel zdravnik in poklicali so ga v njegovo pisarno.

»Rad bi odšel domov!« je takoj poprijel Ben, ko mu je bil ponujen stol in je sedel.

»To ni mogoče; do ponedeljka vas ne morem odpustiti,« ga je zavrnil zdravnik in presenečeno vprašal: »Sicer pa! Zakaj sploh hočete domov? Saj ste menda prišli sem prostovoljno?« Zazrl se mu je prodorno v obraz.

»Do ponedeljka!« je pomislil Ben Rabin. »Nikoli! Pobegniti bom!« Obvladal se je in ni niti trenil z očmi; potem je osredotočil pogled na zdravnika.

»Poslušajte,« je rekel. »Sèm sèm res prišel prostovoljno, vendar zgolj zato, ker sem bil popolnoma omamljen; bil sem zapeljan. In zdaj, ko sem pri polni zavesti, hočem ta kraj takoj zapustiti!« Hotel je ostati miren, čeprav mu je to komaj še uspevalo.

»Posvetovati se moram z drugim zdravnikom, ki vas je sprejel,« je zadržano dejal zdravnik in trdneje dodal: »Bomo videli, kaj se bo dalo storiti. Vrnite se v sobo in počakajte tam.«

Ben Rabin je poslušno zapustil zdravnikovo pisarno, za seboj zaprl vrata in si rekel: »Ne grem v sobo, ker jo zaklepajo; počakal bom tule na hodniku. Če me ne spuste, bom pobegnil! Spodnji del pižame je podoben preprostim letnim hlačam in tudi majica ni skoraj nič podobna perilu!«

Zdravnik je kmalu prišel iz pisarne in se zdrznil, ko ga je zagledal na hodniku. Hitro se je zbral in odločno poprijel: »Sklenili smo, da ne morete oditi pred ponedelkom.«

»Se vsaj lahko malo sprehodim po vrtu?« Tukaj notri je strahotno zatohlo,« je hitro poprosil Ben.

»Pridite! Vprašal bom, če gre zdaj kdo ven. To bi se dalo urediti,« je rekel zdravnik in ga hotel spraviti nazaj na zaprti odelek. Ben Rabin se je naredil, kakor da mu sledi, zadržal korak pri stopnišču in neslišno, hitro zdrsnil po njem iz drugega nadstropja na dvorišče. Stekel je na ulico in čeznjo po že izhojeni stezi v gozd. Tiste kraje je dobro poznal in se je, nekoliko vznemirjen, ker je mislil, da ga bodo morda zasledovali, napotil domov. V vročem, žgočem soncu je čutil svobodo.

Doma se je znova najprej temeljito naspal. Prebudil se je sredi noči in prešinila ga je misel: »Ljudje ne razumejo iskalcev luči!«

Nataša Trnovac

PESNIKU

Mojemu

Sergeju Jesenin
in Tebi

S prstom
ti bom
napisala znamenje
na ustnice
znamenje parnasovsko
znamenje skrajnosti
znamenje cinično in solzno
S prstom
te bom
zaznamovala z življenjem
da ne bo nikoli več
razmišljal o smrti
S prstom
te bom
najiskrenejše ogoljufala
z brezobličnim znamenjem
(ker ga oblikovanega
nisem od nikogar prejela)
brezobličnost: dotik
S prstom
te bom zaznamovala
a ne naravnost v srce
To ti
to ti če hočeš
oglej si znamenje v zenici
dol bo Mo

S prstom
te bom
osvobodila strahu
kot je Serjožo
stepska padarka
S prstom
te bom zaznamovala
z dvopomenskim znakom
I pomen: enako občutenih
II pomen: raje ne bi povedala
pa ti bom
S prstom ti bom
vtisnila znamenje
na ustnice
na dlan
da se najlaže prenese naprej
pa se bom skrila
naravnost v tvojo pesem
da me vsi vidijo
a nihče ne spozna
pa se bom iz nje
maščevalno
pokvarjeno
rogala usodi
ker ne nosiš znamenja

SALOMINO ZNAMENJE

Vem, vem, če bo to bral še kdo drug razen tebe, bo to prostitutiranje moje poezije.

A to je usoda ženske-pesnika, ki jo moram sprejeti z ljubeznijo

To ni poezija to je agonija migrena paranoja

24 ur deluješ konzumiran v presledkih po 6 ur

kot antibiotik

En dan je spojen z drugim kot deli pahljače — s poželenjem

Želim si te

želim si te

želim si te

Mesec, mesece mi barvaš sanje

Komaj čakam da se utopim v njih

Gola kot resnica teptam neki pesek bičam neko nebo

praznim neki prostor čofotam po neki vodi razpenjena od poželenja vem

pesek nebo prostor voda to si ti

Želim si te

želim si te

želim si te

Kaj je to z mojimi ustnicami

sleherno jutro po spanju pogledam blazino če ni od njih okrvavljena

Nad njimi so čudne bele brezkrvne sence

O razpočile se mi bojo ustnice kot mokre majske češnje

Želim si te

želim si te

želim si te

V vročem vonju kruha zadiši tvoj »Yves Saint Laurent«

Pomislim vpil se mi je v obleko pa se oblačim v obleke svojih prijateljic

praznoverni kot srednjeveška puščavnica

Pred prhanjem dolgo s tvojim očesom poljubljam svoj obraz v zrcalu

nato mi z mojo roko miliš vrat prsi trebuh meča stopala

Tedaj se pod mokro poltjo zavem skritih punktov svoje vrele krvi

Ugriz v jabolko njegova kri na ustnicah meso med zobmi

mi ponuja neznan okus tebe

Želim

želim

želim

Najraje bi te razglasila za hudiča

ker me siliš da dušim glasove svojega trebuha

pa si do bolečine grizem pesti

ker mi jemlješ svobodo pa se zaletujem v predmete kot

v tesno kletko strpana podivjana zver

ker sem se zaradi tebe izgubila med ljudmi pa stresam z grivo kot levinja

Ž

ž

ž

Zakaj si mi rekel naj se odmaknem premaknem malo zatem

ko sem ti govorila na uho (moral si začutiti vonj mojih las in kože)

Ali zaradi tega ker se ti gnusim ali ker sem spravila iz ritma

tvojega sv. Janeza

Iz kakšnega ritma za vruga iz kakšnega ritma

Moja Saloma ima svoj ritem ogrinjanja svojih sedmih tančic

Ž

ž

ž

Kaj to počnem ali bledem jaz ortodoksna devica

Ortodoksna devica ki blede in blazni

gospod usmili se me

Nataša Trnovac je mlada pesnica iz Vinkovcev, dobitnica prve nagrade na Majskih srečanjih pesnikov srednješolcev Jugoslavije v Kikindi leta 1984 in 1985.

prevedel Edo Torkar

IVAN CIMERMAN

POLPRAVLJICA

To minuto
hodiš skozi mojo pesem kot gostja
in me z njo povzdiguješ do trenutkov
ko se resničnost sablja
s tisoči drobnih nedorečenosti
in se bojim zahrepeneti
podoben beraču na pragu jutranjega
svitanja
s polnim klobukom naberačene teme
in črepinj nekih tujih življenj

V kulturnem hramu
obloženem z belim marmorom
dvigaš k nebu
besede in slike in zvoke in oblike
ki so jih premedili duhovi
rohneči skozi srž te dobe
In se vračaš
čisto malo svoja
in vsa od sveta
ki te bo razgrabil
na svoj način

Med urami
pozveneva tvoj glas
kot svetel laser
zaboden skozi ekvator
čist in poodmeven
v dekliški zvenosti

Pripravil sem ključ
da ti odprem davne skrinje
prepolne naropanih
in večnosti iztrganih igrivosti
ker iskalcev je mnogo
in še več potopljenih ladij
brez zlatih palic
ki jih trkajo ribe
z nemimi gobčki
na čela
in jih sprašujejo
kako je na tem
in kako na onem svetu

Ti pa ne veš odgovora
v tebi poljejo polnosti
neoskrunjene
nezbrušen diamant si
ki se boji najditelja

Jaz pa se vračam
z diamantnih polj
malce truden malce bogat
z mislijo na svežo studenčnico
ki bi mi jo natočila
med sive ure
ko mi puščave ne podarijo
kamna za poročni prstan

Izvabljaš mi govorico
tako kleno in dobro
da bi pokleknil
in te držal na močnih rokah
kot hostijo
pred duhovniki
pred žreci
pred žrelom goltne dobe
pred ranjevanji tujih svetlob
pred črednostjo čred
pred žrtvovanji
po katerih
te vetrovi raznesejo po puščavi
kot faraonovo misel

To minuto
zapuščaš mojo pesem
po prstih
tiho
nedorečeno
kot molitev
ki jo zapremo
ujeto v molitvenik
in nas obide
sveta groza
pred popolno odprtostjo duše
v katero lahko vdrejo
vesoljski gusarji

To minuto
na koncu te vrstice
zapuščaš

POLPRAVLJICO

KO PRITEČEŠ V MOJO ODPRTO PESEM

Kadar
se hočeš skriti pred svetom
in pritečeš
prek senožeti
z razširjenimi rokami
podobna razkuštranemu vetru nagajivcu
in se ti iz dna prsi
iztrga radosten klic

se ves vzdrlitel
sklonim nad tvojo njivo
polno kraljevskih klasov pšenice
in na stečaj odprem
vrata v mojo najdražjo pesem
in čakam da me preplaviš
z veletokom raztopljenega smeja

Takrat
dekle
sem največ vreden
kot mož zmožen čudežev
in rojstev v skrhani lupini tega planeta

Iz mene zazveni
tisoče strun
med katerimi spleta sonce
zlatonito pajkovo mrežo
da ujameva vanjo
najtišjo noto najine simfonije

In slišim odpeve
ki bodo zveneli
nad pokrajino
v njenem slušnem prazavedanju
tudi po nori bikoborbi te dobe
izmerjene na stotinke sekunde
tudi takrat
ko me v areni sveta
nabode na temne rogove
pobesneli bik
ki spi v krvi ljudstev
na kakšnem neznanem kontinentu

Dekle
kadar pritečeta
bosonoga ti in sonce vame
si komaj komaj
upam dihati
da ne bi
da ne bi
da ne bi
zbežala iz moje pesmi
če izdihnem

Slavomir Mrožek

Sladka ptica mladosti

Po Tennesseju Williamsu

— Skočil!

Skočil sem. In začuden obležal na tla-
ku: tri stebelca slame v konjski figi tik
pred mojimi očmi, bolečina v bokih. Potem
pa: ali imam še noge? Da imam noge, sem
že vedel; rad bi samo vstal. Tramvaj se je
oddaljeval, bil je že za vogalom in ni več
zvonil, toda predirljiv glas mi je še zvenel
v ušesih. Sem ga šele zdaj zaslišal? Po rav-
nem tiru je tramvaj drsel vse hitreje. Vstal
sem. Praznični suknjič, moj prvi suknjič,
kar sem na svetu, se je ob padcu strgal na
komolecu. Komolec me boli. Kaj bom rekel
staršem? Lelek in Bodzio pa kar nadme:

— Romar, se mi zdi, da pravi Lelek, če-
prav je tiho.

— Neroda, se mi zdi, da pravi Bodzio,
čeprav je tiho.

— Kaj ti je? vpraša Lelek.

— Nič, pravim jaz.

— Pa pojdimo, se že začnema!

In gremo. Zmeraj več je ljudi, samo mo-
ški in fantje. Na travniku cela množica.
Tekmovalcev pa še ni. Ne pričakujemo pa
samo tekmovalcev, vsak čas lahko kdo za-

kliče: Policija! Vse vrši. In prav je tako. Le-
lek in Bodzio sta se nehala ukvarjati z me-
noj, in se lahko brez skrbi predajam svoje-
mu nesrečnemu ponižanju.

Vojna je, jaz pa še iz tramvaja ne znam
skočiti.

To je bil moj prvi skok v življenju in
moj prvi suknjič, kar sem na svetu. Tako
strašno sem se bal, prepričan sem bil, da
se bom ubil, pa sem vseeno skočil. Bil je
Lelek in bil je Bodzio in bila je tudi tekma.
Nista me vzela s seboj zato, da ne bi z nji-
ma skočil iz tramvaja. Nedelja. Na ogulje-
ni travi že pijejo. Enako oguljene litrske
steklenice je prinašal vsakega prvega oče
domov; del plače so poštarjem izplačevali v
žganju. Temu se je reklo deputat.

Tekma naj bi bila ilegalna. Tako kot
vse. Športni klubi in društva so bili prepo-
vedani. Tako kot vse. Tekma torej kot tek-
ma in še več: narodov upor proti okupator-
ju. Zrak je bil gost zaradi strastnega tvega-
nja in strahu, ampak samo mojega. Lelek
in Bodzio se nista bala.

...

V šolo sem hodil mimo klavnice in mi-
mo Mongola. Eno in drugo je bilo skrivno-
stno.

Klavnica — ker se je znotraj zmeraj
kaj dogajalo, česar od zunaj nisi mogel vi-
deti. Samo včasih se je izmed tistih, ki so
se vrteli tam notri, prikazal kakšen v krva-
vem predpasniku. Pa še tisto suvanje va-
gončkov, tovornjaki in vozovi, mukanje
krav, ki jih nisi videl, in smrad svinjskega
gnoja, ki si ga zavohal že od daleč in te je
spremljal, še ko si bil že davno mimo, go-
veji sploh ne smrdi tako.

Mongol — ker je, čeprav je bil Mongol,
stal v nemški uniformi: na straži, tik za
mostom, pri kasarni. Stal je čisto pri miru,
zmeraj. Puška mu je visela preko ramena,
na jermenu. Obraz je imel gladek in negi-
ben, zmeraj. Najbrž so se izmenjavali, am-
pak on je bil zmeraj eden in isti. Nemški
obrazi so si podobni, pa se le ločijo med se-
boj. Mongolski se ne.

Nič ne vem, kaj je mislil, ko sem hodil
mimo njega, če je sploh kaj mislil. Kako
naj grem mimo njega, da ne bi kaj pomi-
slil?

V šoli je bilo zmeraj temačno. Umaza-
no-rumenkasto-temačno. Slabe žarnice so
se umazano rumenile, umazana je bila te-
mačnost, umazanija temačna. Šolo so pre-
selili v to predmestje, v tisto hišo. Preselili:
kot vsakogar, kot vse. Iz preseljene šole
sem se vračal spet mimo klavnice v prese-
ljeni dom. Samo starši so bili zmeraj eni in
isti, čeprav za očeta nisem bil čisto prepri-
čan. Zginil je devetintridesetega, in ko se
je lepega novembrskega popoldneva vrnil:
neobrit, shujšan, v obleki, ki je nisem po-
znal, se mi je zdelo, da ni isti — in potem
nikdar več ni bil tak kot pred vojno.

...

K meni domov je prišel Lelek.

— Ti, je rekel, z Bodziem nekaj imava.

Lelek in Bodzio sta zmeraj kaj imela.
In največkrat nista potrebovala nasveta,
potrebovala pa sta pričo. Ne bom rekel: ob-
činstvo; občinstva sta imela na pretek: vse
razrede, da ne rečem: vso šolo. Pa tudi uli-
co: Lelek in Bodzio sta bila znana v svoji

(Nadaljevanje na 34. strani)

ulici, v sosednjih ulicah, za občinstvo jima nisem mogel biti potreben.

Priča pa je vse kaj drugega kot občinstvo: bolj pozorna je. Mogoče je tako tudi občinstvo, ampak samo boljše sorte? Takrat pa mu ni šlo za pričo, šlo mu je za nasvet.

Bilo pa je takole: nekdo ju je ustavil na cesti.

»Fanta, svoje vere sta, to se takoj vidi. Nekaj imam za vaju, ampak zdaj vama ne smem povedati. Pridita v torek ob šestih na Kazimierzowsko šest, pritličje, pa bosta videla! Zdravo!«

Naj gresta ali ne? Da ne bi šla, še pomislila nista. Lelek in Bodzio že nista bila taka, da ne bi šla. Bila pa tudi nista taka, da bi šla kar tako. Takim, ki so hodili kar tako, so pravili takrat frajerji. To je bila živa beseda in ne iz kakšnega muzeja. Lvovska kultura je bila na Poljskem živa, Bodzio pa je bil naravnost iz Lvova.

— Najbrž ilegala, pa se nič ne ve. Morda pa zaradi klobas.

Prav takrat so odkrili afero: neki domiselneži so delali klobase iz ljudi. Zamisel je bila dobra, ker je trg potreboval klobase, svinjskega mesa pa ni bilo. Za to je z uhančkanjem poskrbel nemška administracija; uhanček s številko na uho vsakega prašiča, registracija za prisilno oddajo ali kontingent. Lahko si klad tudi nasrčevaj, ampak drago te je stalo: lovili so te žandarji, po železniških postajah je bilo vse polno policajev, pa racije po vlakih. Iz ljudi so bile klobase cenejše, pa tudi administracija ni delala težav, pa naj gre, dokler gre! Koliko ljudi je vsak dan izginilo? Če je izginil mlajši — in mlajše meso je boljše — je bilo čisto normalno: padel je v akciji, padel je policiji v roke, prijeli so ga pri delu, odpeljali so ga v taborišče ali pa se je sam kam skril. Krožile so govorice, da delajo mlo iz židov, zakaj ne bi delali klobas iz ljudi? Če so Nemci res odkrili kakšne klobasarje, so to storili iz higienskih razlogov in zaradi reda.

Torej sta tudi Lelek in Bodzio pomislila na klobase in se ob njih zamislila. Po drugi strani pa gre lahko za dober kontakt. S kom, s čim? Prav za to je šlo, da bi zvedela: če bosta šla, bosta zvedela, če ne bosta šla, ne bosta zvedela. Prav zato morata iti. Ne pa kot kakšna frajerja.

— Ti, je hotel Lelek nasvet, kako ti misliš, kako naj storiva?

Zakaj je hotel nasvet od mene? Lelek in Bodzio sta vsak zase vedela več o življenju kot jaz, oba skupaj pa sta vedela več kot vsi, kar sem jih poznal. Vsi trije smo bili stari trinajst let, ampak jaz sem bil ob nju kot dojenček. Godilo mi je, da mi taka dva zaupata, kot da bi jaz imel v glavi nekaj, česar onadva nimata, godilo mi je, hkrati pa me je bilo strah. Kako naj jima zatajim, da se motita! Delal sem se, kot da razmišljam, zares pa sem razmišljal samo o svojem položaju. Nadel sem si moder iz raz in na koncu nisem povedal nič takega, kar bi jima lahko prišlo prav. Toda Lelek ni bil videti razočaran. Morda pa sta potrebovala samo resonanco, kot zmeraj? In končno je odšel.

Že v ponedeljek se je nekaj spremenilo. Lelek in Bodzio sta si sporazumevala, joče namigovala in tu in tam bruhalo v glasen smeh. Bila sta vznemirjena, toda ne bojevniško ali domoljubno, ampak nekako straniščno. Nista mi še nič rekla, najbrž sta uživala v tem, da samo onadva nekaj vesta. Šele ko sta se tega naveličala, sta začela pripovedovati in uživala sta v pripovedovanju. Venomer sta se hahljala, bila sta zadovoljna s seboj in z življenjem: kot junaka, ki sta se odpravila v nevaren boj, pa sta namesto na nevarnost trčila ob malen-

kostno in zelo smešno bedarijo, ki je vredna vsega moškega prezira.

Seveda sta se lotila reči karseda preprosto, zato pa tudi učinkovito in sploh ne tako, kot bi meni lahko prišlo na misel, ko me je prišel Lelek prositi za nasvet. Seveda sta ukrenila po svoje, in še kako! Namesto da bi šla kot frajerja na Kazimierzowsko šest, pritličje, v torek ob šestih, sta jo mahnila že v soboto popoldne. In ne kot frajerja. Ves čas sta vsak zase, da ne bi vzbujala suma in da bi bila pri delu bolj temeljita, opazovala hišo na Kazimierzowski: preostanek sobote in celo nedeljo. Diskretno: zdaj z dvorišča, z vrta, z ulice, od daleč, od blizu, skrivaj, kot mimogrede, kakor je pač narekoval položaj. Okna so bila pritlična, kar je bilo njuni nalogi samo v prid; samo zatemnitev, se pravi: pola črnega papirja, ki je zakrivala vsako okno od mraka do svita, jima je povzročala težave, ampak v zatemnitvi so bile špranje. V nedeljo zvečer, še pred policijsko uro, sta že vse vedela. Da veš, hi, hi, hi...

— In kaj je bilo? sem vprašal, ker kljub vsemu, se pravi: kljub podrobnostim, še zmeraj nisem razumel celote. Lelek me je pogledal tako, da sem se že vnaprej odločil, da se bom naredil, kot da vse vem, tudi če

odgovora ne bom razumel. In odločitev je bila pravilna.

— Buzaranti, je rekel Lelek.

Oberkommando der Wehrmacht pa je poročal o bitki tankovskih enot pri Kur-sku.

Prevedel Tone Pretnar

Leta 1930 rojeni Slawomir Mrozek je eden najbolj znanih sodobnih poljskih književnikov. V mladosti je študiral arhitekturo, delal kot časnikar in karikaturist v Krakovu in Varšavi, od leta 1963 živi v tujini. Piše predvsem družbeno satirično prozo in groteskne komedije, s katerimi se je uveljavil kot eden vidnejših predstavnikov evropske avantgardne dramatike. V zbirki Žepna knjiga je leta 1980 izšel izbor njegove satirične proze v slovenskem prevodu z naslovom »Leteči slon«. Tudi njegove enodejanke so večkrat na sporedu v naših gledališčih. Mrozkove »Policaje« je pred leti uprizorila tudi jeseniška gledališka skupina Izvir.

Janez Meterc

Razvoj kolonizacije in železarstva v jeseniški dolini v visokem srednjem veku

V šestdesetih letih 19. stoletja so gorenjske fužine vedno močnejše občutile pritisk tehničnega napredka in industrijske revolucije. Vse bolj je prihajalo do izraza dejstvo, da bo le združitev v močno finančno podjetniško družbo omogočila v bodočnosti nadaljnji razvoj in obstoj precej razdrobljenega in tehnično zastarelega gorenjskega železarstva. Tako so v letih med 1869 in 1872 združili železarske obrate v Bohinju, na Javorniku, v Mojstrani, na Okroglem, v Mostah, na Savi, v Trziču in na Slapu pri Trziški Bistrici pod skupno upravo in enotnim tehničnim vodstvom v kranjski industrijski družbi. S tem se je začelo novo poglavje v dolgem procesu zgodovinskega razvoja železarske dejavnosti v jeseniški dolini, ki smo ga sledili od preprostih kmečkih vetrnih peči v višje ležečih predelih Karavank, prek prvih fužinskih obratov v dolini ob Savi Dolinki in njenih pritokih, do nastanka prvih večjih in modernejših železarskih obratov v 18. stoletju ter v prvi polovici 19. stoletja. Tako so bili postavljeni temelji za razvoj moderne železarske industrije.

Odprtje gorenjske železnice leta 1870 je olajšalo in pospešilo ta razvoj in dalo Savi kot središču in bodočemu križišču še močnejši poudarek. Železnica je pospešila izvoz izdelkov prek Trsta na Bližnji in Srednji vzhod in prek Siska v balkanske dežele. S priključitvijo tržiške jeklarne, ki je že pred zgraditvijo tržiške železnice leta 1857 izvažala mnogo kvalitetnega jekla za orožje v Cadiz, Palermo, Instambul, Bombay, Rio de Janeiro, Havano, New York in drugam, je železarna na Savi pridobila močan kader jeklarskih strokovnjakov. V tem času, ki ga lahko imenujemo doba klasičnega liberalizma in privatnega podjetništva, ko so bančniki, združeni v razne delniške družbe skušali pridobiti prevlado nad gospodarstvom, je kot tretja po vrsti na

Kranjskem nastala tudi Kranjska industrijska družba, ki se je prvotno ukvarjala z žitno trgovino in izvozom mlevskih izdelkov. Z nakupom fužin je ta delniška družba upala, da bo ob pridnosti gorenjskih železarjev in rudarjev in ob nizkih mezdah pobirala bogato rento in dobičke.

Jedro KID so tvorili ljubljanski bančniki in trgovci z Lambertom Luckmannom in njegovima sinovama Jožefom in Karlom na čelu. Zaradi zadolženosti Zoisovih

Lambert vitez Pantz

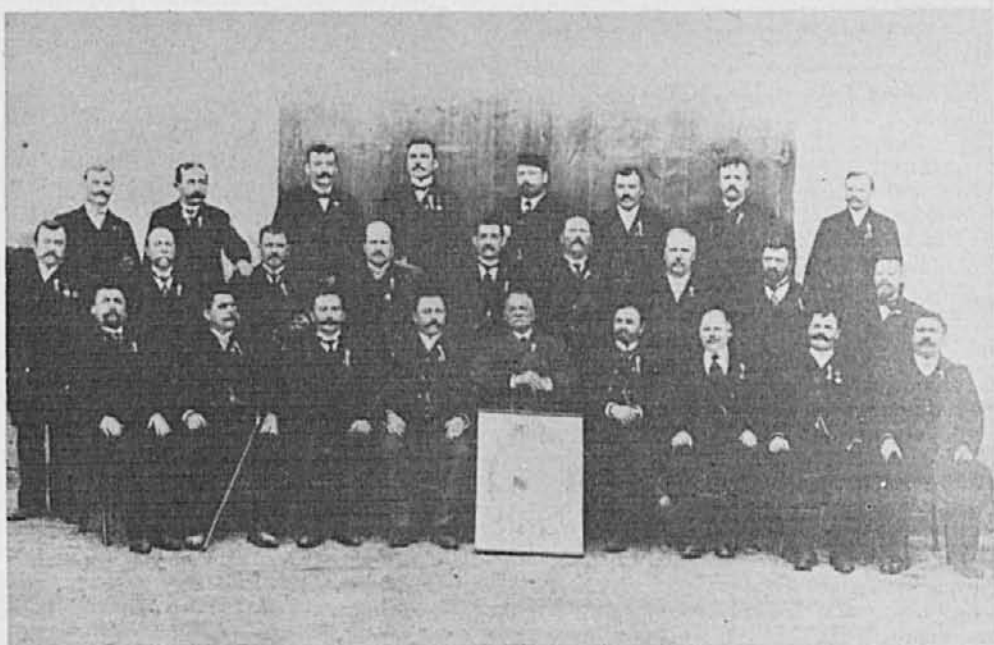
železarskih obratov pri Luckmannovi banki je do prodaje le-teh prišlo razmeroma lahko. Ustanovitelji, med katerimi je bil tudi Michelangelo Zois, so na podlagi predhodne koncesije, 5. septembra 1869 ustanovili KID. Viktor Ruard, ki se je nahajal v podobnih težavah kot Zois, je s svojimi obrati na Savi in v Mojstrani, k novoustanovljeni družbi pristal šele ob koncu leta 1871. Prvi predsednik KID je postal Michelangelo Zois (1869–1879), njen prvi ravnatelj pa Karel Luckmann (1869–1906).

Kljub novemu enotnemu vodstvu fužin v samih obratih sprva ni prišlo do večjih sprememb, pozneje pa so začeli pasivne železarske obrate seliti na Jesenice, kjer so se pokazali najboljši pogoji za izkoriščanje vodne sile in tudi rudniki v Karavankah (Savske jame, Belščica, Begunjsčica) niso bili preveč oddaljeni. Isto lahko rečemo za Pokljuko in Gornjesavsko dolino, odkoder je prihajalo oglje. Prvi tehnični ravnatelj združenih fužin, vitez Lambert Pantz, se je nenehno trudil, da bi izboljšal tehnološke postopke in povečal proizvodnjo železa in jekla. Delal je poskuse z manganovo rudo z Begunjsčice, katere pomen za trdoto železa je vedno bolj spoznaval. Po dolgotrajnem prizadevnem delu mu je uspelo, da je v plavžu na Javorniku leta 1872 pridobil prvi feromangan. To odkritje je bilo za tedanje metalurško znanost prava senzacija. KID je zaslovela po vsem svetu. Dotlej so namreč znali pridobivati feromangan le v talilnih loncih, in to v zelo majhnih količinah in z največ 8 do 9 % mangana.

Na jubilejni razstavi na Dunaju leta 1893, ko je cesar Franc Jožef I. praznoval 25-letnico vladanja, je KID za svoj 37 % feromangan, ki je nadkriljeval vse konkurenčne proizvode, žela splošno pohvalo in dobila priznanje in odlikovanje za tehnični napredek. Javorniški plavž je postal znamenit in številni železarski strokovnjaki so prihajali na Javornik, da bi spoznali Pantzov postopek pri izdelavi feromangana.

Feromangan in zrcalovina sta bila skozi naslednja desetletja glavni izvozni proizvod plavžev KID, ki so ju izvažali v Nemčijo, Anglijo, Ameriko vse dotlej, dokler ju niso pričele izdelovati francoske železarne, ki so pri tem imele na razpolago cenejši koks in velike količine bogate rude. Njihov visokoodstotni feromangan je bil cenejši in s tem močno konkurenten proizvodom KID.

V obdobju, ko je feromangan s Save in Javornika še prednjačil na svetovnem trgu, se je KID s ponosom udeleževala raz-

Rudarji pri Savskih jamah leta 1895 (foto arhiv ŽJ)

nih mednarodnih razstav in tekmovanj in pri tem žela slavo inovatorskega pionirja. Prejela je mnoga priznanja in odlikovanja: na mednarodni razstavi v Filadelfiji ob 100-letnici ZDA leta 1876 posebno diplomu in medaljo, na industrijski in kmetijski razstavi ob 600-letnici priključitve Trsta Avstriji leta 1882 v Trstu zlato in srebrno medaljo za svoje izdelke, na dveh mednarodnih razstavah v Calcuti v Indiji leta 1885 za izvoz žice in specialnih izdelkov diplomo za zasluge in srebrno kolajno I. razreda, ob 40-letnici samostojnosti Romunije leta 1888 za razstavljene izdelke zlato kolajno in diplomu itd. Tehniški muzej Železarne Jesenice hrani še mnoga druga odlikovanja in priznanja, ki pa so pravzaprav priznanje za delo savskih in javorniških plavžarjev in kovinarjev, kajti nagrajeni izdelki so bili delo njihovih rok in rezultat njihovega znanja ter naporov.

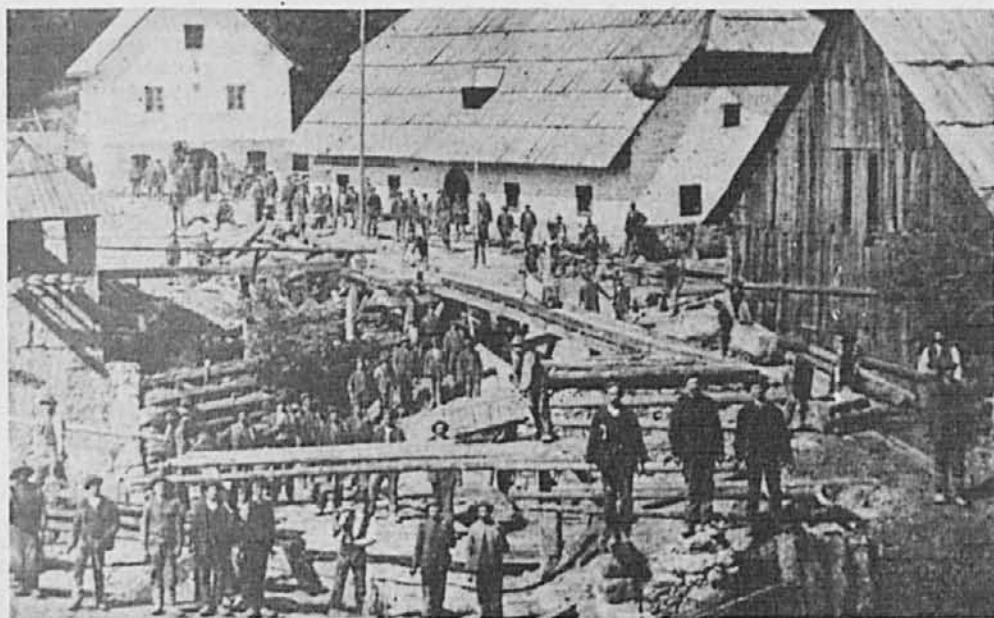
Tehnični ravnatelj KID Pantz, sin upravnika tržiških fužin, je skušal tudi na drugih področjih uvesti razne izboljšave, ki bi olajšale dotedanje delo in omogočile večjo proizvodnjo podjetja. Posebno pereč problem je predstavljal transport rude, le-ta in oglja z nekaterih visoko ležečih področij v Karavankah, na Jelovici, Pokljuki, Komni in v Gornjesavski dolini, ki so bila dostopna le po slabih in nevarnih voznih

poteh. Zaradi pogostih povodnji so bila ta pota cestokrat poškodovana in je bil zato transport surovin naporen, nestalen in drag. Pri transportu dragocenega oglja z visokogorskih kopišč je treba omeniti, da se je zaradi slabih transportnih pogojev (mnogokje so oglje lahko spravili v dolino le pozimi s posebnimi sanmi) nad 20 % letnega spremenilo v prah in s tem šlo v izgubo, kar je stroške še povečalo. Poleg tega je bila oskrba s surovinskimi materiali čestokrat nestalna in so zato železarski obrati mnogokrat obstali. Pantz je vse te probleme proučeval in iskal rešitve zanje. Po vztrajnem proučevanju je leta 1873 začel po svojih izvirnih načrtih graditi transportno žičnico od izvoznega rova rudnika manganove rude na Begunjsčici do Jezere v dolini Završnice, od koder je bil transport do Javornika in Save že lažji. Januarja naslednjega leta je žičnica že začela obratovati kot prva te vrste pri KID.

Od leta 1875 so se zaloge zrcalovine in feromangana pri KID kopičile, naročil pa je bilo vedno manj. Na seji upravnega odbora KID so med drugim tudi ugibali, zakaj iz Francije niso dobili naročil niti odgovora na svoje vprašanje glede dobav. Dogovorili so se, da sami obiščejo francoske železarne in ugotovijo, zakaj gre. Pri KID tedaj še niso vedeli, da so v Franciji prav tako uspeli s proizvodnjo feromangana, ki je bil celo bogatejši na manganu. Generalni ravnatelj K. Luckmann je zato predlagal, da bi se brzojavno pozanimali o stvari pri svojem zastopništvu Charerbonier v Parizu.

K. Luckman je v zvezi s prodajo obiskal Dunaj in Gradec, imel pa je malo sreče. Uspelo mu je prodati le manjše količine feromangana v Bochum in nekaj zrcalovine za graške jeklarne. Izkazalo se je, da prodajajo Francozi feromangan po nižjih cenah kot pri KID.

V Angliji in Ameriki, kjer je imela KID svoja konsignacijska skladišča, je bila prodaja omejena, temu primerno pa se je slabšal položaj tehničnega ravnatelja Pantza. Kljub raznim očitkom in težavam je nadaljeval s poskusi, čeprav je slutil, da takega feromangana kot Francozi ne bo mogel pridobiti. Končno mu je vseeno uspelo kljub visoki vrednosti kremenjaka v manganovi rudi izdelati 55 % feromangan. Plavža na Savi in Javorniku sta bila izčrpana in neobhodno potrebna generalnih popravil. Dne 25. novembra 1879 je Pantz predlagal, naj se obnovi ogradje in jašek ter namesti šest novih vetril, da bo

Obratni delovodje, člani okrajnega društva delovodj KID, ki je bilo ustanovljeno leta 1895 — slika iz leta 1905 (foto arhiv ŽJ)

(Nadaljevanje na 36. strani)

plavž na Javorniku mogel ponovno obratovati.

Pantz ni imel težav samo s plavži, temveč tudi s pretopilnicami, predvsem z onimi v Bohinjski Bistrici. Zaradi neurejenih razmer v Bohinju so v juliju 1878 zagrozili Pantzu z odpustom iz službe.

Kljub prizadevnosti, ki jo je Pantz pokazal s tem, da je reševal tehnične probleme in nadziral posamezne obrate in njihovo proizvodnjo, so se pojavljale različne motnje, kar je imelo za posledico, da so mu grozili z odpovedjo tudi še naslednje leto. K sreči so se razmere nekoliko uredile in do tega ni prišlo.

Dne 26. aprila 1881 so na predlog K. Luckmanna sklenili, naj gre Pantz na informacijsko službeno potovanje v Eidiswald, Gradec, Neuberg, Leoben in Fordeberg. V teh jeklnah naj bi se pomenil o prodaji feromangana. Po njegovem povratku naj bi omenjene jeklarne obiskal tudi K. Luckmann in sklep kupčije. Posebnega uspeha pri tem ni bilo.

11. novembra 1881 je bilo pri KID ponovno govora o odpustu Pantza ter o nastavitvi plavžnega asistenta in njegovega namestnika, vendar so zadevo ponovno odložili in z odpovedjo sklenili počakati do tedaj, ko bo žičnica na Komarči v redu obratovala!

Lambert Pantz je med tem časom zbolel in bi moral na zdravljenje v Krapinske toplice. Po posredovanju vodstva KID je prišlo do spremembe: odšel je v toplice v Topusko na Hrvaškem in spotoma obiskal železarno in rudnike v tem kraju, ki so bili v lasti KID in ugotovil njihovo stanje in delovanje.

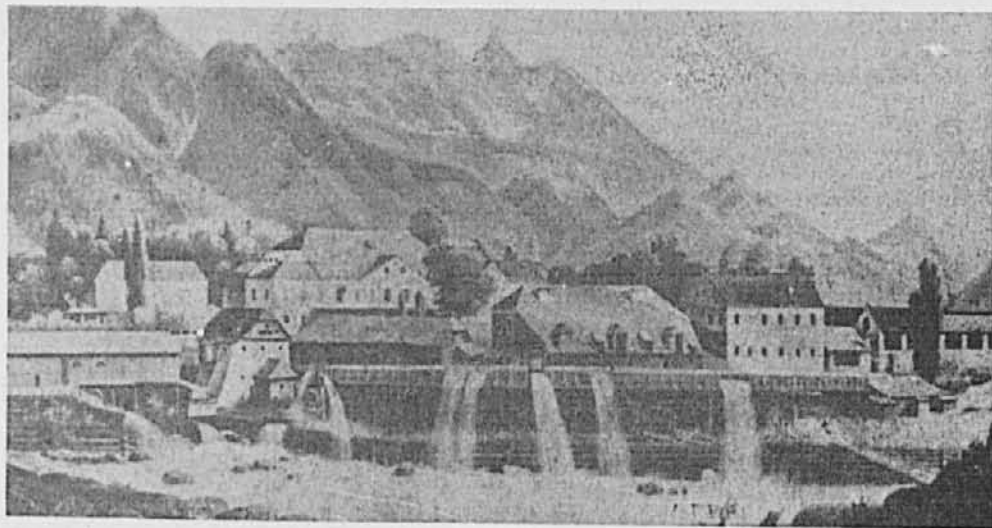
Po vrnitvi Pantza s Hrvaške je bilo pri KID govora o novogradnji žičnice za prevoz lesa z Gorjuš v dolino. To naj bi bila že šesta žičnica pri KID te vrste. Za Pantzove žičnice so se zanimali tudi tuji strokovnjaki. Žičnice, predvsem tiste v Bohinju, so bile zgrajene na svojevrsten način ter prilagojene izrednim in težko dostopnim terenom.

Ravnatelj Pantz je v času svojega službovanja pri KID mnogo potoval, in to sam ali pa v družbi generalnega ravnatelja Luckmanna. Ogledal si je mnoge železarske obrate v Šleziji, na Češkem, Moravskem in v Zgornji Avstriji. Poslan je bil tudi na študijsko prakso v Prevalje, da bi si ogledal plavž in način uporabe koksa. KID je namreč nameravala ogledati, zaradi vse večjega pomanjkanja, zamenjati s koksom in pričeti z izdelavo nove legure silikomangana, ki bi ga lahko ugodno prodajala graškim jeklnam.

Prodaja feromangana doma in v inozemstvo se je zelo poslabšala. Leta 1877 so začeli izdelovati feromangan tudi v Nemčiji in 1882 še v Angliji. Cene so bile nižje kot pri KID, zato so tudi avstrijske jeklarne raje kupovale inozemski feromangan.

Nekdaj je bil KID izvoz feromangana v avstrijske dežele in na Madžarsko zagotovljen z 51 % od celotne proizvodnje, medtem ko so v ostale dežele izvažali: v Nemčijo 18, v Francijo 13, v Belgijo 8, Anglijo, Švedsko, Rusijo in Ameriko 6 % svoje letne proizvodnje.

Ker je bil obstoj KID ogrožen, je Lambert Pantz videl edino rešitev v gradnji nove moderne pretopilnice ter predelovalnih obratov. Delničarji družbe o Pantzovih načrtih niso hoteli ničesar slišati vse dotlej, dokler niso bili povsem na robu propada. Maja 1882 je generalni ravnatelj Karel Luckmann poročal delničarjem o pogajanjih s finančno tvrdko Vogel & Noot, ki je bila pripravljena pristopiti h KID in s finančnimi sredstvi omogočiti modernizacijo obstoječih obratov in koncentracijo železarske industrije na Jesenicah.

Železarski obrati na Savi okoli leta 1872 (foto arhiv ŽJ)

Izkušnje, ki si jih je Pantz pridobil na službenih potovanjih po raznih železarnah, je hotel s pridom uporabiti v domači tovarni. Žal pa njegova velika ambicioznost in nadarjenost ni našla odziva, temveč je nasprotno rodila žalostne posledice v njegovih zadnjih letih službovanja na Jesenicah. Z nekaterimi vodilnimi osebami je prišel v nasprotje in v nesoglasja, iz katerih se je rodil ogorčen spor. Nasprotja so se še bolj zaostрила, ko je prišlo do okvare na eni od njegovih transportnih žičnic (podrl se je opornik žičnice) in ko so se začeli pogovori o gradnji prve SM peči na Savi. Pantz je nameraval zgraditi nove obrate v Hrenovci in je v ta namen že imel pripravljene ustrezne načrte. Ker pa v upravnem odboru razen Luckmanna ni našel naklonjenih sodelavcev in podpore, je moral pod bremenom obtožb in nenehnih sporov kloniti pred odborniki. Njegov največji nasprotnik je bil svetnik Brunner, ki je na seji upravnega odbora 21. januarja 1889 odločno zahteval, naj Pantza odpuste. Temu je odločno ugovarjal ravnatelj Karel Luckmann in pri tem poudarjal Pantzove zasluge za KID, ki je zahvaljujoč njegovi sposobnosti in požrtvovalnosti premagovala težke gospodarske in tehnološke krize. Dejal je, da Pantza ne more pogrešiti, »ker se je pri delih za novogradnjo izkazal kot zelo dragocena moč ter da more gospod Pantz v mnogočem prav dobro služiti družbi«. Svetnika Brunnerja je potolažil s tem, da se bo pozneje za Pantza našlo drugo delovno mesto. Po daljšem pregovarjanju so Brunnerjev predlog o odpustitvi Pantza odbili s stoodstotno večino nasprotnih glasov.

Hrup v upravnem odboru pa se je poleg le začasnega. Nadaljnje delo ravnatelju Pantza je bilo ob stalnih intrigah in podtikanju zelo otežkočeno. Pomirjevalne besede K. Luckmanna niso več zalegle. H KID so pristopili novi delničarji tvrdke Vogel & Noot in pod njihovim vplivom so se vsi člani upravnega odbora sporazumeli, da dobi novi delničar Vogel pooblastilo, da sklene pogodbo z inženirjem Avgustom Trappnom, ki bo zamenjal Lamberta viteza Pantza na mestu tehničnega ravnatelja KID. Novi ravnatelj naj bi po pogodbi imel letno 4000 goldinarjev plače. Pantz je letno zaslužil polovico manjšo vsoto (2000 gld.).

Tako kot ponavadi mnogim požrtvovalnim, nesebičnim in sposobnim strokovnjakom, se je zgodilo tudi inženirju Pantzu. Namesto hvaležnosti za svoje nenehno prizadevanje in trud v dvajsetih letih službovanja pri KID ga je podjetje odpustilo brez pokojnine in odpravnine!!! Za pokojnino je Lambert Pantz zaprosil leta 1888, vendar mu je bila prošnja na seji upravnega odbora odbita. Odgovorili so mu, da se mu prošnja odklanja zaradi slabega stanja pokojninskega sklada.

Svoje mesto je moral Pantz odstopiti strojnemu inženirju Trappenu, sinu ravnatelja železarskega podjetja v Duisburgu. Do službenega mesta je Trappenu ml. pripomogel njegov oče, ki je dobavil strojno opremo za nove obrate na Jesenicah pod pogoji, ki so bili za KID ugodni in sprejemljivi.

Po nastopu novega tehničnega ravnatelja so Pantza glede na njegove sposobnosti in razgledanost v podjetju obdržali in ga za skromen honorar zaposlili pri gradnji današnje železarne.

O gradnji nove tovarne in razmerah, ki so vladale ob tem je ljubljanski časopis »Slovenski narod« dne 21. junija 1889 med drugim poročal: »... zida se veselo, to je, gospodje podjetniki in dobro plačani njih inženirji so dobre volje, delavci pa nikakor ne...«

Med temi inženirji je bil tudi nekdanji tehnični ravnatelj podjetja Lambert Pantz. Skupaj s strokovnjaki P. Amonnom, Küstelom, Fesslom in drugimi je pomagal pri gradnji nove železarne. Pri izvrševanju svojih nalog pa ni bil »vesel in dobre volje ter dobro plačan«, kot je pisalo v časopisu. Star in osamljen ter slabo plačan je čutil, da med to družbo ne sodi več, kljub temu da so ga delavci cenili in spoštovali, ker je bil vsakomur dostopen. Saj je celo v »Slovenskem narodu« št. 148 z dne 1. julija 1889 pisalo: »Sicer se pa o dosedanjem tehničnem voditelju gospodu Pantzu, ki je vsaj pošten nemškutar ter ni delavec nikdar zatiral in mrcvaril, govori, da bode ostavil službo, novi uradniki pa so Prusi in Židje...«

Pantz je zapustil Jesenice, še preden so bili novi industrijski obrati gotovi. Po njegovem odhodu so se razmere pri KID za preostale delavce v marsičem spremenile na slabše, zato je precej mlajših delavcev zapustilo delo pri KID in odšlo za dobrodušnim ravnateljem in se pri njem ponovno zaposlilo.

Po odhodu z Jesenic je bil Pantz nekaj časa v Ljubljani, pozneje pa se je zaposlil v Eisentrattenu na Koroškem. Leta 1892 je odšel s Koroškega na Tirolsko v Fieberbrunn, kjer je ostal do svoje smrti.

Znameniti metalurg in strojni inženir Lambert vitez Pantz, nekdanji upravitelj Zoisovih fužin v Bohinju in tehnični ravnatelj KID, je umrl 3. januarja 1895 v starosti 70 let.

O smrti L. Pantza (1825–1895) so zvedeli tudi pri KID. K. Luckmann je na seji dne 17. maja 1896 predlagal, da podeli enkratno podporo Hedviki pl. Pantz za njene otroke. Predlog je bil sprejet. Pantzovi vdovi so dali podporo v znesku 300 goldinarjev. To je bil dokončni poračun za Pantza in njegovo družino, ki se je nastanila v Gradcu, s strani KID.

Pletnja — romarski čoln na Bledu

(poskus etnološke razlage)

To je blejska posebnost. Zato moramo iskati razlago za njeno ime in pomen v daljni blejski preteklosti, ki sega celo v starejšo kameno dobo. Materialni dokazi izpričujejo, da je bila na Bledu in okolici okoli leta 2000 pred našim štetjem naselbina ali naselbine, katerih kulturo lahko primerjamo s kulturo ljubljanskega barja, ki pa že pozna čolne drevake (najdaljši z Iga pri Ljubljani je dolg 9,30 m in širok 0,87 in kaže na razvito tehniko obdelave in uravnoveženje plovila).

Ker pa je kontinuiteta naselitve Bleda in okolice izpričana od takrat pa skozi vsa zgodovinska obdobja do današnjih dni, moremo z gotovostjo sklepati, da je jezero z otokom pogojevalo uporabo čolnov, ki so se prav gotovo razvijali od najstarejšega drevaka naprej do današnjih PLETENJ. Otok s svojo dominantno in impozantno lego je bil prav gotovo idealna lokacija za kulturni prostor od prvih poselitev naprej in je arheološko dokazan od 9. stol. n. št. nazaj, sledovi pa vodijo še v samo osmo stoletje. Vse to kaže na potrebo po prevozu večjega števila ljudi na otok in nazaj in seveda tudi potrebnega materiala, opreme in verjetno tudi živali. Že predkrščanski verski prazniki staroselskih prebivalcev (kot praznovanje enakonočja, praznik pomladi, jesenski zahvalni dnevi in pdb.) so zahtevali prevoz večjega števila ljudi v kratkem času (enem dopoldnevu ali popoldnevu) in zato so bili navadni čolni premajhni. Zelo verjetno so se od takrat naprej začeli razvijati večji čolni — ladje do današnjih PLETENJ. Ne smemo pa zanemariti tudi strateškega značaja otoka samega, ki je nudil ob nevarnosti dokaj varno zatočišče pred sovražnikom, ki v svojih pehotnih bojnih enotah zagotovo ni imel na razpolago čolnov. Prebivalci Bleda pa so v takem obrambnem umiku lahko vse čolne privezali na otoku ali jih celo potegnili na otok, dokler je trajala nevarnost. In spet se pri takem strateškem umiku pokaže potreba po hitrem prevozu ljudi, opreme in materiala, kar spet kaže na to, da so morali imeti večje ladje. Za manjše potrebe in hitre prevoze pa so uporabljali manjše čolne, kar je še danes.

Slovenci, ki so ob koncu 6. stol. in v 7. stol. n. št. poselili naše kraje in so v daljšem obdobju živeli še z ostanki staroselskih prebivalcev, se gospodarsko in kulturno dopolnjevali ali stapljali z njimi, so pač glede iste potrebe prevzeli med drugim tudi ta takojimenovani blejski čoln.

Ker je najkrajša relacija obala — otok od vasi Mlino oziroma Zazero, je najverjetneje, da so že predсловenski prebivalci te vasi imeli na skrbi ta jezerski prevoz, ki se je po slovanskih prebivalcih kar nadaljeval v srednji vek in je bila ta dejavnost potrjena s strani novih gospodarjev.

Ko je nemški cesar Henrik II. leta 1004 podaril blejsko posest brixenskem škofu Albuinu, je bilo to že zajeto smiselno v darilni listini, da je mlinarjem iz vasi Mlino in Zazero bila ta pravica potrjena. Tudi kasnejši urbarji so to ohranjali, dopolnjevali in potrjevali, ker je pač obstajala potreba po tovrstnih prevozih. Ker je ta potreba še danes, so se blejske ladje — PLETNJE ohranile. Tako imajo še danes čolnarji z Mlinega te služnostne pravice na jezeru. V

letu 1984 je bilo na Bledu 24 čolnarjev, od tega z Mlinega še vedno 13.

Posebnost blejskega čolna oziroma ladje je v tem, da je imela glede na otok in z njim zvezano funkcijo poseben razvoj in pomen, zato je tudi v imenu PLETNJA izražena ta blejska posebnost.

Skozi vso zgodovinsko dobo je bil ta čoln nekako romarski čoln, ki je služil kulturnemu namenu na otoku, tako v predkrščanski kot v krščanski dobi. Danes je ta namen bolj turistični in kot zanimiv podatek, da je bilo leta 1975 prepeljanih na otok 107.324 ljudi.

Če pa primerjamo vse te zgodovinske podatke z Bohinjskim jezerom, pa vidimo, da tam takšnih ladij nikoli ni bilo, preprosto zato ne, ker ni bilo potrebe zanje. Ostali so samo mali čolni in tudi ti nimajo nobene posebnega imena. To nam spet potrjuje prepričanje, da je PLETNJA samo blejska ladja.

Glede na vse navedene zgodovinske podatke si skušajmo razložiti to na videz tako zagonetno ime za blejsko ladjo — PLETNJO.

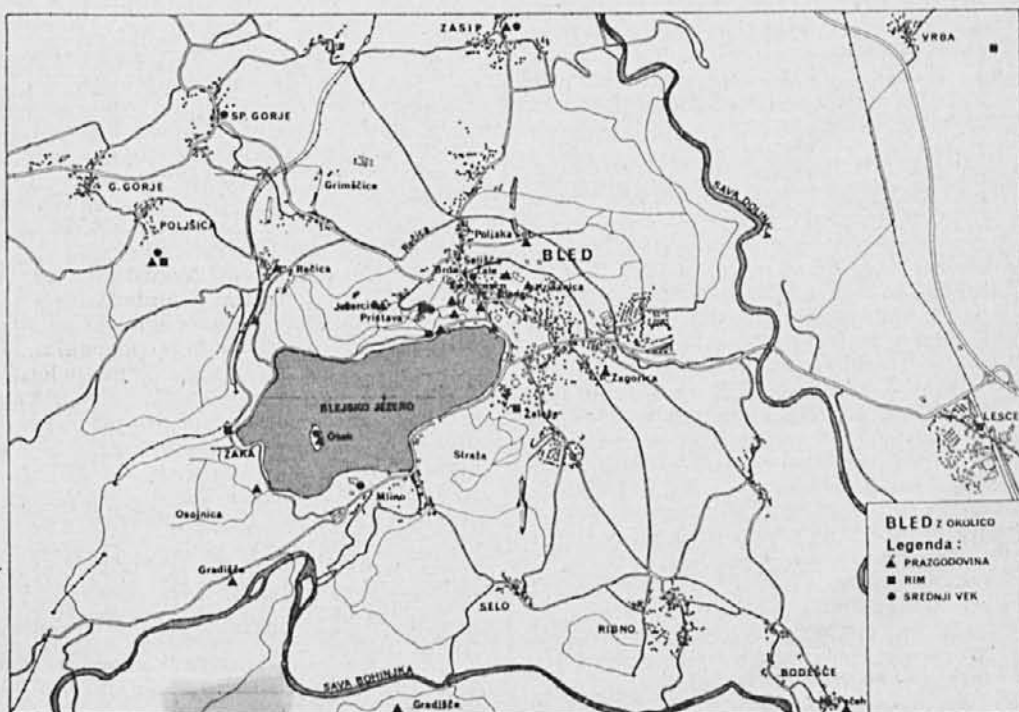
Toponim (krajeno ime) BLED je zagotovo predсловensko in tudi zelo verjetno še prednemško. V darilni listini cesarja Henrika II. leta 1004 je zapisano kot UELDES. Naš jezikoslovec Fran Ramovš v časopisu ČJKZ VI 26, navaja kot predсловensko BELD ali PELD.

Ker pa je PLETNJA blejska ladja in kot taka tudi blejska posebnost, si dovolim takole razlago:

BLED — BLEDNA — PLETNA v pomenu — blejska ladja

Knjižne oblike PLETNJA ne moremo šteti za pravo, ker je pač prikrojena. Vsi domačini še danes izgovarjajo popolnoma različno in jasno PLETNA z ozkim e kot BLED. Tudi napis na gostišču na Mlinem je PLETNA — brez j. Prvič je slovsko za beležena v slovenskem Pravopisu iz leta 1950 str. 522. Na Bledu imamo še BLEDEC, to je vzpetina, hrib med Gradom, vzhodno od ceste, ki pelje z Bleda na Rečico in v Gorje. Ta je moškega spola in imamo: BLED-BLEDEC-BLEDNA. To je ohranjena še najstarejša oblika imena za prebivalca Bleda in prebivalko Bleda (danes je BLEJEC in BLEJKA)

(Nadaljevanje na 38. strani)

V primeru blejske ladje je ta krajevna tipičnost tako močna, da je prerasla v pojem tovrstne ladje, ki je samo na blejskem jezeru.

Za podkrepitev te razlage imamo še podobne primere:

— LIPICANEC — to je konj iz kobilarne v Lipici;

— PARIZAR — močno okovan tovorni vprežni voz (izza franc. okupacije pri nas);

— ROMAR — v pomenu božjepotnik, ki je tudi naša posebnost (po romarjih v mesto RIM-ROMA);

— DAMAŠČANKA — sablja iz najboljšega jekla, izdelana v Damasku (damaščanka mu visi ob boku...);

— NORC — težko fužinsko kladivo, imenovano po NORICUS-NORIS-NORC po značilnih noriških fužinah (avtorjeva razlaga);

— KRANJSKA klobasa — imenovana po deželi KRANJSKI, ki je bila in je še značilna za naše kraje;

— EMENTALEC — sir iz doline Ementale;

— TURŠKA kava — kava, pripravljena, kot je bila v navadi v Turčiji;

— OGRSKA salama — značilna ogrska salama; in še so podobni primeri

Omehčanje BLEDNA v PLETNA pa ni nobena slovnična posebnost in imamo tudi za to dosti sorodnih primerov.

Seveda je pa treba upoštevati, da BLED ni slovenska beseda in so seveda vse izpeljanke prilagojene našemu jeziku.

Kot mi je povedal danes 74 letni Polde Bijol po domače Jezernikov z Mlinega (Danes Bled, Savska c. 12), ki še danes izdeluje in popravlja PLETNE, so imele standardno mero $6 \times 2,5$ metra. Bile so lahko tudi nekoliko večje. Prvotne PLETNE so imela štirioglasto obliko brez strehe (glej fotograf.). V taki obliki, kot so danes, pa jih izdelujejo od leta 1900 dalje.

Se nekaj podatkov o ladji: prednji del se imenuje »špica«, zadnji del, kjer se vstopa na ladjo, pa »prag«, za veslo je narečno »vêsu«.

Kraj, kjer so ladje privezane, imenujejo ladjišče, narečno »vadiše«. Do I. svetovne vojne sta imela eno pletno dva lastnika, šele potem so začeli izdelovati vsak svojo s streho in zavarovanimi klopmi-naslonjali ob strani.

Tudi je vedel povedati, da vsi tujci, ki prihajajo na Bled, te naše ladje občudujejo in pravijo, da jih ni nikjer drugje.

Za zaključek naj povem še to, da me pri iskanju ustrezne etimološke razlage vodi načelo, da je treba vsaki besedi — imenu, najti najboljšo stvarno osnovo, na katero lahko potem naslonimo glasoslovni razvoj besede.

Mislím, da mi je v primeru PLETNE to uspelo in bi se razlaga v podkrepitev še lahko razširila in poglobila.

Uporabljeni viri:

Franc Gornik: Bled v fevdalni dobi — 1967
Franc Kimovec: Bled nekdanj in sedaj — 1908

Peter Petru: Blejske arheološke zbirke I. 1980

Andrej Valič: Arheološki spomeniki Gorenjske I. 1977

KRONIKA — časopis za slovensko krajevno zgodovino — 32 / št. 2—3, leto 1984

Jezik in slovstvo-revija št. 8 leto 1983/84

Franc Bezljaj: Etimološki slovar slov. jezika I. knjiga I. 1976

Slovenski pravopis CZ Lj. I. 1950

Zgodovina Slovencev — CZ LJ I. 1979

Podatki Poldeta Bijola — pdm. Jezernika z Mlinega

Osební zapiski avtorja

Ladja pletna, imenovana »ledenica« za razbijanje ledu, pa tudi za prevoz, slikana leta 1938. (Slika za objavo nam je odstopil Polde Bijol Jezernikov)

Pletna v velikosti $6 \times 2,5$ m za prevoz ljudi, tovora in živine, katere zadnji lastnik je bil Polde Bijol Jezernikov z Mlinega, ki je bil tudi oskrbnik otoške cerkve in ki nam je sliko, nastalo leta 1938, tudi odstopil za objavo

PESMI

1.

Sanjam o tvojih očeh
sanjam,
da božam tvoje kodre,
nežnost tvojih rok,
sanjam, da te kličem pozno v noč!

2.

Sanjalo se mi je,
da je vojn konec,
da so vsi ljudje dobri,
da ni grenkega življenja,
sanjalo se mi je,
da sva se našla.
Sanjalo se mi je ...

3.

Rada bi pozabila preteklost,
na sedanost,
pozabila, da me čaka prihodnost ...
Rada bi bila sama s teboj,
da bi lahko pobožala tvoje lase,
občudovala tvoje modre oči, lesk v njih ...

A, ne morem jih pobožati,
ne morem videti leska modrih oči,
ker si ti daleč,
le redka brezvsebina pisma,
še tkejo nevidne niti med nama ...

4.

Mogoče ga nikoli več ne bom srečala,
a ostal bo nekje v srčki mojega srca,
za vedno,
kot moj prijatelj,
moje upanje in moje sanje ...

5.

Ne spreminajte mojih pesmi,
ker s tem spremenite mene.
Ne spreminjajte moje življenje,
ker z njim spremenite moje sanje,
ne spreminjajte moje sanje,
ker so mi vse!

Zato jih ne spreminjajte,
pustite jih živeti,
zaradi mene,
zaradi njega!

LISTI izhajajo od leta 1970 kot priloga
tednika ŽELEZAR — glasila delovnega
kolektiva SOZD SŽ Železarna Jesenice.
Ureja uredniški odbor: Valentin Cundrič,
Benjamin Gracer, Marko Hudnik, Damjan
Jenstrie, Sonja Koranter, Janez Meterc,
Siniša Petković, Edo Torkar in Joža Varl.
Glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

7. poglavje

»Po izselitvi družine se je razširila vest,
da sem zakleta, da v meni straši ... Imela
sem še zadnjo priložnost. Na dražbi so me
hoteli prodati najboljšemu ponudniku ali
pa me podreti. Dražba se je bližala kata-
strofi. Nihče ni hotel kupiti hiše, o kateri
govorijo, da je zakleta. Potem pa se je na
mojo srečo pojavil prijazen starček belih
las in brade. Kupil me je za nizko ceno. Po-
nudniku bolje ni niti kazalo.«

»Kako pa se je obnesel starček?«

8. poglavje

»Presenetilo me je, ko se je začel pogo-
varjati z mano. Rekel je, da ve za mojo
skrivnost. Bil je namreč pomočnik tistega
častihlepnega cirkusanta.«

»Tistega, ki te je hotel predstaviti lju-
dem, kot največje čudo sveta?« vpraša
Žiga.

»Prav tega,« odgovori hiša, »s tem starč-
kom sva se izredno razumela. Bil je pravo
nasprotje tistega cirkusanta. Pogovarjala
sva se do onemoglosti. Jaz sem bila vesela,
ker sem končno dobila človeka, s katerim
sem se dobro razumela, on pa, ker me je
dobil po tako ugodni ceni. Kmalu naju je
ločila njegova smrt. Pred smrtjo mi je pre-
rokoval, da bom stala pokonci ravno do
svojega stotega leta. Verjetno je imel s tem
v mislih, da bo moja življenjska doba ra-
vno sto let in niti dan več.«

»Verjetno,« odvrneta fanta v en glas.

»Torej je bil pravi prerokovalec. Jutri je
ravno moj stoti rojstni dan.«

»Pa ga praznujmo!« svetuje Miha.

»Dajmo!« pritrdi Žiga.

»Kako pa se to gre? Še nikoli nisem
praznovala rojstnega dneva.«

»Veselili se bomo in zabavali. Na tvoje
stene bova obesila rože, vence, ...«

»Se strinjam,« pritrdi hiša.

Zabavali so se do večera.

»Zdaj pa morava domov. Jutri bova pri-
šla na pogreb. Zbogom in hvala za zgod-
bo.«

9. poglavje

»Stran fanta!« posvari strogi vodja podi-
ranja z ostro zavihanimi brki fanta, ko sta
drugi dan prišla, da bi še zadnjič videla
hišo.

Na varni razdalji sta opazovala buldo-
žerje, ki so zadirali svoje velike grabeže v
staro leseno hišo. Pa tudi kakšna solza je
stekla.

»Konec predstave, fanta,« ju sedaj po-
svari mlajši arhitekt, »tu imata za dve lizi-
ki. Zdaj pa le pohitita. Sobota je in trgo-
vine se bodo kmalu zaprle.«

Fanta sta se zahvalila in odhitela v tr-
govino.

KONEC

Najmlajši sodelavci ● najmlajši sodelavci ● najmlajši sodelavci ● najmlajši
sodelavci ● najmlajši sodelavci ● najmlajši sodelavci ● najmlajši sodelavci
● najmlajši sodelavci

